

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ÇEŞİTLİ DİNLERDE SAYI- HARF İLİŞKİLERİ

CANAN AĞYÜREK

2501130220

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. MAHMUT SALİHOĞLU

(DÜZELTİLMİŞ TEZ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSTANBUL-2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ÇEŞİTLİ DİNLERDE SAYI- HARF İLİŞKİLERİ

CANAN AĞYÜREK

2501130220

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. MAHMUT SALİHOĞLU

(DÜZELTİLMİŞ TEZ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSTANBUL-2016

DÜZELTME NOTLARI

Tezde yer alan imla ve yazım hatalarının tamamı düzeltilmiştir. Hıristiyanlıkta sayı-harf ilişkileri bölümünde de ilgili eklemeler yapılmıştır. Ayrıca İslam düşünürlerinin çalışması bölümündeki bazı bölümler eklere alınmıştır. Jüri üyesi hocalarımın ifade ettikleri mantık hatalarının oluşturduğu kısımlar da gözden geçirilerek metin yeniden düzenlenmiştir.

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Canan AĞYÜREK

TEZ ONAY SAYFASI

	T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI		

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : CANAN AĞYÜREK Numarası : 2501130220

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Danışmanı : YRD. DOÇ. DR. MAHMUT SALİHOĞLU

Tez Savunma Tarihi : 15.12.2016 Saati : 11:00

Tez Başlığı : "ÇEŞİTLİ DİNLERDE SAYI-HARF İLİŞKİLERİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ŞİNASİ GÜNDÜZ	KABUL	
2- DOÇ. DR. MUHAMMET TARAKÇI	Kabul	
3- YRD. DOÇ. DR. MAHMUT SALİHOĞLU	Kabul	

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. NİMETULLAH AKIN		
2- DOÇ. DR. AHMET HAMDİ FURAT		

ÖZ

ÇEŞİTLİ DİNLERDE SAYI- HARF İLİŞKİLERİ

CANAN AĞYÜREK

Gerek yazının gerek sayıların tarihi serüveni incelendiğinde kültürler arasında etkileşimin varlığını görmek mümkündür. Bu çalışmada da Akdeniz havzası ve Ortadoğu'da yer alan medeniyetlerin kullanmış olduğu sayı sistemlerinin ve alfabelerin benzerliğine dikkat çekilmiştir. Farklı kültürlerin kullandığı alfabeler ve sayı sistemlerinin benzerlik arz etmesi rastlantısal değildir. Farklı dinlerde sayı ve harf sistemlerinin eşleştirilmesi ve harflerin sayısal değerler ifade etmek için kullanılması ve bundan çeşitli anlamlar çıkartılması da dikkat çekicidir. Bu bağlamda özellikle Yahudilikte *gematria* olarak adlandırılan sayı-harf eşleştirilmesi ve İslam kültüründe *ebced* olarak bilinen sistemin kullanılması da benzerlik arz etmektedir.

Sayı-harf eşleştirilmesi başlangıçta sadece ihtiyaçtan kaynaklanıyor olsa da bazen sayılara bazen de harflere yüklenen anlamlar yardımı ile boyut değiştirmiş ve daha gizemli bir hal almıştır. Bu çalışmada Antik Yunan filozoflarından Pythagoras'ın görüşlerine yer verilerek sayılara yüklenen anlamlar belirtilmiştir. Sayı-harf eşleştirmesinde Pythagoras'ın sayılara yüklemiş olduğu anlamlar daha sık kullanılan yöntem olmuştur. Yani metinde yer alan harflerin sayısal değerleri ve değerlerin manevi karşılıkları dikkate alınmıştır. Bu uygulama antik Roma'da, Hıristiyanlıkta, Yahudilikte ve İslamiyette benzerliklerle kullanılmıştır. Ancak Müslüman düşünürlerden İbn-i Arabi hâkim görüşün aksine harflerin özel anlamlar içerdiğinden bahsetmiş ve bazı eserlerinde her harfin taşıdığı anlamları tek tek belirtmiştir. Bu açıdan daha sık kullanılan sayı – harf eşleştirmesinden ayrılmıştır. İslam kültür havzasında ortaya çıkan ve geleneksel sayı – harf eşleştirmesinden başka bir ayrılığı temsil eden Hurufî anlayışın kurucusu Fazlullah-ı Hurufî'nin görüşleri de ele alınmıştır.

Bu çalışmada özellikle Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam kültürlerinde var olan sayı-harf eşleştirmesi sırasıyla incelenmiş, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alfabe, Harf, Sayı, Ebced, Sembolizm, Mistisizm

ABSTRACT
RELATIONS BETWEEN NUMBERS AND LETTERS IN VARIOUS
RELIGIONS

CANAN AĞYÜREK

The existence of an interaction between cultures is clear from the historical adventure of both writing and numbers. This study draws attention to the similarities between the numerical systems and alphabets used by the civilizations in the Mediterranean basin and the Middle East. It is not coincidental that the alphabets and number systems used by different cultures are similar. Strikingly, in different religions, numerical and alphabetical systems are mapped and letters are used to express numerical values with various meanings attributed to them. In this context, there are similarities between the use of a specific type of number-letter matching used in Judaism, which is called *gematria*, and a system known as *abjad* in Islamic culture.

Number-to-letter mapping initially originated only from need; however, it changed in magnitude with more mystery to it through the meanings attributed to numbers or letters in turn. The present study reviews the views of Pythagoras, an ancient Greek philosopher, and expounds the meanings ascribed to numbers. The meanings ascribed by Pythagoras to numbers have been more frequently used for number-to-letter mapping, which focuses on the numerical values of the letters found in a text as well as the spiritual equivalents of these values. This practice was used in a similar fashion in ancient Rome, in Christianity, in Judaism and in Islam. On the other hand, Ibn Arabi, a Muslim thinker, argued, contrary to mainstream beliefs, that letters hold special meanings and expounded the meanings of each letter in some of his works. In this respect, his system is distinguished from the more commonly used number-to-letter mapping. The views of Fadlullah Hurufi, the founder of Hurufism, represent another deviation from the traditional number-to-letter mapping that emerged in Islamic cultural basin, which are also addressed in the present study.

This study examines the number-to-letter mappings used in Judaism, Christianity and Islamic cultures respectively with a view to expose the similarities and differences among them.

Keywords: Alfabet, Letter, Number, Abjad, Symbolism, Mysticism

ÖNSÖZ

‘Tanrının kâinattaki dili sayılardır.’

Galileo

İnsanlık ve dinler tarihi bağlamında insanların sayılara-harflere yüklemiş olduğu manaları ve bu iki olgunun ilintisel açıklanma hallerinin anlatılacağı bu çalışmada, alfabenin tarihi serüvende nasıl geliştiği, sayıların keşfi ile yüklenen dinsel rolleri matematikçi ve dil bilimcilerin değerlendirmeleri ışığında yorumlanarak kaleme alınacaktır. Ayrıca sayı-harf ilişkilerinin gerek ilahi gerek beşeri dinlerin yapısında mevcut olduğu örnekleri ile ortaya konulacaktır. Yunan Mitolojisinden; Yahudi mistisizmi olarak bilinen Kabala’ya, Hint mistisizminden İslamiyet’e birçok dinde farklı isimlerle de olsa ünlü düşünürler ve teologlar bu alanda çok büyük öneme sahip eserler ortaya koymuştur. Burada yer yer bu eserlerden alıntı yapılarak bu bakış açılarına yer verilecektir. Alfabenin tarihçesi, İslamiyet’te ebced olarak bilinen sayı-harf ilişkisinin diğer dinlerdeki yapısı ve detayları, özelde Yahudilikte cifir ve İslamiyet’te Hurufilik (ebced), Müslüman düşünürlerin örnek çalışmaları şeklinde tez sonlandırılacak.

Çalışmanın veri toplama, tasnif ve değerlendirme gibi her aşamasında yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Yrd. Doç. Dr. Mahmut Salihoğlu beyefendiye, özellikle manevi yardımlarını ve düşünsel desteklerini esirgemeyen ve bana yol gösteren hocam Prof. Dr. Necdet Çağıl beyefendiye, yabancı metin çevirilerinde yardımları ile işimi kolaylaştıran Hale Dilruba Taşkoparan ve Nurullah Karaca’ya teşekkür ederim. İslami Araştırmalar Merkezi’ne katkı sağlayan kitap bağışçıları ve dosyalar halinde tasnif yapan çalışanlara da bu katkılarından dolayı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HARFLER VE SAYILAR

1.1. ALFABENİN TARİHÇESİ	4
1.1.1. Alfabenin Unsurlarının Değişimi ve Farklı Dillerde Kullanımı	9
1.2. SAYININ GELİŞİM SERÜVENİ.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

YUNAN VE HİNT TOPLUMLARINDA SAYI-HARF İLİŞKİLERİ

2.1. PYTHAGORASÇI SAYI MİSTİSİZMİ	25
2.1.1. Pythagoras'ın Hayatı.....	25
2.1.2. Pythagoras'ın Dini Oluşumu ve Düşünceleri	26
2.1.3. Sayılar ve Simgesel Gösterimleri	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE SAYI-HARF İLİŞKİLERİ

YAHUDİLİKTE SAYI MİSTİSİZMİ	31
3.1. GEMATRIA	35

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİRİSTİYANLIKTA SAYI-HARF İLİŞKİLERİ

HİRİSTİYANLIKTA SAYI MİSTİSİZMİ.....	38
--------------------------------------	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSLAMİYETTE SAYI-HARF İLİŞKİLERİ

İSLAMİYETTE SAYI MİSTİSİZMİ	45
5.1. EBCED	46
5.1.1. Ebc'd'in Kökeni	46
5.1.2. Küçük Ebc'd Hesabı (Asıl Ebc'd Hesabı, <i>Cümel-i Sağır</i>).....	49

5.1.3. En Küçük Ebcet Hesabı (<i>Cümel-i Asğar</i>)	50
5.1.4. Büyük Ebcet Hesabı (<i>Cümel-i Kebir</i>).....	50
5.1.5. Tarih Düşürme	52

ALTINCI BÖLÜM

MÜSLÜMAN DÜŞÜNÜRLERİN SAYI HARF İLİŞKİLERİ HAKKINDA YAPMIŞ OLDUĞU ÇALIŞMALAR

6.1. İBN-ÜL ARABÎ'NİN GÖRÜŞLERİ	61
6.1.1. Harfler: Mertebeleri, Felekleri, Tabiatları	63
6.1.2. Harfler Âlemindeki Mertebeler	64
6.1.3. Harfler Hakkında	65
6.2. FAZLULLAH-I HURUFÎ'NİN GÖRÜŞLERİ	65
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	71
EKLER	79

TABLolar LİSTESİ

Tablo1: Fenike, İbrani ve Eski Yunanca Alfabelerinin Karşılaştırılması	8
Tablo 2: Fenike Alfabesinin Farklı Dönem İbrani Alfabelerine Etkisi.....	8
Tablo 3: Fenike ve Arami Alfabesinin Karşılaştırılması ve Etkilediği Alfabeler.....	9
Tablo 4: Fenike Alfabesinin Yunan Alfabesine Etkileri	9
Tablo 5: Alfabedeki Sembollerin Farklı Kültürlerde Gösterimleri	16
Tablo 6: Yunan Kültüründe Sayı-Harf Eşleştirmeleri.....	22
Tablo 7: Yaşam Ağacı, Temsil Yerleri ve Dört Âlemde Eşleşmeleri	32
Tablo 8: İbranice’de Sayı-Harf Eşleştirmeleri	33
Tablo 9: Süryani Sayı Harf Eşleştirilmesi.....	39
Tablo 10: Ebcad in Esmâ-ı Hüsna ile Eşleştirilmesi.....	48
Tablo 11: Arap Alfabesinde Sayı Harf Eşleştirilmesi.....	49
Tablo 12: Harflerin Farklı Tertipleri	49
Tablo 13: Arap Alfabesinde En Küçük Ebcad Hesabına Göre Harfler.....	50
Tablo 14: Farklı Ebcad Hesabında Sayılara Karşılık Gelen Sayılar	51
Tablo 15: Arap harfleri ile Latin Harflerinin Karşılaştırılması.....	57

KISALTMALAR LİSTESİ

- C.** : Cilt
Çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz. : Hazırlayan
S. : Sayı
s. : Sayfa
v.d. : Ve Diğerleri
Vol : Volume
Yay. : Yayınları
Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Akdeniz havzasında varlığını sürdüren birçok kültürde sayı-harf eşleştirilmesine dayalı uygulamaları görmek mümkündür. Antik Mısırlılar sayılar ve harflerin teşekkülünde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Yunanların felsefî düşüncesinde sayılar bazen temel ilke sayılmıştır bazen de harflerin yerine kullanılmıştır. Böylece hem herşeyin temeli sayılacak kadar önemsenmiş hem de günlük hayatta kullanılmıştır. Yahudi ve Hıristiyan kültürde de bu eşleştirme önemsenmiş ve çeşitli alanlarda kullanılmıştır. Sayı-harf eşleştirmesi Müslüman edebiyatçıların ve düşünürlerinin görüşlerini de şekillendirmiş ve yönlendirmiştir.

Bu bağlamda araştırmanın ilk bölümünde Antik Yunan filozoflarından Pythagoras'ın mistik öğretilerine yer verilecektir. Ardından bu mistik öğretinin alfabe ve sayıların tarihi süreç içerisinde kullanım aşamaları ve eşleştirilmelerindeki etkisi üzerinde durulacaktır. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyette sayı harf mistisizminin aynı kaynaktan beslendiği ve benzer amaçlarla kullanıldığı vurgulanacaktır. Müslüman bilginler hem tasavvufî hem de edebi metinlerde Arap harfleri esasına dayalı ebcedden kaynaklanan sayı ve harf eşleştirmesini sıklıkla kullanmışlardır. Pythagorasçılık'tan Hurufilik metinlerine harf ve rakam mistisizminde yüklenen anlamların benzerlik gösterdiği eldeki metinlerden anlaşılmaktadır.

PROBLEM

İnsanlık tarihi incelendiğinde yapılan birçok icat, medeniyetler veya kültürler arasında yayılarak geleceğe aktarılmıştır. Yapılan en önemli icatlardan olan sayılar ve harflerin aktarımı da bu bağlamda incelenmesi gereken unsurlardandır. Literatür taraması yapıldığında sayıların veya harflerin gelişimi ve aktarımı ayrı ayrı incelenmişken bu iki unsurun ilişkisel kullanımının kültürler arasındaki geçişi

üzerinde durulmamıştır. Bu durum dikkate alınarak çalışmanın problemleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- 1) Sayı ve harfler arasında ilişkiler kurularak çeşitli şifrelendirme yöntemlerine başvurulmuş mudur?
- 2) Sayı-harf eşleştirmesi farklı kültürlerde uygulanmış mıdır?
- 3) Böyle bir eşleştirmenin farklı kültürlerde uygulandığından söz edilirse bu yöntem aynı kaynaktan mı beslenmiştir?
- 4) Kullanılan bu yöntemin kullanım sahaları farklı kültürlerde benzerlik göstermekte midir?

AMAÇ

Bu araştırmanın temel amacı, harf ve rakamlara yüklenen anlamların farklı toplumlarda benzer anlamlar içerdiğini çeşitli araştırmalar yardımıyla karşılaştırmaktır. Bunun yanı sıra belli başlı kültürlerde sayıların kutsanmasının temel gerekçesi de mistik öğretilerle sunulmaya çalışılacaktır.

ÖNEM

Tarih boyunca insanlarda soyut olana çeşitli mistik anlamlar yükleme eğilimi görülmüştür. Bununla birlikte sayılara ve harflere yüklenen anlamlar şifrelendirilerek birçok farklı alanda kullanılmıştır. Kimi zaman olumlu amaçlar için kimi zaman olumsuz neticeler veren bazı amaçlar için kullanılsa da hemen hemen her toplumda bu uygulamalara sıklıkla rastlanmıştır. Antik Yunan'da lokal bir inanca dönüşürken Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi dinlerde edebi ve felsefi bir kimliğe bürünür. Mezopotamya'da bir mezhebe veya yeni bir dinsel kimliğe dönüşür. Bu çalışmada da her toplumun bir unsuru olarak her dönemde yer bulan bu düşüncenin temelleri, nedenleri ve yansımaları üzerinde durulmuştur.

VARSAYIMLAR

Bu araştırmada aşağıdaki varsayımlardan hareket edilecektir:

- 1) İnançlar arasında geçmişten günümüze kadar devam eden çok sıkı bir bağ bulunmaktadır.
- 2) Her toplum kendisinden önce gelen toplumun veya medeniyetin kullandığı alfabe ve sayı sistemlerini değiştirip dönüştürerek veya değiştirmeksizin aynı haliyle kullanmıştır.
- 3) Soyut olana yüklenen mistik anlamlar toplumdan topluma aktarılmıştır.
- 4) Çeşitli dinlerdeki sayı harf eşleştirmesi yaklaşımları benzerlikler göstermiştir.
- 5) Sayı ve harfler arasındaki ilişkinin ve bunların mistik anlamlarının çeşitli kullanımları edebi, felsefi ve dini kaynaklarda bulunur.

SINIRLILIKLAR

Tarihten günümüze birçok dini gelenek ortaya çıkmıştır. Bütün bu gelenekler arasında benzerliklerin yanı sıra farklılıklar bulunmaktadır. Benzerlikler ve farklılıklar bu inançları benimsemiş olan toplumların dini ve sosyal hayatlarında ortaya çıkmıştır. Ancak bu çalışmada alfabenin temellerinin atıldığı Akdeniz havzasında gelişen ve büyüyen Antik Mısır, Babil ve Yunan kültürlerinde sayı ve harfin gelişim safhalarının yanı sıra özellikle sayı-harf ilişkisinin Ortadoğu'da doğan ve tüm dünyaya yayılan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet dinlerindeki etkileri incelenecektir. Bu nedenle Uzak Doğu, Hint alt kıtası, Afrika ve diğer bölgelerde ortaya çıkan dinler çalışmanın kapsamı dışında bırakılacaktır.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerine başvurularak hazırlanmıştır. Betimsel analiz yöntemine çoğunlukla başvurulan araştırma, kaynak tarama ve veri toplama modeli şeklindedir. Veriyi toplarken konu ile ilgili makalelere, kitaplara ve yorumlara

Düzeltilme

başvurulmuştur. Veri taraması yapılırken çoğunlukla birincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bazı kaynakların orijinal basım dilinden faydalanırken bazılarının tercümelerinden yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HARFLER VE SAYILAR

Toplumsal bir varlık olan insanın en önemli buluşlarından biri de sayıların ve harflerin icadıdır. İnsanlar, sayılar yardımı ile ekonomik ve bilimsel faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Medeniyetlerin inşasında önemli rolü olan yazı da harfler yardımı ile şekillenmiştir.

Kültürel faaliyetlerin temel unsuru olan sayılar ve harfler ilk icatlarından günümüze çeşitli değişiklikler geçirmişlerdir. Sayılar farklı sayı sistemleri ile çeşitli hesaplamalarda kullanılmıştır. Her matematiksel işlemi karşılayamayan sayı sistemlerinin eksiklikleri bir başka sayı sistemi ile giderilmeye çalışılmıştır. Benzer ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların sebep olduğu değişiklikler harflerde de kendini göstermiştir. Bazı dönemlerde ise birbirlerinin yerine kullanılmışlardır. Bu bağlamda alfabenin ve sayıların geçirdiği tarihi serüveni incelemekte fayda vardır.

1.1. ALFABENİN TARİHÇESİ

Tarihi çağların tasnifinde yazının icadı milat olarak değerlendirilir ve karanlık çağdan çıkış olarak adlandırılır. Yazının icadı ile insanlık tarihinin önemli buluşlarından biri de alfabenin teşekkülü olmuştur. Yazının icadı ile ortaya konan şeyler geçici değil artık harf denen çeşitli semboller yardımıyla kalıcı hale gelmiştir. Böylece bilimin kümülatif ilerlemesi sağlanmış ve büyük medeniyetlerin oluşumu mümkün kılınmıştır. Bilimsel faaliyetlerin yanı sıra edebi eserler de kültürün bir diğer yansıması olarak geriye bırakılan kültür kalıntısı halinde nesilden nesle aktarılmıştır.

Tarihi bilgilerden hareketle yazının icadı ile alfabenin teşekkülü aynı dönemde olmamıştır. Yazının çeşitli dönüşümleri neticesinde daha kullanışlı ve kurallı olması

Düzeltilme

için alfabe oluşturulmuştur. Bu bilgilere göre alfabenin ortaya çıkışı M.Ö. XV. yüzyıl dolaylarında gerçekleşmiştir.¹ Karmaşık ve zor olan hiyeroglif yazılardan kurtulmak amacıyla ilk alfabe Kuzeybatı Samilerin (Fenikeliler) Mezopotamya bölgesinde oluşturulmuştur.² Resim alfabeti olarak adlandırılan bu yazı sistemi zorluğu ve çok zaman alması dolayısıyla daha kolay bir alfabe ihtiyacı hissettirmiştir. Ticaret ve denizcilikle uğraşan Fenikeliler, alfabenin farklı kültürler arasında yayılmasına etki etmiştir.³ Bu bağlamda alfabenin temelini oluşturan harflerin oluşumunu yakından incelemek gerekmektedir.

Harf, dildeki sesleri gösteren ve alfabeyi meydana getiren işaretlerden her biri olarak tanımlanmaktadır.⁴ Alfabeyi oluşturan her bir sembol harf olarak isimlendirilmiştir. Çoğulu ise harf veya ahruftur. Harfler, kelimeleri oluşturmaları açısından **hurufu'l-mebani**, kelimeleri hecelere ayırdıkları için ise **hurufu'l-hica** olarak da isimlendirilirler.⁵ Harflerin her birinin dilde bir sese karşılık geldiğinden hareketle oluşturulan alfabe sistemlerinde her sese bazen birden fazla harfin teşekkülü karşılık gelirken bazı harfler ise sese karşılık kullanılmaz.

Fenike alfabetinin farklı kültürler arasında yayılması alfabenin farklılaşmasına zemin hazırlamıştır. Her bir farklı kültürde ilk alfabenin kimi harflerinde değişiklikler yapılmıştır. Böylece bu alfabenin türevleri oluşmuştur.⁶ Yazıdan önce sayı ve seslerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin bir ipe atılan her bir düğüm bir sayıya karşılık gelirken başka bir yerde herhangi bir yere atılan çentik aynı amaca hizmet etmiştir. Benzer biçimde gidilen yönü göstermek için kullanılan bir sopa da bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Bu kullanım şekli **objectgraph** olarak

¹İsmail Yakıt, "Ebcet Düzeninde Rakam Harf İlişkisinin Tarihi Gelişimi ve Hermetizm", **1.Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu**, Şanlıurfa, 2006, s. 84.

² David Diringer, "The Alphabet", **New Catholic Encyclopedia**, Vol:1,1981, s.334.

³ Yusuf Kılıç, Serkan Başol, "Hitit Büyülerinde Sayı ve Renk Sembolizmi", **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol: 9/7, Ankara, Yaz 2014, ss.51-64.

⁴İlhan Ayverdi, "Harf", **Kubbealtı Lugatı (Online)**, <http://kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=harf&mi=0> (23.11.2016).

⁵ Rekin Ertem, "Elifba", **DİA**, C. 11, 1995, ss. 39-44.

⁶ Alfabelerin geçirdiği değişim için bkz. Tablo: 1

adlandırılmıştır.⁷ Daha sonra kullanılan bu eşyalar yerlerini eşyaların resmine bırakmıştır. Bu kullanım ise **pictograph** olarak adlandırılmıştır.⁸ Bu yazı türünün yaklaşık 10.000 yıl kadar önceye dayandığı tahmin edilmektedir.⁹ Zamanla bu resimler sadece eşyaları değil aynı zamanda kavramları da sembolize etmeye başlamıştır. Bu ise **ideograph** olarak adlandırılmıştır.¹⁰

İsmail Yakıt, Diring'er'den farklı olarak alfabenin harflerinin M.Ö. 1700'lerde Batı Samilerinden olan Kenaniler tarafından oluşturulduğunu söylemektedir.¹¹ Bu alfabe ve yazının ilk örneklerine, Tur-ı Sina'nın güneyindeki Serabitü'l-Hadim harabelerinde bulunan bakır eşya ve tapınak duvarları üzerinde rastlanmıştır.¹² Fenikeliler dildeki seslerin sınırlı oluşunu fark ettiklerinden her ses için bir sembol olabilecek şekilde ses-yazı sistemini oluşturmuşlardır.¹³ Bu sistem farklı milletler arasında yayılmıştır. Ancak günümüz alfabe sistemlerini etkisi altında bırakan Fenike alfabesi bunların en yaygın ve etkin olanıdır. Günümüzde yaşayan dillerden İbranice, Arapça Yunanca gibi dillerde de Fenike alfabesinin etkileri görülmektedir.¹⁴

Milletlerin savaş, ticaret, göç gibi sebeplerle etkileşimi neticesinde alfabe medeniyetler arasında hızla yayılmıştır. Bunun sonucu M.Ö. IX. yüzyıldan itibaren, Fenike kökenli alfabe Mezopotamya hatta Akdeniz çevresinde yaygınlık kazanmıştır.¹⁵ Fenikeliler; keşfettikleri alfabeyi doğuda; Moablılara, Idumealılara, Ammonlulara, İbranilere ve Aramilere aktardılar.¹⁶ Böylece günümüze kadar kullanılan pek çok alfabenin temelleri atılmış oldu.

---

⁷ Frederick Bodmer, "Alfabenin Tarihi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. XXV, S. 3-4, 1967, s. 247.

⁸ Bodmer, **DTCF**, s. 250.

⁹ Bodmer, **DTCF**, s. 250.

¹⁰ Bodmer, **DTCF**, s. 251.

¹¹ Yakıt, "Ebcet", s.84.

¹² Yakıt, "Ebcet", s.85.

¹³ Frederick Bodmer, **Die Sprachen der Welt: Geschichte, Grammatik, Wortschatz in vergleichender Darstellung**, Berlin, Büchergilde Gutenberg, 1955, s. 63.

¹⁴ Muhammed Hamidullah, "Allah'ın Elçisi (sav) ve Sahabe Devrinde Yazı Sanatı", **İslami Araştırmalar Dergisi**, C.2, S.7, 1988, s. 22.

¹⁵ Yakıt, "Ebcet", ss.84-85.

¹⁶ Yakıt, "Ebcet", s. 85.

Tablo1: Fenike, İbrani ve Eski Yunanca Alfabelerinin Karşılaştırılması

FENİKEÇE M.Ö. X. - VI. yüzyıl	İBRANİCE		ESKİ YUNANCA M.Ö. yaklaşık V. yüzyıl	İTALİK ALFABELERİ			
	Hirastiyani- lik çağının başı	Modern		Osk	Umbria	Etrusk (Marsiitana)	
'Alef	𐤀	א	Α	Alpha	Α	Α	a
Bét	𐤁	ב	Β	Béta	Β	Β	b
Gimel	𐤂	ג	Γ	Gamma	Γ	Γ	g
Dalet	𐤃	ד	Δ	Delta	Δ	Δ	d
Hé	𐤄	ה	Ε	Epsilon	Ε	Ε	e
Waw	𐤅	ו	Ϝ	Digamma	Ϝ	Ϝ	v
Zayin	𐤆	ז	Ζ	Dzéta	Ζ	Ζ	z
Hét	𐤇	ח	Θ	Eta	Θ	Θ	h
Tét	𐤈	ט	Ϡ	Théta	Ϡ	Ϡ	th
Yod	𐤉	י	Ι	Iota	Ι	Ι	i
Kaf	𐤊	כ	Κ	Kappa	Κ	Κ	k
Lamed	𐤋	ל	Λ	Lambda	Λ	Λ	l
Mém	𐤌	מ	Μ	(m) Mu	Μ	Μ	m
Nun	𐤍	נ	Ν	Nu	Ν	Ν	n
Samekh	𐤎	ס	Ξ	(z) Ksi	Ξ	Ξ	s
'Ayin	𐤏	ע	Ο	Omikron	Ο	Ο	o
Pé	𐤐	פ	Π	Pi	Π	Π	p
Şadé	𐤑	צ	Σ	(s) San	Σ	Σ	s
Qof	𐤒	ק	Ϙ	Koppa	Ϙ	Ϙ	q
Resh	𐤓	ר	Ρ	Rô	Ρ	Ρ	r
Shin	𐤔	ש	Σ	Sigma	Σ	Σ	s
Taw	𐤕	ת	Τ	Tau	Τ	Τ	t
			Υ	(u) Upsilon	Υ	Υ	u
			Φ	Phi	Φ	Φ	f
			Χ	Khi	Χ	Χ	kh
			Ψ	Psi	Ψ	Ψ	psi
			Ω	Oméga	Ω	Ω	o

Georges Ifrah, **İslam Dünyasında Hint Rakamları: Akdeniz Kıyılarında Hesap**,
çev: Kurtuluş Dinçer, Ankara, Tübitak Yayınları, 1998.

Tablo 2: Fenike Alfabesinin Farklı Dönem İbrani Alfabelerine Etkisi

	ARKAİK FENİKEÇE		"PALEO-İBRANİ" YAZISI				İBRANİ YAZISI	
	M.Ö. XI. yüzyıl Akdeniz yazıtı	M.Ö. X. yüzyıl Yehaizil yazıtı	Mısır'dan önce M.Ö. 942	Savatepe Mısır'dan önce M.Ö. VIII. yüzyıl	Azad devletler Mısır'dan önce M.Ö. VII. yüzyıl	İzmir devletleri Mısır'dan önce M.Ö. VI. yüzyıl	İzmir devletleri Mısır'dan önce M.Ö. V. yüzyıl	İzmir devletleri Mısır'dan önce M.Ö. V. yüzyıl
'Alef	𐤀	𐤁	𐤀	𐤀	𐤀	𐤀	𐤀	א
Bét	𐤂	𐤃	𐤂	𐤂	𐤂	𐤂	𐤂	ב
Gimel	𐤄	𐤅	𐤄	𐤄	𐤄	𐤄	𐤄	ג
Dalet	𐤆	𐤇	𐤆	𐤆	𐤆	𐤆	𐤆	ד
Hé	𐤈	𐤉	𐤈	𐤈	𐤈	𐤈	𐤈	ה
Waw	𐤐	𐤑	𐤐	𐤐	𐤐	𐤐	𐤐	ו
Zayin	𐤒	𐤓	𐤒	𐤒	𐤒	𐤒	𐤒	ז
Hét	𐤔	𐤕	𐤔	𐤔	𐤔	𐤔	𐤔	ח
Tét	𐤖	𐤗	𐤖	𐤖	𐤖	𐤖	𐤖	ט
Yod	𐤙	𐤚	𐤙	𐤙	𐤙	𐤙	𐤙	י
Kaf	𐤛	𐤜	𐤛	𐤛	𐤛	𐤛	𐤛	כ
Lamed	𐤝	𐤞	𐤝	𐤝	𐤝	𐤝	𐤝	ל
Mém	𐤟	𐤠	𐤟	𐤟	𐤟	𐤟	𐤟	מ
Nun	𐤡	𐤢	𐤡	𐤡	𐤡	𐤡	𐤡	נ
Samekh	𐤣	𐤤	𐤣	𐤣	𐤣	𐤣	𐤣	ס
'Ayin	𐤥	𐤦	𐤥	𐤥	𐤥	𐤥	𐤥	ע
Pé	𐤨	𐤩	𐤨	𐤨	𐤨	𐤨	𐤨	פ
Sadé	𐤫	𐤬	𐤫	𐤫	𐤫	𐤫	𐤫	צ
Qof	𐤭	𐤮	𐤭	𐤭	𐤭	𐤭	𐤭	ק
Resh	𐤯	𐤰	𐤯	𐤯	𐤯	𐤯	𐤯	ר
Shin	𐤱	𐤲	𐤱	𐤱	𐤱	𐤱	𐤱	ש
Taw	𐤳	𐤴	𐤳	𐤳	𐤳	𐤳	𐤳	ת

Georges İfrah, **İslam Dünyasında Hint Rakamları: Akdeniz Kıyılarında Hesap**, çev: Kurtuluş Dinçer, Ankara, Tübitak Yayınları, 1998.

Tablo 3: Fenike ve Arami Alfabesinin Karşılaştırılması ve Etkilediği Alfabeler

FENİKEÇE ve ARAMCA	İBRANİCE	SÜRYANİCE	ESKİ ARAPÇA	YUNANCA
'alef	(') alef	(') ölap	(') alif	(') alpha (a)
bét	(b) bét	(b,v) bêt	(b) ba	(b) bêta (b)
guimel	(g) guimel	(g) gömal	(g) jim	(g) gamma (g)
dalet	(d) dalet	(d) dölat	(d) dal	(d) delta (d)
hé	(h) hé	(h) hê	(h) ha	(h) epsilon (e)
waw	(w) vav	(v) waw	(w) wa	(w) faw* (f)
zayin	(z) zayin	(z) zayin	(z) zay	(z) dzêta (dz)
hét	(h) hét	(h) hêt	(h) ha	(h) êta (â)
tét	(t) têt	(t) têt	(t) ta	(t) thêta (th)
yod	(y) yod	(y) yud	(y) ya	(y) iota (i)
kaf	(k) kaf	(k,kh) kôp	(k) kaf	(k) kappa (k)
lamed	(l) lamed	(l) lômâd	(l) lam	(l) lambda (l)
mém	(m) mém	(m) mim	(m) mim	(m) mu (m)
nun	(n) nun	(n) nun	(n) nun	(n) nu (n)
samekh	(s) samekh	(s) semkat	(s) sin	(s) ksi (ks)
'ayin	(') 'ayin	(') 'ê	(') 'ayin	(') omikron (o)
pé	(p) pé	(p, f) pê	(p, f) fa	(f) pi (p)
şadé	(s) tsadé	(ts) şödê	(s) şad	(s) san (s)
qof	(q) qof	(q) quf	(q) qaf	(q) qoppa (q)
resh	(r) resh	(r) rish	(r) ra	(r) rô (r)
shin	(sh) shin	(s,sh) shin	(sh) shin	(sh) sigma (s)
taw	(t) tav	(t) taw	(t) ta tha kha	(t) tau (t) (th) upsilon (u) (kh) phi (ph)

* Faw ve digamma denen harflerin sonradan geçerliliği kalmamıştır.

Georges İfrah, **İslam Dünyasında Hint Rakamları: Akdeniz Kıyılarında Hesap**, çev: Kurtuluş Dinçer, Ankara, Tübitak Yayınları, 1998.

Tablo 4: Fenike Alfabesinin Yunan Alfabesine Etkileri

ARKAİK FENİKE ALFABESİ	YUNAN ALFABELERİ			KLASİK YUNAN ALFABESİ
	ARKAİK thera	DOĞU Milet Korintos	BATI Boiotia	
'Alef	Α	Α	Α	Α α Alpha
Bét	Β	Β	Β	Β β Béta
Gimel	Γ	Γ	Γ	Γ γ Gamma
Dalet	Δ	Δ	Δ	Δ δ Delta
Hé	Ε	Ε	Ε	Ε ε Epsilon
Waw	Ϝ	Ϝ	Ϝ	Ϝ ϝ Digamma*
Zayin	Ζ	Ζ	Ζ	Ζ ζ Dzéta
Hét	Η	Η	Η	Η η Etn
Tét	Θ	Θ	Θ	Θ θ Théta
Yod	Ι	Ι	Ι	Ι ι Iota
Kaf	Κ	Κ	Κ	Κ κ Kappa
Lamed	Λ	Λ	Λ	Λ λ Lambda
Mém	Μ	Μ	Μ	Μ μ Mu
Nun	Ν	Ν	Ν	Ν ν Nu
Samekh	Ξ	Ξ	Ξ	Ξ ξ Ksi
'Ayin	Ο	Ο	Ο	Ο ο Omikron
Pé	Π	Π	Π	Π π Pi
Sadé	Ϛ	Ϛ	Ϛ	Ϛ ϛ San*
Qof	Ϙ	Ϙ	Ϙ	Ϙ ϙ Koppa*
Resh	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ ρ Ró
Shin	Σ	Σ	Σ	Σ σ Sigma
Taw	Τ	Τ	Τ	Τ τ Tau
	Υ	Υ	Υ	Υ υ Upsilon
	Φ	Φ	Φ	Φ φ Phi
	Χ	Χ	Χ	Χ χ Khi
	Ψ	Ψ	Ψ	Ψ ψ Psi
	Ω	Ω	Ω	Ω ω Oméga

* Günlük kullanımda yürürlükten kalkmış Yunan harfleri.

Georges

İfrah, **İslam Dünyasında Hint Rakamları: Akdeniz Kıyılarında Hesap**, çev: Kurtuluş Dinçer, Ankara, Tübitak Yayınları, 1998.

1.1.1. Alfabenin Unsurlarının Değişimi ve Farklı Dillerde Kullanımı

Farklı dillerin oluşması yazı dilinin temeli olan alfabelerin farklılaşmasına bağlı olarak gelişmiştir. Hatta bir dilin zaman içerisinde geçirdiği evrelerde de aynı alfabenin sembollerinde değişim kendini göstermiştir.¹⁷ Şekil olarak birçok değişikliğe uğramış olan harflerin her birinin geçirdiği bu değişimi sırası ile inceleyelim.

A (l): Fenike alfabesinde “alf” olarak okunan bu harf Fenike dilinde öküz anlamında kullanılmıştır. İbranice ve Aramicede kullanımı “alef”, Yunancada “alpha”, Arapçada ise “elif”tir. Şekil olarak ise Mısır hiyeroglifine dayanır. Öküz başı ve boynuzunu anımsatan bir şekle sahiptir. Bu harf zamanla sadeleştirilmiş ve sadece

¹⁷ Diringer, s. 334.

çizgilerle gösterilecek nihai formuna kavuşmuştur. Soğd ve Uygur alfabelerinde de bu şekil kullanılmıştır.¹⁸

B (𐤁): Fenike dilinde ev veya çadır kavramlarını karşılayacak şekilde kullanılmış ve “bet” olarak seslendirilmiştir. Aramice ve İbranicede de “bet” olarak telaffuz edilen bu harf Yunancaya “beta” olarak geçmiştir. Arapçada da “ be” şeklinde kullanılmıştır.¹⁹

C-G (𐤂): Fenike dilinde “gaml” veya “gimel” olarak kullanılmış bir semboldür. Bu harf Fenike dilinde deve olgusuna karşılık kullanılmıştır. Mısır hiyerogliflerinde deve hörgücünü anımsatan figürlerle gösterilirken zaman içinde daha keskin hatlarla değişikliklere uğramış ve sembol hörgücü anımsatır hale dönüşmüştür. Aramice ve İbranicede ise “gimel” olarak seslendirilmiştir. Yunancada “gama” olarak kullanılırken Arapçada ise “cim” veya “gim” olarak adlandırılmıştır. Bu harfin yukarıda saydığımız birçok dildeki kullanımları birbirine çok yakındır.²⁰

D (𐤃): Fenike dilinde “delt” olarak adlandırılmış ve kapı kanadı veya çadır girişini kapatan kısım anlamında kullanılmıştır. Bu harfin aynı zamanda kadın göğsüne karşılık kullanıldığı görüşü de yaygın kabuller arasında yer alır. Aramice ve İbranicede “dalet” olarak kullanılırken, Yunancada “delta”, Arapçada “dal” şeklinde adlandırılmıştır.²¹

E (𐤄): Fenike dilinde “he” olarak adlandırılmıştır. Mısır hiyeroglifinde kolları yukarı kalkmış insan figürü ile şekillendirilmiştir. Bu zaman içerisinde iki kol ve başı simgeleyen üç paralel çizgi halinde resmedilmiştir. Yunanca ve Latinceye “e” olarak geçen bu harf Arapçada ise “he” olarak kullanılmıştır. Mısır hiyeroglifi dışında birçok resim yazısında benzer şekilde resmedilmiştir. Bunun yanında Arapçadaki

¹⁸ Ahmet Turan Arslan, Mustafa Uzun, “Elif”, **DİA**, C. 11, 1995, ss. 35-37.

¹⁹ Şargon Erdem, “Ba”, **DİA**, C. 4, 1991, s. 355.

²⁰ İsmail Durmuş, “Cim”, **DİA**, C. 8, 1993, ss. 1-2.

²¹ Arslan, “Dal”, s. 426.

kullanımı ise baş üzerinde birleştirilmiş iki ele benzer şekli bu bağlantıyı ortaya koymaktadır.²²

V (ו): Fenike dilinde “vav” olarak adlandırılmıştır. Çivi veya kama direği kullanımları ile eşleştirilmiştir. Latince “fe” olarak kullanılırken Aramice, İbranice ve Arapçada da “vav” olarak kullanılmıştır.²³

H (ח): Fenike dilinde “het” olarak adlandırılmıştır. Aramice ve İbranicede de “het” olarak kullanılmıştır. Çevre, avlu duvarı, çit anlamları ile eşleştirilmiştir. Mısır hiyeroglifinde bir çite benzer yapıda oluşturulmuş ve zaman içerisinde çok büyük değişikliğe uğramıştır.²⁴

Y (י): Harf Fenike alfabesinde “yod” olarak adlandırılmıştır. Mısır hiyeroglifinde el simgesiyle kullanılmış ve bu kavramla eşleştirilmiştir. Aramice ve İbranicede el bu harfle kullanılmış Arapçada ise “yed” kelimesi el anlamında kullanılır. Byblos, Fenike, Thera Yunancası, Batı Yunaneast şekillerinin hiyeratik, Arapça şeklinin ise hiyeroglif biçimiyle yakın olduğu belirtilebilir.²⁵

K (כ): Harf Fenike dilinde “kaf” olarak adlandırılmış ve avuç içi anlamında kullanılmıştır. Aramicede de aynı adla kullanılmış; İbranicede “haf” olarak kullanılırken Yunancada “kappa”, Arapçada ise “kef” olarak kullanılmıştır. Mısır hiyeroglifinde parmakları açık el olarak şekledilmiştir. Ancak bu da zaman içerisinde sadece çizgilerle gösterilmiştir.²⁶

L (ל): Fenike dilinde “lamd” olarak adlandırılmıştır. Aramice ve İbranicede “lamed” şeklinde isimlendirilmiştir. Yunancada “lambda”, Arapça ise “lam” olarak kullanılmıştır. Mısırdaki baston anlamında kullanılan bu kelime hiyeroglif yazısında bu şekilde de temsil edilmiştir. Zamanla çok küçük değişikliklere uğramıştır. Mısır

²² Durmuş, “Hâ”, ss. 336-338.

²³ Halit Zevalsiz, “Fa”, *DİA*, 1995, C. 12, s. 71.

²⁴ Durmuş, “Ha”, ss. 333-334.

²⁵ Durmuş, “Ya”, ss. 169-170.

²⁶ Mehmet Ali Sarı, “Kef”, *DİA*, C. 24, 2001, ss. 142-143.

hiyeroglif, Fenike, Thera Yunancası, Batı Yunancası, Arkaik Latince, Klasik Yunanca, Aramice, Nabatça ve Arapça şekilleri birbirine benzerdir.²⁷

M (𐤌): Fenike dilinde “mem” olarak adlandırılır ve su anlamında kullanılır. Aramice ve İbranicede “mayim” kelimesi su anlamında kullanılırken alfabedeki kullanımı ise “mem”dir. Arapçada “mim”, Yunancada “mi” şeklinde kullanılmıştır. Mısır hiyeroglifinde suyun sembolü olan dalgalı çizgi ile gösterilmiştir. Hiyeroglif, Hiyeratik, Fenike, Ahiram, Thera Yunancası, Batı ve Klasik Yunanca, Etrüsk ve Eski Latince biçimleri arasında büyük bir benzerlik vardır.²⁸

N (𐤍): Fenike dilinde “nun” olarak adlandırılmış ve balık anlamında kullanılmıştır. Aramice, İbranice ve Arapçada da “nun” şeklinde adlandırılmıştır. Yunancada ise “nü” olarak kullanılmıştır. Mısır hiyerogliflerinde kuyruk tarafı kıvrılmış balık veya yılan şekli ile resmedilmiştir. Mısır hiyeratiği, Sina, Fenike, Eski İbranice, Thera Yunancası, Batı Yunanca, Etrüsk ve Eski İtalyot, Klasik Yunanca, Aramice, Nabatça ve Arapça biçimleri arasında da benzerlik vardır.²⁹

O (𐤎): Fenike dilinde “ayn” olarak isimlendirilmiş. Aramice, İbranice ve Arapçada da harfin adı “ayn”dır ve göz anlamında kullanılmıştır. Yunanca, Latince ve Türkçede kullanılan ‘o’nun da buradan türetildiği iddia edilmektedir.³⁰ Yunancada M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren oluşturulan, daha sonra Ω ile sembolize edilen büyük O (**omega**) ve kısa söylenen küçük o (**omikron**) olmak üzere iki farklı kullanımından söz edilebilir. Bu harf Mısır hiyeroglifinde göz şeklinde resmedilmiştir.³¹

P (𐤏): Fenike dilinde “pe” olarak adlandırılmış ancak “fe” veya “fu”, “fem” kullanımlarının varlığından da söz edilmiştir. Ağız anlamında kullanılmıştır. Aramice ve İbranicede de “pe” veya “fe” olarak kullanılmış, Yunancaya ise “pi” olarak geçmiştir. Mısır hiyeroglifinde ağız simgesi olarak kullanılmış buna karşın Mısır hiyeratiğinde ise ters burnu temsil etmiştir. Hiyeratik, Fenike, Arami, İbrani,

²⁷ Arslan, “Lam”, ss. 92-93.

²⁸ Durmuş, “Mim”, ss. 87-88.

²⁹ İsmail Durmuş, Soner Gündüzöz, “Nun”, *DİA*, C. 33, 2007, ss. 242-243.

³⁰ Hulusi Kılıç, “Ayn”, *DİA*, C. 4, 1991, ss. 255-256.

³¹ Kılıç, “Ayn”, ss. 255-256.

Thera Yunancası, Batı Yunancası, Etrüsk, Eski Latince, Eski Yunanca dillerinin her birinde şekillerin birbirine benzediği görülmektedir.³²

Q (ق): Fenike, Arami ve İbrani dillerinde “kof” olarak adlandırılmıştır. Maymun veya iğne deliği anlamlarında kullanılmıştır. Arapçada “kaf”, Yunancada ise “koppa” olarak kullanılmıştır. Mısır hiyeroglifindeki göğüsten kesik maymun başı olarak resmedilmiştir. Erken Fenike ve Thera Yunancası, Erken Aramice, Fenike, Aramice, İbranice, Klasik Yunanca ve Latince ile Nabatça ve Arapça şekilleri arasında ilgi görülmektedir.³³

R (ر): Fenike dilinde “ros” olarak adlandırılmıştır. Baş anlamında kullanılmıştır. Aramice ve İbranicede “res/reş” olarak kullanılmış Yunancada ise kullanımı “rho” şeklindedir. Arapçada ise “ra” şeklindedir. Şekil ise soldan görünüşle insan başını resimleyen bir Mısır hiyeroglifinden kaynaklanır. Arkaik Latince de enseden omuza doğru uzanan çizgiye ek olarak boğaz altından göğse doğru inen bir çizgi daha eklenerek harfin bugünkü şekli oluşturulmuştur.³⁴

S (س,ش): Fenike dilinde adı “sin”³⁵ veya “şin”³⁶ dir. Bu harfler diş anlamında kullanılmıştır. Aramice ve İbranicede de aynı adla kullanılmıştır. Arap alfabesinde sin ve şin şeklinde iki ayrı harf olarak yer almaktadır. Harfin şekli yan yana gelmiş iki diş şeklinde temsil edilmiştir. Mısır hiyeratik, ilk Sina, Fenike, Güney Arabistan, Arami, Thera Yunancası, Etrüsk, İtalyot, Klasik Yunanca, Batı Yunancası ve Eski Latince biçimleri arasında büyük benzerlikler görülür. Harfin Yunancadaki adı “sigma”dır. Bu harfin Sami dilindeki kullanımı olan “sikm” ense, omuz, sırt anlamlarında kullanıldığı da öne sürülmüştür. Bundan hareketle harfin ilk şeklinin ön Sina dillerinde olduğu gibi bir çeşit boyunduruğu simgelediği sanılmaktadır.³⁷

³² Zevalsiz, “Fa”, s. 71.

³³ Sarı, “Kaf”, s. 142.

³⁴ Durmuş, “Ra”, ss. 371-372.

³⁵ Durmuş, “Sin”, ss. 220-221.

³⁶ Durmuş, “Şin”, ss. 165-166.

³⁷ Durmuş, “Sin”, ss. 220-221.

Bunun yanında Şin'in, papirüs yaprağı demetini temsil ettiği bir hiyeroglif biçiminden doğduğu da savunulmuŐtur.³⁸

S (ص): İbranice “sade”, HabeŐçe “sadai”, Arapça “sad” olarak adlandırılır ve olta anlamında kullanılmıştır. Harfin geliŐiminde bu Őeklin etkisi görülmektedir. Harfin Fenike Şekli ile Arami, Nabati, Arapça Şekilleri arasında yakın bir ilgi olduğu benzerliğin oranından anlaŐılabilir.³⁹

T (ط, ت): Fenike dilinde “tav” olarak adlandırılmıştır ve işaret anlamında kullanılmıştır. İbranice ve Aramicede aynı adla, Arapçada ise “ta” olarak kullanılmıştır. Yunancada ise “tau” olarak adlandırılmıştır. Haç biçimindeki Mısır hiyeroglif Őeklinden geliştiği düŐünülmektedir. Hiyeroglif, Sina, Güney Arabistan, Erken Fenike, Geç Fenike, Yeni Fenike, Erken Aramice, Yeni Aramice, Yunanca, Etrüsk, Latin Şekilleri arasında da yakınlık vardır. Fenike, İbrani ve Arami dillerinde “tet” ve Yunancadaki “theta” Arapçadaki Şekilsel geliŐimin aksi Şekilde bir seyir izlemiŐtir.⁴⁰

Z (ز): Fenike dilinde “zai” olarak adlandırılmış ve silah anlamında kullanılmıştır. Aramicede de aynı ad ve anlamda kullanılmıştır. İbranicede “zayin”, Arapçada “za”, Yunancada “zeta” Şeklindedir. Bu harfin ayrıca zeytin ağacı anlamında da kullanıldığı savunulmuŐtur.⁴¹

Fenikelilerin yirmi iki harfli alfabeleri, iki krallık Şeklinde idare olunan İsrail oğullarının Paleo-İbranî alfabetesinin ve bugünkü Samirilerin kullandıkları alfabenin de temelini oluşturduğu yukarıda verilen harflerin geçirdikleri değişim ve kullanım benzerliğinden anlaşılmaktadır.⁴² Zaman içerisinde günümüzde kullanılan ve dört köŐeli olarak adlandırılan İbranî alfabeti ile Nabatî, Süryanî ve Arap alfabelerinin kökeninde bulunan Aramî yazısının da oluŐumunda bu alfabenin varlığından söz

³⁸ Durmuş, ss. 165-166.

³⁹ Durmuş, “Sad”, ss. 370-372.

⁴⁰ Durmuş, “Ta”, ss. 281-283.

⁴¹ Durmuş, “Zal”, ss. 108-109.

⁴² Durmuş, “Harf”, ss. 158-163.

edilir.⁴³ Aynı zamanda, tarihin seslileri ilk kullanımı olan Yunan alfabesinin ortaya çıkışının da temelini oluşturacaktır. Yunan alfabesi ise İtalik (Akdeniz bölgesinde kullanılan bir alfabe) alfabelere ardından Latin alfabesine, sonra da Got, Ermeni, Gürcü ve Kiril(Rus) alfabelerine öncülük edecektir.⁴⁴ Özetle bütün dünyada kullanılmakta olan alfabelerin hemen hemen hepsi Fenike alfabesinin az çok doğrudan etkisinde gelişmiştir.⁴⁵

Yukarıda değindiğimiz alfabelerin büyük bir kısmında, başlangıçtaki yirmi iki harfin sırası ve adları eksiksiz olarak korunmuştur.⁴⁶ Mesela İbranice, Aramice, Süryanice, Yunanca ve Eski Arapçada bunu görmek mümkündür.⁴⁷ Nitekim J.G. Fevrier'e göre, Fenike harflerinin sırasının eski Etrüsk levhaları ile Eski Ahit'te bulunan ve alfabeyi akrostiş olarak sunan çok sayıda İbranî şiiri (Mezmurlar 9, 10, 25, 34, 37, 11, 112...) arasında uygunluk bulunduğu görülür.⁴⁸

Birçok icad farklı yollarla aktarılmıştır. Yazılı iletişimin temel ögesi olan alfabenin de aynı kanaldan çıkıp yöresel söylenişlerinden dolayı küçük değişikliklerle kullanılması doğaldır. Aşağıdaki tabloda alfabede yer alan sembollerin farklı dillerdeki kullanımına yer verilmiştir.

Tablo 5: Alfabedeki Sembollerin Farklı Kültürlerde Gösterimleri

---

⁴³ Yakıt, "Ebcéd", s.86.

⁴⁴ Bodmer, **Die Sprachen**, s.62.

⁴⁵ Yakıt, "Ebcéd", s. 86.

⁴⁶ Yakıt, "Ebcéd", s. 86.

⁴⁷ Bodmer, **Die Sprachen**, s.62.

⁴⁸ Yakıt, "Ebcéd", s. 87.

	A	B	G, C	D	E, H, V, F	Z	H	T, T	L, Y	K	L	M	N	S, S	O	P, F	Q	R, r	S
Hieroglif (Mısır)	Ⲁ	Ⲃ	Ⲅ	Ⲇ	Ⲉ	Ⲋ	Ⲍ	Ⲏ	Ⲑ	Ⲓ	Ⲕ	Ⲗ	Ⲙ	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ
Hieratik (Mısır)	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ	ⲩ	ⲫ	ⲭ	ⲯ	ⲱ	ⲳ	ⲵ	ⲷ	ⲹ	ⲻ	ⲽ	ⲿ
Ken'âni									Ⲙ	Ⲛ									
Sinâ		Ⲛ						Ⲙ	Ⲛ				Ⲝ		Ⲟ				
Erken Sinâ														Ⲝ					
Civi Yazısı	Ⲛ																		
Ugarit (Civi yazısı)					Ⲛ														
Fenike	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ	ⲩ	ⲫ	ⲭ	ⲯ	ⲱ	ⲳ	ⲵ	ⲷ	ⲹ	ⲻ	ⲽ	ⲿ
Klasik Fenike					Ⲛ														
Erken Fenike								Ⲙ										Ⲟ	
Gec Fenike								Ⲙ											
Yeni Fenike								Ⲙ											
Byblos (Fenike)	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ				ⲫ							Ⲟ				
Ahiram (Fenike)									ⲫ			ⲳ							
Gezer, Mesa (Fenike)									ⲫ		ⲳ								
Ibrânce																Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ
Eski Ibrânce					Ⲛ								Ⲝ						
Ârâmî			Ⲛ						ⲫ	ⲭ			Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ	ⲩ
Erken Ârâmî								Ⲙ										Ⲟ	
Yeni Ârâmî																			
Nabatî			Ⲛ	Ⲝ					ⲫ	ⲭ					Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ
Arapça		Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ		Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ	ⲩ	ⲫ	ⲭ	ⲯ	ⲱ	ⲳ
Cüney Arapçası								Ⲙ	ⲫ					Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ	ⲩ
Yunanca								Ⲛ							Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ
Eski Yunanca					Ⲛ								Ⲝ		Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ
Batı Yunancası	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ			ⲫ	ⲭ	ⲯ	ⲱ	ⲳ	ⲵ	ⲷ	ⲹ	ⲻ	ⲽ	ⲿ
Doğu Yunancası		Ⲛ					Ⲛ								Ⲟ				
Klasik Yunanca	Ⲛ		Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ	ⲩ	ⲫ	ⲭ	ⲯ	ⲱ	ⲳ	ⲵ	ⲷ	ⲹ	ⲻ	ⲽ	ⲿ
Girit Yunancası							Ⲛ												
İtalyot (Batı Yunancası)	Ⲛ				Ⲛ		Ⲛ						Ⲝ	Ⲟ					
Thera Yunancası		Ⲛ	Ⲟ	Ⲡ			Ⲛ		ⲫ	ⲭ	ⲯ	ⲱ	ⲳ	ⲵ	ⲷ	ⲹ	ⲻ	ⲽ	ⲿ
Etrüsk Yunanca)					Ⲛ		Ⲛ	ⲫ	ⲭ	ⲯ	ⲱ	ⲳ	ⲵ	ⲷ	ⲹ	ⲻ	ⲽ	ⲿ	Ⲟ
Latince	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲧ	ⲩ	ⲫ	ⲭ	ⲯ	ⲱ	ⲳ	ⲵ	ⲷ	ⲹ	ⲻ	ⲽ	ⲿ
Arkaik Latince									ⲫ	ⲭ	ⲯ	ⲱ	ⲳ	ⲵ	ⲷ	ⲹ	ⲻ	ⲽ	ⲿ
Orhun		Ⲛ									ⲫ	ⲭ							
Yenisey																			
Talas																			
Soğd	Ⲛ				Ⲛ										Ⲟ				
Uygur	Ⲛ				Ⲛ										Ⲟ				

İsmail Durmuş, "Harf", **DİA**, C.16, 1997

Alfabenin tarih içerisinde geçirdiği serüven salt değişim ve dönüşümle devam etmemiştir. Doğası gereği gizemin ardından koşturana insanoğlu bir başka simgesel

Düzeltilme

unsurla da ilgilenmiştir. Sayılar ve harfler arasındaki bu benzerlik ilişkisi farklı kültürlerde görülmektedir. Sayılar bu anlamda günlük hayatta sadece matematiksel işlemlerde kullanılmamış, aynı zamanda insanların mistik dünya algısının yansımalarını incelemek için de kullanılmıştır.

Toplumların çeşitli semboller yardımıyla yaşanan an ile ilgili geleceğe aktardığı birikimler çeşitli mitleri meydana getirmiştir. Bu mitlerin bazı örneklerini Yunan Mitolojisinde görmekteyiz. Zira inançtan aşka, aşktan nefret ve kine birçok duygu ve düşünceyi insanlar sembolizmden faydalanarak dışa vurmuşlardır. Farklı milletlere ait bu mitlerde çeşitli sayı sembolizmine de yer verilmiştir. Bu bağlamda sayının tarih içerisinde geçirdiği değişim ve gelişim incelenecektir.

1.2. SAYININ GELİŞİM SERÜVENİ

İnsanoğlunun her icadında olduğu gibi sayı ve rakamları geliştirmesi de bir ihtiyacın neticesinde gerçekleşmiştir. Etrafında bulunan varlıkları veya nesneyi saymakla işe başlayan insan somut olanı soyut sembollerle göstermiştir. Böylece soyut bir kavram olan sayı somut nesnelere eşleştirilerek kullanılmıştır.⁴⁹ Sayılan her bir nesnenin kimi zaman benzerinin de olması eşleşmeyi sağladığından sayılarda tek ve çift kavramlarını doğurmuştur.⁵⁰ Sayılara tek veya çift olmasının yanı sıra erillik veya dişilik anlamı da yüklenmiştir. Özellikle sayılara mistik anlamlar yüklenen Pythagorasçılıkta belirgin bir biçimde gördüğümüz, sayıların eril ve dişil olarak değerlendirilmesi kadim birçok toplumda da kullanılmıştır.⁵¹ Buna göre tek sayılar eril iken çift sayılar dişildir.⁵²

⁴⁹ Lütfi Göker, **Matematik Tarihi ve Türk-İslam Matematikçilerinin Yeri**, Ankara, Gazi Eğitim Fakültesi Yayınevi, 1981, ss. 89-90.

⁵⁰ Kenan Bozkurt, Hatice Bozkurt, “Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi”, **Batman Üniversitesi Uluslararası Katılımlı Bilim ve Kültür Sempozyumu**, Batman, 2012, ss.717-728.

⁵¹ Annemarie Schimmel, **Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri**, çev: Ekrem Demirli, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002, ss.112-121.

⁵² Paul Strathern, **Büyük Fikirler Pisagor ve Teoremi**, çev: Osman Çakmakçı, İstanbul, Gendaş Yayınları, ss.11-15.

İnsanoğlu sayma işleme tek, çift ve çok kavramları ile başlamıştır.⁵³ Alfabe olduğu gibi sayılar da öncelikle birer nesne üzerine bırakılan bir iz veya herhangi bir yöntemlerinde kullanılmıştır.⁵⁴ Zaman içerisinde geliştirilen sayma sistemleri oluşturmuş ve sayılar kümesi teşekkül etmiştir.⁵⁵

Sayının geçmişı ile yazının geçmişini kıyaslırsak sayı daha eski zamanlarda kullanılmıştır. Günümüzden yaklaşık 300 bin yıl önceye dayandığı tahmin edilmektedir.⁵⁶ Yazının icadı ve alfabelerin geliştirilmesi ile yalnızca basit sayma ve aritmetikte kullanılan sayılar daha soyut hale bürünürken sembollerini göstermek için de harflerden faydalanılmıştır. Böylece harfler hem sayısal niceliklerde hem de sözsöl metinlerde kullanılmıştır.⁵⁷ Bu eşleştirme mistisizm ile harmanlandığında farklı toplumlarda farklı harflere sayılar üzerinden çeşitli anlamlar yüklenmeye başlanmıştır. Arap alfabesinde kullanılan ebced hesabı da bunlardan biridir. Ayrıca yine Arap alfabesinde altmışlık yöntem⁵⁸ uygulanarak özellikle astronomi ve trigonometri cetvellerinde cümel rakamları olarak da adlandırılan *hesab-ı sittin* kullanılmıştır.⁵⁹ Böylece felekler ve hareketleri hakkında yorumlamalar yapılmıştır. Benzer biçimde Yunan ve Kıpti harfleri, Roman harfleri rakam olarak kullanılmıştır. Bu şekilde ki kullanım konumsal olmayan sayı grupları olarak adlandırılır.⁶⁰ Bu amaçla kullanılan bir diğer sayı sistemine de Osmanlıda karşılaşıyoruz. Siyakat rakamları veya divan rakamları erkam-ı divani⁶¹ olarak adlandırılan bu sistem maliye kayıtlarında kullanılmıştır.⁶² Bu sayı sistemlerinin en temel özelliği sayılar üzerinde

⁵³ King, Jerry P., **Matematik Sanatı**, çev: Nermin Arık, Ankara, Tübitak Yayınları, 1997, s. 42.

⁵⁴ Göker, ss. 89-94.

⁵⁵ Ali Nesin, **Temel Grup Teorisi**, İstanbul, Nesin Yayınevi, 2014, s. 149.

⁵⁶ Salih Zeki, **Asarı Bakiye Ortaçağ İslam Dünyasında Hesap ve Cebir**, Yay. Haz. Melek Dosay Gökdoğan, C.2, Ankara, Babil Yayıncılık, 2003, s.63.

⁵⁷ İfrah, ss. 131-140.

⁵⁸ Altmış tabanlı sayı sistemi

⁵⁸ Bir sayı sisteminin konumsal olması sayının rakamlarının sayı içerisinde olduğu yer yani basamak değerine göre belirlenmesi yani değer almasıdır. Matematiksel ifade ile sayının çözümlenebilir olması o sayının konumsal olduğunu göstermektedir. Günümüzde daha çok zaman ölçümlerinde kullanılır.

⁵⁹ Zeki, ss. 63-67.

⁶⁰ Bir sayı sisteminin konumsal olması sayının rakamlarının sayı içerisinde olduğu yer yani basamak değerine göre belirlenmesi yani değer almasıdır. Matematiksel ifade ile sayının çözümlenebilir olması o sayının konumsal olduğunu göstermektedir.

⁶¹ Rakamların Arap dilinde okunuşlarının kısaltılıp özel bir tarzda yazılması ile oluşturulan sayı gruplarıdır. Esasen şifreleme amaçlı oluşturulmuştur.

⁶² Zeki, s. 62.

yapılan Őfreleme yöntemleri ile özel evrak yazımında kullanılmasıdır. Bunun yanı sıra bu tarz Őfreler çeşitli tılsım ve büyülerde de kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

YUNAN VE HİNT TOPLUMLARINDA SAYI-HARF İLİŞKİLERİ

İnsanlık tarihine bakıldığında söz, harf ve sayıların kaynağının sıklıkla mistik öğelerle eşleştirildiğine rastlanır. Harfleri sayılarla; sayıları da sözlerle ve her birini mistik anlamlarla eşleştirip adeta insanlık tarihinin şifrelerini kaydettikleri mirası, toplumlar birbirlerine aktarmışlardır. Bu aktarım bir devr-i daim şeklinde süregelmiştir. Sayı sistemlerinin gelişimi esnasında Yunan kültürünü besleyen Hint kültürü, Yunanlıların alfabeyi geliştirmesi ile Yunanlılardan etkilenmiştir.

Eski Yunan filozoflarının birçoğu matematik ile uğraşmıştır. Pür (soyut işlemler) matematik ile uğraşmalarının yanında sayıların farklı anlamlar içerdiğine de inanmışlardır. İbn-i Haldun'a göre sayı harf ilişkilerini Aristo Politika eserinde kullanmıştır.⁶³ İbn-i Haldun Aristo'nun Nim şeklinde adlandırılan sayı-harf eşleştirmesini kullandığını eserlerinde vurgulamıştır. Bu hesap yardımıyla çeşitli tahminlerde bulunmuştur. Örneğin savaşı iki komutandan hangisinin ordularının savaşı kazanacağını bu eşleştirmeden hareketle tahmin etmiştir.⁶⁴

Doğa bilimlerini de matematiğin ilkeleri ile açıklamaya çalışan eski Yunan filozofları matematiği iki grupta değerlendirirler. Bu iki grubu "lojistik" ve "aritmetik" olarak adlandırmışlardır. Lojistik basit hesap işlemlerinden oluşurken; aritmetik ise sayı bilimi olarak ele alınmıştır. Antik dönemde yazının kullanıldığı kültürlerde alfabe ile sayı sistemleri eşleştirilmiştir. Ancak Yunan kültüründe kullanılan sayı sistemlerinde rakamların yer aldığı bir basamak değerinin olmaması aritmetikte sayısal işlemlerin sayılar veya karşılık gelen harflerle yapılmasına engel olmuştur. Bu nedenle, örneğin 2012 sayısını yazmak için 2000, 10 ve 2 ye karşılık gelen harfleri yan yana yazıyorlardı: *βυβ* şeklinde. Bu nedenle rakamlarla yapılamayan işlemler için abaküs adı verilen bir alet geliştirilmiştir.⁶⁵ Bu alet

⁶³Azartash Azarnoosh, T. R. Rahım, Gholamı, "Abjad", **Encyclopaedia Islamica**, Vol: I, London, 2008, s. 339.

⁶⁴ İbn-i Haldun, **Mukaddime 1**, çev: Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, Mili Eğitim Basımevi, 1997, s. 286.

⁶⁵ T. Davidson, A. B. Keith, "Numbers", **Encyclopaedia of Religion and Ethics**, Vol: IX, Newyork, 1917, s. 406.

olmaksızın herhangi bir işlemi zihinden yapmanın mümkün olmadığı düşünülmüştür.⁶⁶

Antik Yunan'da ondalık sisteme göre yapılan sayma, sıfırın henüz keşfedilmemesi ve konumsal sayma sisteminin olmayışı nedeniyle 1 ile 9000 arasındaki sayıların her biri 27 harfli alfabede kullanılan sembollerle gösterilirdi. 1 den 9'a kadar olan sayıları alfabenin başından dokuz harfle, 10 dan 90 a kadar olan kısmı sonraki dokuz harf ile 100 den 1000 e kadar olan kısmı da diğer dokuz harfle eşleştirmişlerdir. Yunan alfabesinde 24 harf bulunduğundan geriye kalan üç sayı için iki harfin değişik formları ile bir Fenike harfini kullanmışlar.⁶⁷

$\alpha \leftrightarrow 1$, $\iota \leftrightarrow 10$, $\rho \leftrightarrow 100$ şeklinde birkaç eşleştirme örneğinin yanı sıra 1000'den 9000'e kadar olan sayılara karşılık da harflerin yanına "ι" harfini eklemişler.⁶⁸

$1000 \leftrightarrow \alpha\iota$, $2000 \leftrightarrow \beta\iota$ şeklinde kullanılmıştır. 10000'de ise, "myryadis" olarak adlandırılan M harfini birim olarak kullanmışlardır.⁶⁹ M'nin üzerine α , β gibi rakamlar yazarak 10.000'in katlarını ifade etmişler. Örneğin: $M^\alpha = 10.000$, $M^\beta = 20.000$

Antik Yunan'da sayılar ve harflerin eşleştirilmesi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

---

⁶⁶ Zeki, ss. 10-14.

⁶⁷ Zeki, ss. 10- 62.

⁶⁸ Zeki, ss. 10-62.

⁶⁹ Zeki, ss. 10-62.

Tablo 6: Yunan Kültüründe Sayı- Harf Eşleştirmeleri

Sıra σειρά	Grekçe Harfler ελληνικές γραμματσειρές	Sayısal Değer Μια αριθμητική τιμή	Latince λατινός	Transkripsiyon μεταγραφή
1	A α	1	Alfa	A
2	B β	2	Vita	V
3	Γ γ	3	Gamma	G
4	Δ δ	4	Delta	D
5	E ε	5	Epsilon	E
6	Z ζ	7	Zita	Z
7	H η	8	Ita	I
8	Θ θ	9	Thita	T (peltek)
9	I ι	10	Yota	I
10	K κ	20	Kapa	K
11	Λ λ	30	Lamda	L
12	M μ	40	Mi	M
13	N ν	50	Ni	N
14	Ξ ξ	60	Ksi	KS
15	O ο	70	Omikron	O
16	Π π	80	Pi	P
17	P ρ	100	Ro	R
18	Σ σ ζ	200	Sigma	S
19	T τ	300	Taf	T
20	Y υ	400	Ipsilon	I
21	Φ φ	500	Fi	F
22	X χ	600	Hi	H (genizden)
23	Ψ ψ	700	Psi	PS
24	Ω ω	800	Omega	O

Mehmet Sait Toprak, **Talmud ve Hadis: Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, İstanbul, Kabalcı Yayıncılık, 2012.

Yunanlıların Hintlilerden etkilenip kullandıkları 10'luk sayı sisteminin yanı sıra Babil'den alıp geliştirdikleri 60'lık sayı sistemini de kullandıkları görülmektedir.⁷⁰ Yunanlılar 60'lık sayı sistemini daha çok astronomi alanında, özellikle zaman ve derecelendirme ölçülerinde kullanmışlardır.⁷¹

Kâinata var olan matematiksel gizemin anahtarı kabul edilen sayılar ile harflerin bu denli yakın temasına anlamlar yükleyen toplumlardan antik Yunan ve Roma kültürleri ritüellerinde sayılara dikkat çekici derecede yer vermişlerdir. Özellikle

⁷⁰ Zeki, ss. 10-62.

⁷¹ Zeki, ss. 10-62.

çoklu tanrı inancına sahip pagan kültür olgularını bünyesinde taşıyan Roma medeniyeti Pythagorasçılıktan büyük ölçüde etkilenmiştir. Pythagoras'ın Babil ve Mısır'dan alıp sistematik bir hale getirdiği sayı-harf ilişkisi Yunan mitolojisinde, Yahudi mistisizminde, Hıristiyan mistisizminde, Hint mistisizminde ve İslami tasavvuf düşüncesinde etkili olmuştur. Yukarıda alfabelerin benzerliğinden ve birbiriyle etkileşmesinden söz etmiştik. Alfabedeki benzerlik nümerik kodlamada da karşımıza çıkmaktadır. Fenike ve Aramî alfabetesini oluşturan harflerin sayısal değerleri ile İbrani ve Latin harflerinin sayısal değerleri de bir iki istisnanın dışında aynıdır.⁷² Yunan alfabesi de, aynı sayısal değerler silsilesini ihtiva etmektedir.

Yunan alfabesi eski dünyanın zengin kültür dillerinden birinin kayda alınmasına aracı olmuştur. Zira Charles Higounet, onu Samî alfabesi ile Latin alfabesi arasında bütünleştirici bir geçiş olarak görür. Higounet, sadece coğrafi, tarihsel ve lineer bir aracı değil, aynı zamanda kesin ve eksiksiz bir gösterimin ilk defa Yunan alfabesinde gerçekleştiğini söylemektedir.⁷³ Yunan alfabesinde, Fenike'den gelen on altı harf vardır. Yunanlılar alfabeyi Fenikelilerden alıp, çeşitli değişikliklerle kendilerine uyarlamışlardır. Bu uyarlama bir anda olmamıştır. Yunan alfabesi oluşurken bölgede birçok alfabe mevcuttu. Bunlar:

a) Arkaik alfabeler: Thera, Melos gibi kolonilerin kullandıkları alfabeler,

b) Doğu alfabeleri: Küçük Asya, Takımadalar, Kyklades, Attika, Megara, Korinthos, Argos, Sicilya'da ki ve Güney İtalya'daki İyonya kolonilerinin kullandıkları alfabeler,

c) Batı alfabeleri: Euboia, Kıta Yunanistan'ı, İyonya'lı olmayan kolonilerin kullandıkları alfabelerdir.⁷⁴

Yunan alfabesindeki harflerin sayısal değerlerine baktığımızda, onların İbranî sistemindeki harflerin düzenine benzer bir düzen ve yöntem içinde olduğu görülür.

---

⁷² Yakıt, "Ebcet", s. 86.

⁷³ İsmail Yakıt, **Türk-İslam Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ankara, Ötüken Yayınları, 2010, ss. 25-26.

⁷⁴ Yakıt, "Ebcet", s. 87.

M.Ö. III. yüzyıla ait Kahire Müzesi'nde 65445 kayıt numaralı bir Yunan papirüsünü inceleyen O. Guéraud ile P. Jouguet, bunun çocukların okuma yazma alıştırmaları yapabilmeleri için gerekli olan kavramların yer aldığı bir nevi didaktik el kitabı olduğundan bahsetmişlerdir.⁷⁵ Çocuklar okumayı öğrenirken aynı zamanda saymayı da öğreniyorlardı. Rulo halinde bulunan bu papirüsteki sayılama sisteminin, zamanla yürürlükten kalkan “digamma (sigma)”, “koppa” ve “san” harflerini ekleyerek klasik Yunan alfabesinin 24 harfini kullanmaktadır.⁷⁶ Papirüs harfleri sekizerli üç sayı sınıfına bölerek birden dokuza sıralar. Onlar sınıfını Koppa'yı da ilave ederek ondan doksana kadar sıralar. Üçüncü sınıfta ise, yüzölçümleri sıralar ve sayısal değeri dokuz yüz olan Sade'yi koyar.⁷⁷ Ara sayılar için, yan yana yazılan sayısal değerli harfler kullanılır. Diğer yazılardan ayırmak için üstlerine bir çizgi çekilir.⁷⁸

Yunan harflerinin rakamlarla eşleştirilerek sembolize edilmesinin en eski kanıtlarından bir diğeri de, Büyük İskender'in (M.Ö. 356-323) ölümünden sonra Mısır'da hüküm süren Makedonyalı Lagos hanedanlığına ait basılmış paralardır.⁷⁹ Ayrıca Büyük İskender'in oğlu IV. İskender zamanında yapılan evlilik sözleşmesi ile ilgili bir papirüste de benzer uygulamalara rastlamak mümkündür. Buradan hareketle Yunan harflerinin sayılarla gösterilmesinin M.Ö. IV. yüzyılın sonundan itibaren uygulandığından söz edebiliriz.⁸⁰ Atina Akropolü etrafında yapılan kazılarda bulunan Perikles çağından kalan bir Akropol yazıtından hareketle Yunan sayı-harf ilişkilendirmesinin ortaya çıkışının M.Ö. V. yüzyıla dayandığı kabul edilmektedir.⁸¹

Birçok araştırmacı sayı harf ilişkisinin kökenini Fenikelilere dayandırsa da elimizde bunu ispatlayabilecek herhangi bir veri bulunmamaktadır. Ancak bu ilişkiyi mistik bir öğretiyi olarak sonraki nesillere aktardığı düşünülen iki öncü topluluktan söz

---

⁷⁵ İfrah, s.151.

⁷⁶ İfrah, s.152.

⁷⁷ Yakıt, “Ebcéd”, s. 86.

⁷⁸ Yakıt, “Ebcéd”, s. 86.

⁷⁹ Yakıt, “Ebcéd”, s. 86.

⁸⁰ Yakıt, “Ebcéd”, s. 86.

⁸¹ İfrah, s.153.

edilebilir. Bunlar: Yunanlılar ve Yahudilerdir. Hint öğretisinde de benzer uygulamalara rastlamamız mümkündür.⁸²

Yunan alfabesinde sayı harf eşleştirmeleri de diğer kültürlerdeki kullanımlara benzerlik göstermektedir. Ancak Yunan kültüründe sayıların özel anlamlar içerdiğine inanılmıştır. En belirgin örneği Pythagoras ekolünde görülür.

2.1. PYTHAGORASÇI SAYI MİSTİSİZMİ

2.1.1. Pythagoras'ın Hayatı

Her öğrenci; dik bir üçgende dik kenar uzunluklarının kareleri toplamının hipotenüsün karesi toplamına eşit olduğunu özetleyen “Pisagor teoremi”ni bilir. Ancak Pythagoras bu teoremin ötesinde oluşturduğu inanç sistemi ile de bilinir. Aslen İyonyalı olan Pythagoras yaklaşık M.Ö. 565’da⁸³ Sisam’da doğmuştur. İlahiyatçı Pherekydes ve Fizikçi Anaksimandros’un öğrencisi olmuştur.⁸⁴ Fenike, Mısır ve Babil’e seyahatler düzenlemiş ve gittiği yerlerde matematik ve geometri ilimlerinin yanı sıra o bölgelerin inanç sistemleri ile ilgili bilgiler edinme fırsatı yakalamıştır.⁸⁵ Buralarda edindikleri ile döndüğü Yunanistan’da, farklı görüşleri bünyesinde barındıran bir tarikat oluşturmuştur. Kurduğu tarikat her geçen gün büyümüş ve çok geniş bir kitleye dönüşmüştür.⁸⁶ Özellikle Dorialılar arasında hızla yayılmıştır. Dorialılar İyonyalılar kadar etkin ve söz sahibi değillerdi.⁸⁷ Ancak dönemin en etkin sahaları olan matematik, geometri, musiki, tıp gibi alanlarda söz sahibi olmalarından ve bazı aşırı görüşlerinden dolayı bu tarikatın çok sayıda düşmanı da olmuştur. Özellikle etkinliklerini kaybeden İyonyalılar bu oluşumu pasifize etmeye çalışmışlardır.⁸⁸ Tarikatın adı ile anılan köy düşmanlarınca yakılmıştır. Yüzlerce insanın burada yanarak öldürüldüğünden söz edilse de

⁸² Metin Özarslan, Mukhıdın Salkhybaen, Ravan Dossymbekova, “Şark Dünya Görüşüne Göre Kutsal Sayıların Oluşumu”, **Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.54, S. 2, 2014, ss. 155-166.

⁸³ Strathern, ss.11-15.

⁸⁴ Alfred Weber, **Felsefe Tarihi**, çev: H.Vehbi Eralp, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1998, ss. 24-27.

⁸⁵ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014, s. 29.

⁸⁶ Weber, ss. 24-27.

⁸⁷ Strathern, ss. 62-67.

⁸⁸ Strathern, ss.11-15.

Pythagoras'ın o baskında ölüp ölmediği hakkında net bir bilgi yoktur.⁸⁹ Pythagoras'ın öğrencilerinden Merzinus ve Philonikos İran'a giderek hocalarının görüşlerini bu bölgede yaymışlardır, böylece sayı mistisizminin Mecusilik içerisinde etkilerinin temelini atıldığına inanılır.⁹⁰ Bir diğer öğrencisi olan Kalanos'un ise Hindistan seyahatleri ile Brahmanizmi etkilediği düşünülür.⁹¹

2.1.2. Pythagoras'ın Dini Oluşumu ve Düşünceleri

Bu tarikatın temel düşünce sistemini sayılara yükledikleri anlamlar oluşturuyordu. Pythagoras'ın insan nefsinin sayılar ve nağmelerden birleşip uzmanlaşmadan meydana geldiğinden söz etmiştir.⁹² Pythagoras dönemin birçok düşünürünün aksine sadece bilimsel faaliyetlerle uğraşmamış yaptıklarını dinsel öğelerle süslemiştir. Zira tarikat çağdaşları olan birçok materyalist görüşün aksine Spiritüalist bir görüşü destekliyordu.⁹³ Ayrıca Pythagoras fizikten metafiziğin çıkmadığını metafiziğin matematikten çıktığını savunmuştur. Bununla birlikte onlar maddede var olan matematiksel düzenin de yine matematikten kaynaklandığını savunmuşlardır. Müzikte, astronomide ve daha birçok alanda genelde matematiğin özelde ise sayıların izdüşümünün varlığını öne sürmüşler. Dönemin tartışma konularından biri olan “arkhe(ilke) meselesi” Pythagorasçılarda sayıya eşdeğeri.⁹⁴ Zira maddenin ve evrenin özü sayılardır savını öne sürmüşlerdir.⁹⁵

Pythagorasçı düşünceye göre her varlık bir sayıya karşılık gelir. Ayrıca bilimlerin amacı da bu ilişkiyi ortaya koyabilmektir. Bu düşüncenin en temelinde 1 sayısı vardır. Çünkü varlıklar '1'den oluşmuştur. Varlıkların temelini oluşturmasının yanı sıra sayıların da birden oluşuyor olması ona özel bir durum atfetmektedir. Onlara göre '1' iki başlık altında incelenebilir. Birincisi zıttı olmayan hem varlığın hem de sayının kaynağı olan Tanrı kavramını ifade eden, aşkın olanı simgeleyen mutlak 1'dir. Diğer ise mutlak 1'den oluşan, sayılar dizisinde yer alan ve diğer sayılar gibi

⁸⁹ Strathern, ss.62-67.

⁹⁰ Şehristani, **Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi**, çev: Mustafa Öz, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2011, s. 303.

⁹¹ Şehristani, s. 303.

⁹² Şehristani, s. 301.

⁹³ Weber, ss. 24-27.

⁹⁴ Ahmet Cevizci, **İlkçağ Felsefe Tarihi**, Bursa, Asa Kitabevi, 2007, ss. 49-69.

⁹⁵ Aydın Sayılı, **Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1982, s. 184- 195.

değerlendirilen 1'dir. Sözü geçen ilk birin sonsuzu temsil etmesi söz konusu iken ikinci '1' sonludur.⁹⁶ Böylece mutlak olan '1' tanrısalı işaret ederken sonlu olan bir herhangi bir nesnenin miktarına işaret eder.

Ayrıca sayı sistemlerinde var olan her şey zıtlık üzerine temellendirilir. Yukarıda söz edilen iki farklı bir de zıtlığı temsil eder. Dahası Pythagorasçılar bu zıtlığı 10 temel öge etrafında şekillendirirler. Bunlar tek ve çift, bir ve çok, sağ ve sol, eril ve dişil, duran ve hareket eden, doğru ve eğri, aydınlık ve karanlık, iyi ve kötü, kare ve dikdörtgen şeklindedir.⁹⁷ Bu gibi kavramların her biri zıtlıkla var zıtlık ise sayılarla vardır. Ancak zıtlıktan uzak olan bir ne tek sayılarla ne de çift sayılarla simgelenir. Yani Pythagoras'ta mutlak '1'in temsil ettiği tanrı kavramı tekliği gösterirken âlem ise çokluğu gösterir.⁹⁸ Her şeyi sayı ile açıklayan Pythagorasçı ekol sayılara yüklenen anlamları belli kavramlara eşdeğer görmüştür. Öyle ki sayılar bazen adalet bazen ruh veya akılla eşleştirilmiştir.⁹⁹

Pythagoras'ın sayılarla ilinti kurduğu en temel ilimler astronomi ve müziktir. Okulunda uyguladığı ders müfredatına göre Matematik (değişmez bilimi), Aritmetik (mutlak), Müzik (göreceli), Geometri (sabit) Astronomi (hareketli) şeklindedir. Pythagoras titreşen tellerin sahip olduğu aralıkları belli bir oranla eşleştirmiştir. Bunlar $1/2$, $2/3$, $3/4$ şeklindedir.¹⁰⁰ Bu oranda dikkat çektikleri husus sayıların ilk dört doğal sayı olması ve bunların ardışık ilerlemesidir. Gezegenleri ve hareketlerini de bir lirin tellerine benzetirler. Buna göre gezegenlerin yörüngesel hareketleri lirin yedi teli arasındaki uyum ve ahenk ile alakalıydı. Bunun mümkün olmayacağını şayet böyle bir alaka varsa bizim tarafımızdan duyulmama gerekçesini sorgulayanlara ise ilginç bir benzetme ile açıklama getirir. Şöyle ki, iki metalin birbirine değerken çıkardığı sesler nasıl nalburda duyarsızlaşma oluşturuyorsa doğada ki bu uyumlu ses de bizde aynı alışmışlığa sebep oluyor ve neticesinde duyulmuyordu.¹⁰¹ Pythagoras evrendeki uyumu musikideki matematiksel uyumla

⁹⁶ Weber, ss. 24-27.

⁹⁷ Gökberk, s. 29.

⁹⁸ Weber, ss. 24-27.

⁹⁹ Gökberk, s. 29.

¹⁰⁰ Uzay Bora, "Bilim ve Sanatın Kesiştiği Bir Nokta: Matematik ve Müzik İlişkisi," **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XV, S: 1, 2002, ss. 59-60.

¹⁰¹ Strathern, s. 38.

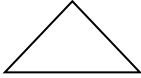

açıklar zira evreni birlik, boşluk ve sınırla açıklamasının gerekçesi de aynıdır.¹⁰² Bununla birlikte gezegenleri de onluk sistem üzerinden açıklamaya çalışır.¹⁰³

Ayrıca Pythagorasçılık'a göre sayılar sınırsız '1'in dışında sınırlı idiler ve her biri birden teşekkül edilmişti. Dönemin hâkim paradigmalarından biri ise yokluğun boşluk ile temsil edilmesiydi. Bu da sıfır ile eşleştirilebilir. Mutlak '1'den sayıların oluştuğunu sayılardan da gök ve evrenin yaratıldığını¹⁰⁴ savunurlar.

Ortaya attıkları bu sayı temelli inancı açıklayan tezleri kendi içinde çok da tutarlı değildir ve zamanla modern matematik tarafından bazıları yanlışlanmıştır. Sayılara yükledikleri anlamlar ve bazı kullanım alanlarını aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

2.1.3. Sayılar ve Simgesel Gösterimleri

1:Noktayı temsil eder	↔	•	1
2:Çizgiyi temsil eder	↔	—	2
3:Düzlemi temsil eder	↔		3
4:Cismi temsil eder	↔		4

İlk dört sayı önemli yer tutar bunun yanı sıra çift sayılar dişilik simgesi iken tek sayılar erkeklik simgesidir. 5 sayısına yüklenen evlilik anlamı da sayılara yüklenen erillik, dişilik ile ilgilidir; zira ilk dişî sayı olan 2 ile ilk erkek sayı olan 3 ün toplamı

¹⁰² Bora, ss. 59-60.

¹⁰³ Annemarie Schimmel, **Sayıların Gizemi**, çev: Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2011, s. 23.

¹⁰⁴ Schimmel, **Sayılar**, s. 24.

olması bu anlamı işaret etmesine sebep olmuştur.¹⁰⁵ 5 ile doğa arasında da bir ilişki kurulması evlilik ve üreme kavramı üzerinden yapılmış olması izlenimi uyandırmaktadır.¹⁰⁶ 5 sayısının günümüzde otomorfik (kendisine dönüşen)¹⁰⁷ olarak adlandırılmasının sebebi de aynı tarikat tarafından sayının karesinin alınması sonucu kendisini doğuran sayı olarak sınıflandırılmış olmasıdır.¹⁰⁸

Mükemmel sayılar kavramını da benzer akıl yürütme ile yapmışlardır. Kendisi hariç çarpanlarının toplamı kendisine eşit olan sayıları mükemmel sayı olarak adlandıran ilk kişi Pythagorastır. En sonuncusu 1971¹⁰⁹ yılında bulunan mükemmel sayı kavramını modern matematiğe kazandıran Pythagoras ekolü her ne kadar yöntem olarak eleştirilse de sayı ile mistisizmi ilişkilendirmesi açısından dinler tarihinde önemli bir yer tutar. Mükemmel sayıların tek özelliği yukarıda saydığımız özellik değildir. Bunun yanı sıra; bu sayılar, daima birbirini izleyen bir dizi sayma sayısının toplamına eşittir.¹¹⁰

‘Sayılar her şeyin yanıtıdır’ algısı ile geometrik şekilleri de açıklayan bu ekol özellikle Pythagoras’ın Babil ve Mısır seyahatlerinin neticesinde şekillenmiştir.¹¹¹ Zira Babillilerin ve Etrüsklülerin o dönemde düzgün dört yüzlü, küp, oktahedron (düzgün sekiz yüzlü), dodekahedron(düzgün on ikiyüzlü) şeklinde yapılara taptıkları bilinir.¹¹² Bu yapıların temel dört öge olan hava, toprak, ateş, su elementlerine işaret ettiğine inanılırdı. Aynı inanış tarikatın mensuplarında da mevcuttur.¹¹³

Çift sayıları kötü yazgının belirtisi olarak kabul ederken ona atfedilen dişilik vurgusu dikkat çekicidir. Tanrılık vasfı veya tanrıya ait olanlardaki tek olmaya göndermeler de dikkat çekicidir. Ancak bu durum sadece Pythagoras dini ve mensupları için geçerli değildir. Nitekim dönemin önemli şairlerinden Vertiligius Maro’nun da ifadesi

---

¹⁰⁵ Şehristani, s. 298.

¹⁰⁶ Strathern, s. 42.

¹⁰⁷ Otomorfik Sayı: Kendisi ile çarpımı kendisini de barındıran sayıya denir.

¹⁰⁸ Schimmel, **Sayılar**, s. 23.

¹⁰⁹ Schimmel, **Sayılar**, s. 23.

¹¹⁰ Halil İ. Karakaş, “Mükemmel Sayılar”, **Matematik Dünyası**, S.3, Antalya, 2000, ss. 19-22.

¹¹¹ Strathern, s. 42.

¹¹² Strathern, s. 42.

¹¹³ Strathern, s. 54.

ile 'Numera deus impare gaudet' ¹¹⁴yani; 'Tanrı tek sayı ile hoşnut oldu.' Diğer dinlerde tek sayılara yüklenen anlam; ibadet ve ritüel sayılarının tek sayı olmasının temellerinin de bu düşünceden gelmesi söz konusu olabilir.

---

¹¹⁴ Schimmel, **Sayılar**, s. 24.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE SAYI-HARF İLİŞKİLERİ

İbrani alfabesi yirmi iki harften oluşur. İbrani alfabesi diğer semitik dillerin kullandığı alfabeler gibi sadece sessiz harflerden oluşur.¹¹⁵ İlk dönemlerde sözcükler yalnızca sessiz harflerin sıralanması ile yazılırdı ve herhangi bir sesli harf kullanılmazdı. M.Ö. 2. yüzyılda İbrani alfabesine *vav*, *yod*, *he* ve *alef* gibi yarı sessiz harfler eklendi. Daha sonra Tevrat yazarları tarafından sesli harflere karşılık gelen a, e, i, o, u gibi sesleri belirtmek için harflerin üstüne veya altına küçük işaretler eklenmiştir.¹¹⁶

İbranî harflerin rakamlarla eşleştirilmesinin tarihi serüveni aslında Yahudi tarihi serüveninin de incelenmesini gerekli kılmaktadır. Yahudiler, tarih boyunca birçok milletle siyasi ve kültürel beraberlikler yaşamış, özellikle Filistin'in eski krallık döneminde Mısır, Mezopotamya, Fenike ve Hitit krallığı gibi birçok medeniyetle kültür alış verişi yapmıştır.¹¹⁷ Yahudiler yaşadıkları bölgede birçok istila yaşamışlardır. Bu istilalar ve tarihî çalkantılar içerisinde olan Yahudiler, krallık döneminde Fenikelilerin alfabesini, Asur-Babil'in ağırlık ve ölçü birimlerini, Kenanlı yerlilerinin takvimlerini, Mezopotamya'nın Hammurabi döneminde oluşturulan Nippur takvim adlarını kullanmışlardır. Ayrıca Hz. İsa döneminde de Aramî yazısını benimsemişlerdir. Sayı-Harf ilişkileri açısından Yahudi kültür tarihine bakıldığında onların M.Ö. X-VI yüzyıllar arası Mısır hieratik rakamlarını aldıkları görülecektir. Daha sonra Aramilerin rakamlarını ve son olarak da Yunanlıların rakamlarını benimsemişlerdir.¹¹⁸ Arami ve Yunan rakamlarını benimserken sayıların anlamlandırılması fikrini de Pythagorasçı akımdan etkilenerek uygulamışlardır.

¹¹⁵ Necdet Çağlı, **Kuran-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes Mukayyesine Özgün Bir Yaklaşım**, Ankara, Araştırma Yayınları, 2005, ss. 112- 126.

¹¹⁶ Diringer, s. 334.

¹¹⁷ Dan-Lavinia Cohn-Sherbok, **Yahudiliğin Kısa Tarihi**, çev: Bilal Baş, İstanbul, İz Yayıncılık, 2010, ss. 11- 12.

¹¹⁸ Yakıt, "Ebcet", s.87.

Diğer Sami alfabelerde olduğu gibi Yahudi alfabesinde de harfler belli sayısal değerlerle eşleştirilerek kullanılmıştır. Ancak bu eşleştirme sadece basit günlük işlemlerde değil, aynı zamanda mistik amaçlar doğrultusunda da kullanılmıştır. Sayılara verilen gizemli anlam yüklemelerini özellikle Yahudi mistik geleneği *kabalada* görmekteyiz. Kabalanın önemli öğelerinden olan Sefirot'un sayı anlamında kullanılması rastlantısal değildir. Sayı manasına gelen Sefer kelimesinin çoğulu olan sefirot kavramı ilk kez Sefer Yetsira'da geçer.¹¹⁹ Buna göre başlangıçsal 1 (Pythagorasçılık'taki mutlak 1) yani mutlak ilahlık on sefirotu oluşturmuştur. Bu on sefirot¹²⁰ ayrıca iç içe geçmiş dört âlemi teşkil eder.¹²¹

Sefirot'un sembolik gösterimi sayı sistemleri ile ilişkilendirilerek yapılmıştır. Burada makro kozmostan mikro kozmosa bir simgelenmeden söz edilir. Sefirotu oluşturan her bir unsur makro kozmosu teşkil eden bir gezegeni simgeler. Sefirotta bulunan sütunlar tanrısal simgeler taşırken aynı zamanda ilintisel biçimde ilerler. Ayrıca doğada yer alan pozitif-negatif, yapıcı- yıkıcı gibi özelliklere de temas eder.¹²²

Tablo 7: Sefirot, Temsil Yerleri ve Dört Âlemde Eşleşmeleri

On Sefirot	Temsil Yeri	Dört Âlem
1) Hohma (hikmet)	beyin-müzekker	Atsilut (Sudûr - Düşünce)
2) Bina (anlayış)	kalp-müennes	
3) Da'at / Keter (bilgi / taç)	baş	
4) Hesed/ Gedula (sevgi/ yücelik)	sağ kol-müzekker	Beria (Yaratma - Ruh)
5) Gevura/Din (güç/hüküm)	sol kol-müennes	
6) Tiferet / Rahamim (güzellik/ merhamet)	göğüs	
7) Netsa (zafer)	sağ bacak-müzekker	Yetsira (Biçim verme/Madde)
8) Hod (şan)	sol bacak-müennes	
9) Yesod / Tsadik (temel/ doğru)	cinsiyet organları	
10) Malkut / Atara (krallık/ taç)	beden / mistik İsrail/ Şehina	Asiya (Faaliyet - Krallık/Mülk)

Salime Leyla Gürkan, **Yahudilik**, İstanbul, İsam Yayınları, 2010, s.127.

¹¹⁹ Salime Leyla Gürkan, **Yahudilik**, İstanbul, İsam Yayınları, 2010, s.127.

¹²⁰ Sefirot: Sayı ya da daire manasında kullanılır. İbranice **sefira** kelimesinin çoğulu olan ve ilk defa **Sefer Yetsira**'da geçen **sefirot** terimi, ilahlığa ait isimler, sıfatlar ya da aracı güçler manasında sonraki kabalistik literatürde de yer almıştır.

¹²¹ Gürkan, s.127.

¹²² Dion Fortune, **Mistik Kabala**, çev: Murat Sağlam, İstanbul, Hermes Yayınları, 2006, ss. 79-83.

İbrani alfabesinin sayısal değerlerle eşleştirilip sayılara yüklenen anlamlarla bazı olgu ve kavramları açıklamaları dikkat çekicidir. Bu bağlamda aşağıdaki tabloda İbrani alfabesinde yer alan her bir harfin sayısal değeri verilmiştir.

Tablo 8: İbranice’de Sayı-Harf Eşleştirmeleri(Gematria Tablosu)

Sıra ערך	İbrani Harfler אותיות העברית	Sayısal Değer קצב מספרי	Latince לטינית	Transkripsiyon תעתיק
1	א	1	Alef	'A
2	ב	2	Bet	B
3	ג	3	Gimel	G
4	ד	4	Dalet	D
5	ה	5	He	H
6	ו	6	Vav	V
7	ז	7	Zayin	Z
8	ח	8	Het	Ḥ
9	ט	9	Tet	T
10	י	10	Yud	I/Y
11	כ	20	Kaf	K/Ḥ
12	ל	30	Lamed	L
13	מ	40	Mem	M
14	נ	50	Nun	N
15	ס	60	Sameh	Ṣ
16	ע	70	Ayin	‘
17	פ	80	Pe-Fe	P-F
18	צ	90	Tsadi	TZ/TS
19	ק	100	Quf	Q/K
20	ר	200	Reş	R
21	ש	300	Sin-Şin	S-Ş
22	ת	400	Taf	TH (Peltek)

Mehmet Sait Toprak, **Talmud ve Hadis: Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, İstanbul, Kabalcı Yayıncılık, 2012, s.465.

Sayı-harf eşleştirmesini Fenikelilerden alarak geliştiren Yahudiler; İsrail takviminin tarihlerini göstermek, Tevrat’ın paragraf, ayet ve sayfalarını numaralandırmak gibi

amaçlarla, İbranî alfabesinin harflerini sayısal değerleri doğrultusunda kodlamışlardır. Yahudi mistikleri sayı harf ilişkisini oluştururken Tevrat'ın şifresini çözmeyi de amaçlayarak bu sembolizme başvurmuştur. Aynı zamanda modern teknik gelişmeler de Tevrat'ın simgesel çözümlenmesi ile birebir ilintilendirilmeye çalışılmıştır.

Ebced düzeninde görülen numaralandırma şekli, Fenike harflerinin yirmi iki harfinin sırasını kullanan İbranî alfabesinde de görülür.¹²³ İbrani alfabesinde ilk dokuz harf (Alef'ten Tet'e kadar), sırasıyla ilk dokuz rakamı; sonraki dokuz harf (Yod'dan Sade'ye kadar) onar onar artarak ondan doksana, son dört harf de (Kaf'tan Tav'a kadar) yüzer yüzer artarak, yüzden dört yüze karşılık gelir.¹²⁴

Yahudi mistisizminde yapılan çeşitli uygulamalarda ayrıca harflerin özel anlamlar içerdiğine inanılır. Bu uygulamalardan birinde kişi herhangi bir nesnenin tüm özelliklerini harflere yansıtarak düşünebilmelidir. Yani düşünce ve harfler birleştirilerek dilek ve istekler dile getirilebilir. Harflerin sesi kulaklarda titreştirilir böylece istekler arzulayanın kalbine yerleşir. Eğer kişinin kalbi soğuksa üstadına gidip telkinler alabilir. Böylelikle arzu ettiğine ulaşılacağından söz edilir.¹²⁵

Kabalanın bir diğer öğretisi ise isim üzerine yapılan meditasyondur. Bu uygulamada ismi oluşturan her bir harf tek tek telaffuz edilir. İki harf arasında mümkün olduğunca nefes alınmaması telkin edilir. İsim sona erdikten sonra alınan nefesin kontrol edilmesi sağlanır. Burada harflerin nasıl telaffuz edildiği ve ismin başında ve sonunda nefes alış, dikkat edilmesi gereken iki önemli unsurdur. Bir diğer önemli husus ise dudaklarla telaffuzun olmamasıdır.

Birçok kültürde var olan sayı- harf ilişkisi Yahudilikte Gematria olarak adlandırılır. Gematria mistik uygulamalarda, büyü ve sihir yapımında, edebiyatta yani tarih düşürmede, mezar taşlarını süslemede kullanılmıştır. Hatta günümüzde de kullanıldığı görülmektedir. Ancak Tablo 3'de verilen eşleştirmede de görüldüğü gibi sayıların

---

¹²³ Bodmer, *Die Sprachen* s.62.

¹²⁴ Yakıt, *Türk-İslam*, s. 35.

¹²⁵ Perle Epstein, *Kabala: Musevi Mistiklerinin Yolu*, çev: Nusret Karayazgan, Şiyma Barkın, İstanbul, Dharma Yayınları, 1998, s.110.

400'de son bulması önemli bir detaydır. Bu eksikliği gidermek için 500 den 900 e kadar olan sayıların *tav* (400) harfinin tümleyici 100'lere eşleşen harflerle birleştirilmesine başvurulur.¹²⁶ Böylece 500, 600, 700, 800, 900, sayıları sırası ile Kaf, Mem, Nun, Pe ve Sade harflerinin kelimenin sonunda kullanılması ile sağlanır. Ancak bu eşleştirme sadece Kabalist uygulamalarda özellikle büyü ve sihir yapımında kullanılır.¹²⁷

Bir harfin birden fazla sayı ile eşleştirilmesi problem teşkil ettiğinden harflerin belirli kısımlarına işaret konularak sorun çözülmeye çalışılmıştır. Şayet bir sayı tek bir harfle eşleştirilirse harften sonra üst uca küçük bir vurgu yazılmıştır. Birden fazla eşleştirme varsa vurgular harfin soluna konulmuştur.¹²⁸

3.1. GEMATRIA

İbrani alfabesinde bulunan harflerin sayısal değerlerini esas alarak, bu sayıların kabalistik sistemle yorumlanması ile ortaya konulan sisteme **gematria** denir.¹²⁹ Gematriada ebceddekinden farklı bir durumdan söz edilebilir. Zira ebcedde sayısal değerler üzerinden yorum yapılırken; gematriada aynı sayısal değere sahip sözcüklerin birbirlerinin yerine kullanılması ile metin içerisinde ayrı bir şifreleme uygulanmış olur.¹³⁰ Bu nedenle Helmut Werner gematria kavramını açıklarken “bir kelimenin, harfleri aynı sayısal değere sahip bir başka kelime ile açıklanması” veya “bir sayının ilişkili olduğu bir kavram ile açıklanması” ifadelerine başvurur.¹³¹

Gematria ilk kez Sargon II tarafından MÖ 727- 707 yılları arasında yazılan bir yazıtta görülür. Ayrıca yine Sargon II Horsabad'ın surlarını kendi isminin sayısal değeri olan 16,283 zira'¹³² uzunluğunda inşa ettirerek bunu mimaride de ilk kez kullanmıştır.¹³³ Gematria Rabbanî literatürde ilk kez Tannaim tabakası tarafından M.S. II. asırda kullanılmıştır. R. Nathan gematria yöntemini kullanarak *şabatta*

---

¹²⁶ İfrah, s. 144.

¹²⁷ İfrah, s. 144.

¹²⁸ İfrah, s. 143.

¹²⁹ Toprak, ss.268-269.

¹³⁰ Toprak, s. 269.

¹³¹ Helmut Werner, **Ezoterik Sözlük**, İstanbul, Omega Yayıncılık, 2005, s.289.

¹³² Zira': Parmak uçlarından dirseğe kadar olan kısma denk düşen uzunluk biriminin adıdır.

¹³³ Toprak, ss.268-269.

yapılması yasaklanan 39 şeyi temsil etmek üzere **elleh ha devarim** ifadesini kullanılmıştır.¹³⁴

Yahudi mistikler sayı-harf eşleştirmesinin yanı sıra kelimelerin yalnızca ilk harfi veya ilk ve son harfinin kullanıldığı şifreleme yönteminden de faydalanmışlardır. Gematria bağlamında sayı-harf eşleştirmelerini temsil edecek birkaç örneğe yer verelim:

Gematria mezar taşlarında kullanılmıştır. Barcelona’da bulunan ve Yahudi birine ait olan bir mezar taşının üzerinde: “Halabu’nun oğlu Samuel” ifadesi 4804’e tekabül eder. Bu tarih İsrail takvimindeki değere işaret eder. Bu da MS 1044 tarihine eşittir.¹³⁵

MS 416 tarihli Ölüdeniz’in güneybatısında bulunan ve Aramice yazılan Yahudi mezar taşında yer alan metin de aşağıdaki gibidir.

“Bu Şemita’nın 3 yılının Şevat ayında vefat eden Adaio’nun kızının anıtıdır. Kudüs tapınağının yıkılışından sonra üç yüz 46 yıl onun için dua edin.” Şemita kelimesinin sayısal değeri 70 ve diğer sözcüklerin sayısal değeri 346’dır.¹³⁶

$$70 + 346 = 416$$

Günlük hayata dair kullanımları yukarıdaki gibi olmasına rağmen gematria uygulamalarının çoğu dinsel kaygılar dolayısı ile sabit bir kural çerçevesinde uygulanmaz. Özellikle YHWH ismi ve bu ismin harflerinin kullanıldığı kısaltmalara karşılık gelen sayılar da rastgele kullanılmamıştır. Daha anlaşılır kılmak için aşağıdaki gibi belirtmekte fayda vardır.

Y H W H harfleri Tanrının adını oluşturan harflerdir.

Y H harflerine sırası ile eşleşen 5 10 sayıları birlikte kullanılmaz. Bunun yerine 6 9 şeklinde kullanılır. Böylece kullanılması uygun olmayan sayılar kullanılmaz bunun

---

¹³⁴ Toprak, s.269.

¹³⁵ İfrah, s. 147.

¹³⁶ İfrah, s. 142.

yerine sayıların ön ardışık ve son ardışıkları kullanılarak istenilen sayısal değere ulaşılmıştır.

Bu nedenle:

Y H W, H W, Y W, Y H harfleri de gerçek rakamsal değerleri ile değil onların ardışıkları ile gösterilir.¹³⁷

Gematriada sayı-harf eşleştirilmesi verilen örneklerden de görüldüğü gibi hem kullanım sahaları hem de kullanım biçimi açısından gerek kendinden önceki kültürlerle gerek kendinden sonrakilerle çok benzer özelliklere sahiptir. Gematria kabalistik düşüncede de sıklıkla kullanılmasına rağmen bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için kabalacıların gematriayı kullandıkları örneklere yer verilmemiştir.

---

¹³⁷ İfrah, s. 149.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HIRİSTİYANLIKTA SAYI –HARF İLİŞKİLERİ

Roma İmparatorluğu sınırları içinde doğan bir din olması ve Yahudi geleneğinden de beslenmesi açısından bu iki kültürden de beslenen Hıristiyanlık sayı harf eşleştirilmesinin kullanımı açısından da kendinden önceki unsurlardan etkilenmiştir. Hıristiyanlığın başından itibaren Suriyede, Humus'un doğusunda, Şam'ın kuzeydoğusunda bulunan eski Palmira kenti sakinlerinden itibaren kullanılmıştır.¹³⁸

Sayı mistisizmi Hıristiyan tarihinde önemli bir yer tutar. Antik Yunan'a ait eserlerin çevirisinin yapılması ile pagan kültüre ait birçok öğreti Hıristiyanlık içinde de görülmüştür. Bunlardan biri de sayı sembolizmidir. Neoplatonizm'in temsilcilerinden Dionysius Areopagita (MS 6. YY) ve St. Maximus (MS 7.YY)'ün yaptığı tercümelemler Antik Yunandan gelen geçişi hızlandırmıştır.¹³⁹ Bu iki filozof ve din bilgininin yaşadığı bölgelerin günümüz Suriye dolaylarında olması da bu bölgenin sayı mistisizminin doğduğu yer olması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca yine bu bölge Fenike alfabesinin ve türevlerinin kullanıldığı bölgedir.

Hıristiyanlığın ilk yıllarında yayıldığı bölge itibari ile Süryani ve Arami alfabelerini kullanan Hıristiyanlar 22 harf üzerine kurulan ve Fenike, Yahudi eşleştirmesine birebir benzeyen bir uygulama kullanmışlardır.¹⁴⁰ İbrani alfabesinde olduğu gibi Süryani alfabesinin harflerle eşleştirilmesi de ilk dokuz harfin sırası ile 1'den dokuza sayılarla eşleştirilmesi ile başlar. Ardından ikinci dokuz harf ise 10 ile 90 arasında kalan sayılara ve son dört harf de üç basamaklı sayılarla eşleştirilmiştir. 900'e kadar olan eksik sayılar da İbranicede yapılan ekleme ve ek işaretler yardımı ile

---

¹³⁸ İfrah, s. 173.

¹³⁹ Wouter J. Hanegraaff, "Numbers", **Dictionary of Gnosis and Western Esotericism**, Boston, 2006, s. 878.

¹⁴⁰ İfrah, s. 201.

giderilmiştir.¹⁴¹ Süryani alfabesinde yer alan harflerin okunuşu ve sayısal değerleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 9: Süryani Sayı Harf Eşleştirilmesi

Harflerin Okunuşu	Sayısal Değerleri
Olap	1
Bet	2
Gomal	3
Dolat	4
He	5
Waw	6
Zayn	7
Het	8
Tet	9
Yud	10
Kop	20
Lomad	30
Mim	40
Nun	50
Semkat	60
E	70
Pe	80
Şode	90
Quf	100
Rish	200
Shin	300
Taw	400

Georges İfrah, **İslam Dünyasında Hint Rakamları: Akdeniz Kıyılarında Hesap**, çev: Kurtuluş Dinçer, Ankara, Tübitak Yayınları, 1998.

¹⁴¹ İfrah, s. 202.

Harflerle sayıların eşleştirilmesi ile ilgili çok fazla Hıristiyan kaynaklarına ulaşmamakla birlikte VII. ve VIII. yy'a ait bir defterde yazılan şifrelemelere rastlanmıştır.¹⁴² Ancak daha çok mistik öğretiler barındıran ve batını anlamlara yönlendiren bir yapıya sahip olması açısından sayı mistisizmi daha çok kullanılan ve başvurulan bir durum olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi Antik Yunan öğretilerinden ve Yahudi kabalasından hareketle Kutsal Kitabın içerisinde geçen sayıların batını yorumlamalarına gidilmiştir.

Kutsal kitapta geçen metinde yer bulan sayıların tam olarak aritmetik değeri mi yoksa sembolik bir anlamı mı ifade ettiğini doğru yorumlamak gerekir. Ancak yapılan yorumlamalar ve yazılan metinlerden anlaşıldığı kadarı ile eski Sami medeniyetleri tam matematiksel bilgilere pek önem vermemişlerdir; daha çok sayıların klasik ve sembolik kullanılışlarına başvurmuşlardır.

BAZI SAYILARIN MİSTİK ANLAMLARI

BİR:

Teslis vurgusu dolayısıyla, Yahudilik ve İslamiyetteki kadar vurgulu olmasa da Bir(1)'e önem atfedilmiştir. Kitab-ı Mukaddesin Efesuslulara bölümünde 'Rab bir, iman bir, vaftiz bir'¹⁴³ ifadesinde bu vurgu belirgindir. Bunun yanı sıra Gnostik Hıristiyanlarda Tanrı'nın vasıflarını sıralarken tekliğinden söz ederler.¹⁴⁴ Ayrıca Neoplaniz'in Hıristiyan temsilcileri de Tanrı'yı birli monadla¹⁴⁵ açıklarlar. Onlara göre: 'Tanrı arıtılmış birli monaddır.'¹⁴⁶

İKİ:

---

¹⁴² İfrah, ss. 203-204.

¹⁴³ Efesuslulara, 4: 5.

¹⁴⁴ Harun Işık, "Gnostisizmin Genel Teolojik Arka Planı ve Tarihsel Gelişimi", **Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu**, Malatya, 2012, s.9.

¹⁴⁵ Monad: Sonlu gerçekliği oluşturan sonsuz küçüklükte ruhsal-maddi varlıklara verilen addır.

¹⁴⁶ Hanegraaff, s. 878.

Hıristiyanlıkta da 2 sayısı yaratılışı simgeler. Yaratılan her şey bir erkek ve bir dişiden oluşur. Ayrıca canlıların hemen hemen hepsi çift sarmallı DNA kodu üzere yaratılırlar. Düalist bir yapı ile varlığı açıklayan¹⁴⁷ Gnostik Hıristiyan mezheplerinde de iki sayısına önem atfedilmiştir. Leibniz'in öne sürdüğü ikili sayı tabanı da bir çeşit düalizm ile açıklanabilir. Zira bu sistemde varlık "1" yokluk ise "0" ile açıklanır.¹⁴⁸ Böylece bu ikisinin dışında herhangi bir durumdan söz edilmez.

ÜÇ:

Bu sayıya esasen teslis bağlamında büyük önem verilmiştir. Teslis'te yer alan Baba-Oğul-Kutsal Ruh kullanımının yanı sıra üçe vurgu yapılması adına kiliselerde seslendirilen ilahilerde dahi sırası ile anne-bakire-kraliçe üçlemesi yapılır.¹⁴⁹

Hıristiyan kültürde üç sayısının önemli olmasını şu vakalarda geçen sayıya bağlarlar:

- Yunus balığın karnında Hıristiyan kaynaklara göre üç gün kalmıştır.
- St. Paul din değiştirdikten üç gün sonra vecdin etkilerini hissetmeye devam etmiştir.
- Diriliş üçüncü gün olmuştur.
- Dirilen İsa havarilerine üç kez görünmüştür.
- Beytülhem'de çocuğa tapmaya üç münecim gelmiştir.
- İsa'nın sözleri çoğu zaman üçlemelerden oluşur.¹⁵⁰

Sözlü ifadelerde yer alan üçlü ifadelerin yanı sıra Hıristiyan mimaride de teslisin gölgesinde üçlü yapılara yer verilir.¹⁵¹

DÖRT:

Kâinattaki mükemmeliğin simgesi olarak görülür. Yaratılmış olanların düzeni de yine dört sayısı ile simgelenir. Dört incilin kabul edilmesi, Haçın dört yönü işaret etmesi de dört sayısının Hıristiyanlar açısından önemsenmesinin gerekçelerindedir.

---

¹⁴⁷ Şinasi Gündüz, "Erken Dönem Hıristiyan Gnostisizmi", **Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu**, Malatya, 2012, s.62.

¹⁴⁸ Michael A. Kerze, "Numbers: Binary System", **Encyclopedia of Religion**, 1987, s. 6751.

¹⁴⁹ Schimmel, **Sayıların Gizemi**, s. 71.

¹⁵⁰ Schimmel, **Sayıların Gizemi**, s. 80.

¹⁵¹ Atilla Arpat, **Dini Mimaride Gizli Tasarım Yöntemleri**, İstanbul, Birsen Yayınları, 2006.

Ayrıca dört elementten (hava, su, ateş, toprak) dolayı bu sayı yaratılışla ilişkilendirilir.¹⁵²

BEŞ:

Beş somun ekmekle 5000 kişiyi doyurması¹⁵³ veya beş şehrin helak edileceği ve İbrahim'in Tanrı ile yaptığı pazarlığı hep 5 sayısının katları ile yapması Kutsal metin yorumcuları tarafından rastlantı olarak değerlendirilmemiştir. Nitekim onlara göre her şehirde askari 10 kişinin varlığı tahmin edilir.¹⁵⁴ Ayrıca burada '10 sayısı da rastgele mi seçilmiştir yoksa herhangi bir önem arz etmekte midir?' sorusu da göz ardı edilmemelidir.

ALTI:

Tanrının kâinatı altı günde yaratması¹⁵⁵ altı sayısına önem atfedilmesine neden olmuştur.¹⁵⁶

YEDİ:

Bu sayı tamamlanmış bir seriyi ifade eder. Bu nedenle Tanrı'nın sayısı olarak adlandırılır.¹⁵⁷ Eski Ahit'te geçen bazı bölümler bu sayının önemini açıklamak için kullanılır: Altı günlük yaratma süresinin tamamlanma aşaması ve Tanrı'nın yarattıklarını temaşa ettiği gün yedinci gündür.¹⁵⁸

Kitab-ı Mukaddesin Eski Ahit bölümünün farklı pasajlarında da yedi sayısı geçer. Bu da yedi sayısının önemsenmesinin başka bir nedenidir.

-Kan ile 7 serpmeyi¹⁵⁹ ifadesi Kitab-ı Mukaddes'in çeşitli yerlerinde geçer.

-7 hayvanın kurban edilmesi¹⁶⁰

¹⁵² Schimmel, **Sayıların Gizemi**, s. 99.

¹⁵³ Yuhanna (6: 5-7-9)

¹⁵⁴ Tekvin, 18: 24-33.

¹⁵⁵ Tekvin 1: 31

¹⁵⁶ Davidson, s. 406.

¹⁵⁷ Davidson, s. 406.

¹⁵⁸ Tekvin 2: 2

¹⁵⁹ Levililer, 4: 6, 17: 8, 11: 14.

ON İKİ:

Bu sayının Hıristiyanlık içerisinde önemli kabul edilmesinin sebeplerinden biri on iki havarinin bulunmasıdır. Aynı zamanda gök cisimlerinin hareket süreleri de bu sayı veya katları adedince. Bu ise on iki sayısının tanrısal olduğu düşünülen üç sayısı ile yaratılmışları simgeleyen dört sayısının katı olması ile açıklanır.¹⁶¹

-Ayrıca Göksel Yeruşalemin 12 kaynağı olduğuna inanılır.¹⁶²

-İsa'nın toplum içinde peygamberi sözünü ilk kez 12 yaşında söylediğine¹⁶³ yer verilir.

ON ÜÇ:

Özellikle modern dönemde uğursuzluğu simgelediğine inanılır. Ayın on üçünde işe gitmemek, on üç kişiyi davet etmemek veya uçak, tren ve otobüs gibi araçlarda on üç numaralı koltukların bulunmamasına benzer uygulamalar bu sayının uğursuz olduğu inancından kaynaklanmaktadır. Bu inancın Hıristiyanlık içinde yayılmasının nedeni ise Hz. İsa'nın ayın on üçünde öldüğü düşüncesidir. Benzer biçimde on üçüncü havarinin ihaneti de bu sayıya önyargılı bakışın gerekçesi olarak görülmüştür.¹⁶⁴

Modern yaklaşımın aksine bazı ortaçağ Hıristiyan bilginleri bu sayının uğursuzluğunun dışında on emir(10) ve teslisi(3) bünyesinde barındırdığı düşüncesinden hareketle hem eski ahidi hem de yeni ahidi kapsadığını düşünmüşlerdir.¹⁶⁵

Ortaçağ Hıristiyan düşünürlerinin yanısıra Rönesans döneminde rasyonalist görüşün etkisinde kalırsa da sayı sembolizmi etkisini sürdürmüştür. Fakat bu dönemde daha

---

¹⁶⁰ Sayılar, 28: 11; Hezekiel, 45: 23; Eyub, 42: 8; II. Tarihler, 29: 21.

¹⁶¹ Schimmel, ss. 215-218.

¹⁶² Vahiy, 21: 16- 21.

¹⁶³ Luka, 2: 42.

¹⁶⁴ Schimmel, **Sayıların Gizemi**, s. 225.

¹⁶⁵ Schimmel, **Sayıların Gizemi**, s. 229.

çok matematiksel oyunlar aracılığı ile yapılmıştır.¹⁶⁶ ”II” sayısını oluşturan rakamların birçok matematikçi tarafından aranması da bu gerekçe ile açıklanabilir.

Dinsel öğelerin çok sık kullanılmadığı Rönesans döneminde sayı mistisizmi ile ilgilenen J. Lefevre d’Etaples 1493 yılında yazdığı **De Magia** adlı eserinde mistik ve felsefi benzetmeler dizisine yer veriyor. Bovelles, J. Clichtove ve G. Roussel 1510 ve 1521 yılları arasında sayı mistisizmi ile alakalı eserler yayınlamışlardır.¹⁶⁷ Fakat bu dönemde ve daha sonra yapılan çalışmalarda sayı mistisizmi daha çok evreni anlamak amacıyla kullanılmıştır.

Hıristiyan kabala olarak adlandırılan ve özellikle 14. ve 15. YY da tekrar yaygınlık kazanan sayı-harf eşleştirmesinde Tanrısal isimlerin varlığına inanılmıştır. Francesco Giorgio 1525 yılında yazdığı **De Harmonia Mundi** isimli kitabında da yer verdiği sayılar üzerine şekillenmiş kozmik ve müzikal bir harmoniden söz etmiştir. Burada verilen bilgilerin kökeni ise Antik Yunan düşünürlerinden Pythagoras’ın görüşleri ve Yahudi kabalası olmuştur.¹⁶⁸ Daha sonraki dönemlerde ise İncil’de yer alan sayılar incelenmiş. Bunların herhangi bir gizeme sahip olup olmadıkları tartışılmıştır.

---

¹⁶⁶ Hanegraaff, s. 879.

¹⁶⁷ Hanegraaff, s. 879.

¹⁶⁸ Hanegraaff, s. 880.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSLAMİYETTE SAYI -HARF İLİŞKİLERİ

İslam'da, özellikle İslam'ın kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'de sayılara yüklenen belirgin bir mistik anlamdan söz edemeyiz. Ancak özellikle bazı sayıları farklı ayetlerde görmek mümkündür. Özellikle bir, üç, beş gibi belli sayılar Kuran-ı Kerim'de farklı yerlerde mevcuttur. Mesela Allah'ın vahdaniyeti ve kudretinin vurgulandığı ayette geçen bir sayısı¹⁶⁹ benzer anlamlarda farklı birçok ayette yer bulur. Allah'ın zamandan ve mekândan münezze olup her an ve mekânda olduğu vurgusu da yine üç sayısı ile verilmiştir.¹⁷⁰

Yukarıda verilen örneklerin yanı sıra farklı ayetlerde sayıların kullanıldığı mevcuttur. Bu sayıları bazı tefsirciler birincil anlamları ile ele alırken bazıları da Bâtını anlamları ile incelemişlerdir. Kuran-ı Kerim'de geçen sayılar doğrudan kullanılmalarının yanı sıra bazıları ardışıkları ile bazıları katları veya farklı işlemlerle elde edilmiş türevleri ile mevcuttur. Bu kullanımların gerekçelerini inceleyen Bâtını kaynaklar ebced ile açıklamaya çalışır.

Kuran'da olduğu gibi İslamın diğer kaynağı olan hadislerde de sayılara çokça yer verildiği görülmektedir. Ayetlerde olduğu gibi bir, üç, beş, yedi, on iki, kırk sayıları özellikle vurgulanmıştır. Bu sayılar gerek ibadet sayıları gerek kâinat içinde var olan düzendeki konumları nedeniyle kullanılmıştır.¹⁷¹

Bununla birlikte İslamiyette sayı-harf ilişkisi ebced adı ile incelenebilir.

---

¹⁶⁹ Rad 16

¹⁷⁰ Maide 73

¹⁷¹ Salih Karacabey, "Hadislerde Geçen Bazı Sayılar Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VI, S. 6, Bursa, 1994, ss. 103-116.

5.1. EBCED

5.1.1. Ebcéd'in Kökeni

Ebcéd (أبجد), Arap alfabesinde bulunan harfler belli bir düzene göre sekiz gruba ayrılarak sıralandığında, birinci gruptaki harflerin okunuşundan meydana gelen kelime ve bu sıranın bütününün adı olarak tanımlanabilir.¹⁷² Bu sözcükler sırasıyla şöyledir:

Ebcéd (أبجد), hevvez (هوز), hutti (حطى), kelemen (كلمن), safas (سعفص), karaşat (قرشت), sehaz (ثخذ), zazağ (ضظغ)¹⁷³

Yukarıda sıralanan kelimeler Arap alfabesindeki bütün harfleri içermektedir.¹⁷⁴ Bu kelimelerden ilk altısı Fenike alfabesinden alınmış olup son iki kelimedeki harfler ebcéd sistemine daha sonra Araplar tarafından eklenmiştir. Sayıların kelimelerle eşleştirilmesi ve sayılara verilen anlamlar Pythagoras geleneğinden bazı küçük değişikliklerle birlikte alınmıştır. Bu sayı harf eşleştirmeleri Araplar tarafından mistik söylemlerde ve edebi metinlerde kullanılmıştır.¹⁷⁵

Ebcéd harflerinin kökeni hakkındaki bir teoriye göre; bu sözcükler Hz. Âdem'e indirilen *suhufta* bulunmaktaydı. Allah'ın Âdem'e bu sözcükler vasıtası ile varlıkları öğrettiğine, böylece 29 harften ibaret olan Arap alfabesinin oluştuğuna ve *hesab-ı cümelin* de bu alfabeye dayandığına inanılır.¹⁷⁶ Bu görüşü savunanlar ebcédi oluşturan sözcüklerin her biri ile Hz. Âdem'in hayat evreleri arasında bir ilgi kurmaya çalışmışlardır.¹⁷⁷ Bu hayat evreleri sırası ile Behiştî tarafından yorumlanan tefsirde şu şekilde ele alınır:¹⁷⁸

Ebcéd: İblis secdeden çekindi; Âdem ağaçtan yeme hususunda itaatten çekindi.

¹⁷²Paul Starkey, Julie Scott Meisami, "Abjad", *Encycloppedia of Arabic Literature*, Vol: 1, London, 1998, ss. 22-23.

¹⁷³ Yakıt, *Türk-İslam*, ss.25-26.

¹⁷⁴ Starkey, ss. 22-23.

¹⁷⁵ Azarnoosh, s. 339.

¹⁷⁶ Muharrem Mercanlıgil, *Ebcéd Hesabı*, Ankara, Doğu Şirketi Matbaası, 1960, s.22.

¹⁷⁷ Ramazan Yazçıçek, "Bilgi Değeri Açısından Cifir ve Ebcéd: Harfler ve Rakamlar Metafizigi", *Milal ve Nihal Dergisi*, C.2, S.1, Aralık, 2004, ss. 75-110.

¹⁷⁸ Yakıt, *Türk-İslam*, s. 29.

Hevvez: İblis düşmanlığında büyük oldu ve yeryüzüne kaçtı; Âdem semadan yeryüzüne indi.

Hutti: İblis'in sureti ve mertebesidir ki, emri terk etmesi ve secdeden çekinmesi sebebiyle amelini Allah düşürdü; Âdem günahlarına tevbe etti ve Allah'tan af diledi.

Kelemen: Allah İblis'le lanetle konuştu ve dedi ki: 'Çık oradan sen elbette kovulansın'; Âdem cennet ağacından yedi ve nimetlerden çıktı.

Sa'fas: İblis günahında ısrar edici oldu ve asla ondan sarf-ı nazar etmedi; Âdem Rabbine isyan etti ve cennetten çıktı.

Karaset: İblis Âdem'i aldatacağı esnada yemin etti. Tıpkı Allah'ın sözünde olduğu gibi: 'Ben elbette siz ikiniz için nasihat vericilerdenim diye yemin etti.' Ve Allah'a karşı sualle kasıttaki bulundu ve 'Kıyamete kadar bana mühlet ver dedi; Âdem günahını itiraf etti.

Sehaz: İblis cehenneme girdi ve şeytan : 'Niye böyle takdir etti?' dedi; Rabbi Âdem'i mağfiretle karşıladı.

Zazağ: İblis şaki oldu ve Allah'a tevbe edene kadar eşkıyanın imamı oldu; Âdem, akıbetlerden tevbe ile salim oldu. 'Allah yaratanların en yücesidir.

Bir başka kaynakta ebced sözcükleri bir Pers kralının oğullarının isimleri olarak geçer.¹⁷⁹

Bu kelimelerin kökenlerinin Araplara ait olmadığı, sayı harf eşleştirmesinin diğer kültürlerden alındığı görüşü de gerçekçi olabilir. Çünkü yukarıda değindiğimiz iddialar diğer ihtimalleri ortadan kaldıracak bir kesinlikte değildir.

İslam kültüründe ebced oluşturan kelimeler Allah'ın isimleri ile de ilişkilendirilmiştir. Bu görüşe göre sözcükleri oluşturan her bir harf Allah'ın esma-i hüsnasından bir isimle eşleştirilmiştir.

---

¹⁷⁹ Yazçıçek, ss. 75-110.

Yukarıdaki eşleştirmelerde klasik Esmâ'ul-Hüsna'dan farklı ifadelerin varlığı dikkat çekicidir. Ayrıca buna benzer bir başka eşleştirme de şu şekildedir:

Tablo 10: Ebced in Esmâ-ı Hüsna ile Eşleştirilmesi

Ebced:	Allah, el Bari el Celil el Daim
Hevvez:	el Hadi el Vehhab el Vedud
Hutti:	el Hâkim el Batın
Kelemen:	el Kerim el Latif el Melik en Nur
Sa'fas:	Es Selam el Âlim er Rauf es Sabur
Karaşet:	el Kadir er Rahman eş Şehid et Tevvab
Sehaz:	el Varis el Habir el Muzill
Zazağ:	ez Zahir el Ğafur

İsmail Yakıt, **Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ankara, Ötüken Yayınları, 2010.

Ebcedin kökeni hakkında bu bilgilere yer verdikten sonra ebcedin çeşitleri ve nasıl formüle edildiği konusuna geçilebilir. Ebced sistemi dört farklı şekilde kullanılmıştır. Bunlar “küçük ebced”, “çok küçük ebced”, “büyük ebced” ve “çok büyük ebced” olarak isimlendirilmiştir.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Yakıt, **Türk-İslam**, ss. 38-39.

5.1.2. Küçük Ebced Hesabı (Asıl Ebced Hesabı, *Cümel-i Sağır*)

Alfabe de yer alan harfler 9’ar gruba ayrılır. Her bir grup onluk sistemde yer alan basamak değerlerine karşılık gelecek şekilde gruplandırılır. Küçük ebced hesabına “asıl ebced hesabı” denilmesinin nedeni, bu sayı değerlerinin farklı ebced hesaplama tekniklerinde aynen kullanılmasıdır.¹⁸¹

Tablo 11: Arap Alfabesinde Sayı Harf Eşleştirilmesi

صظغ			نخذ			قرشت			سغص			كلمن			حظى			هوز			ابجد						
ع	ظ	ص	ذ	خ	ث	ش	ر	ق	ص	غ	ع	ن	م	ل	ك	ي	ظ	ح	ز	و	ه	د	ج	ب	ا		
1000	900	800	700	600	500	400	300	200	100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Yüzler (mi'ât)									Onlar (aşrât)									Birler (ahâd)									

Muharrem Mercanlğıil, **Ebcad Hesabı**, Ankara, Doęuő Şirketi Matbaası, 1960.

Yukarıda verilen kelime tertiplerinin dışında farklı iki kullanımdan da söz edilir. Bunlar Şu Şekilde incelenebilir.

Tablo 12: Ebcad Harflerinin Farklı Tertipleri

ŐARKİYYUN		GARBİYYUN
ایقغ	1-10-100-1000	ایقش
بكر	2-20-200	بكر
جلس	3-30-300	جلس
دمت	4-40-400	دمت
هنث	5-50-500	هنث
وسخ	6-60-600	وسخ
زعد	7-70-700	زعد
حفض	8-80-800	حفظ
طصظ	9-90-900	طضع

İsmail Yakıt, **Türk-İslam Kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ankara, Ötüken Yayınları, 2010.

¹⁸¹ Mercanlğıil, s. 22.

5.1.3. En Küçük Ebcet Hesabı (*Cümel-i Asğar*)

Küçük ebcette harflerin sayısal değerleri 12'ye bölünür. Elde edilen bölüm en küçük ebcet için o harfin yeni sayısal değeridir. Bu şekilde uygulanan ebcet hesap türüne en küçük ebcet hesabı denir. Bu verilerden elde edilen değerler aşağıdaki gibidir.¹⁸²

En küçük ebcet hesabında bazı harflerin sayısal değerleri sıfır olduğundan o harfler ebcet hesabında dikkate alınmaz. Ayrıca 12' den küçük olan sayıların 12'ye bölümü yine kendisine eşit olduğundan bu harflerin de sayısal değerleri küçük ebcetdeki aynıdır.¹⁸³

Tablo 13: Arap Alfabesinde En Küçük Ebcet Hesabında Sayılara Karşılık Gelen Harfler

ا	ب	ج	د	هـ	و	ز	ح	ط	ي	ك	ل	م	ن	س	ع	ف	ص	ق	ر	ش	ت	ذ	ض	ظ	غ	ث	خ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	8	6	4	2	-	10	8	6	10	8	6	4	10	8	6	10	2	-

İsmail Yakıt, **Türk-İslam Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ankara, Ötüken Yayınları, 2010, ss. 25-26.

5.1.4. Büyük Ebcet Hesabı (*Cümel-i Kebir*)

Bu hesaplamada da sayı değerleri küçük ebcet hesabındaki sayısal değerler dikkate alınarak yapılır. Ancak burada öncelikle harfin açılımına bakılır. Böylece hesaba alınacak harfi oluşturan her bir harf ebcette dâhil edilir. Bu harflerin küçük ebcetteki sayısal değerlerinin toplamı oluşturulan harfin en büyük ebcetteki sayısal değeridir. Anlatılan hesaplama yöntemi aşağıdaki örneklerden daha net anlaşılacaktır.

$$د = \text{دال} = د+ل = 4+1+30 = 35$$

$$ا = \text{الف} = ا+ل+ف = 1+30+80 = 111$$

¹⁸² Yakıt, **Türk-İslam**, ss. 38-39.

¹⁸³ Yakıt, **Türk-İslam**, s. 37.

$$\text{ب} = \text{با} = \text{ب} + \text{ا} = 2 + 1 = 3$$

$$\text{ج} = \text{جيم} = \text{ج} + \text{ي} + \text{م} = 3 + 10 + 40 = 51^{184}$$

5.1.5. En Büyük Ebcet Hesabı (Cümel-i Ekber)

Büyük ebcet hesabına benzer bir işlem gerektirmektedir. Fakat burada harfin küçük ebceddeki sayısal değerinin açılımına bakılır. Yani büyük ebcette harfin okunuşunda var olan harflerin sayısal değerlerinin toplamına bakılırken burada sayının okunuşunda var olan harflerin sayısal değerlerinin toplamı dikkate alınır.

Örnekler:

$$\text{ا} = 1 \longleftrightarrow \text{احد} = \text{ا} + \text{ح} + \text{د} = 1 + 8 + 4 = 13$$

$$\text{ب} = 2 \longleftrightarrow \text{اثنین} = \text{ا} + \text{ث} + \text{ن} + \text{ی} + \text{ن} = 1 + 500 + 50 + 10 + 50 = 611$$

$$\text{ج} = 3 \longleftrightarrow \text{ثلاثة} = \text{ث} + \text{ل} + \text{ث} + \text{ة} = 500 + 30 + 500 + 5$$

Dört farklı ebcet hesaplama şekli olsa da diğer üçü küçük ebcetin türevi şeklinde olduğundan en sık kullanılan asıl ebcet olarak da bilinen küçük ebcet hesabıdır.

Temel uygulama biçimi bu şekilde olan ebcet anlamsal olarak Bâtini eğilimlerle şekillenmiştir. Eski Arap şiirinde sıklıkla kullanılmasının yanı sıra İslamiyetin Arap yarımadasında hızla yayılması ile Yahudilikte olduğu gibi Kuran'da da ebcet değerleri aranmış ve ayetler bu şekilde yorumlanmıştır.

Tablo 14: Farklı Ebcet Hesabında Sayılara Karşılık Gelen Sayılar

¹⁸⁴ Yakıt, **Türk-İslam**, ss. 38-39.

Harfler	Küçük Ebcet	En Küçük Ebcet	Büyük Ebcet	En Büyük Ebcet
Elif	1	1	111	13
Be, Pe	2	2	3	611
Cim, Çim	3	3	53	1035
Dal	4	4	35	278
He	5	5	6	705
Vav	6	6	13	465
Ze, Je	7	7	8	137
Ha	8	8	9	606
Tı	9	9	10	535
Ye	10	10	11	575
Kef, Gef	20	8	101	630
Lam	30	6	71	1090
Mim	40	4	90	333
Nun	50	2	106	760
Sin	60	-	120	520
Ayn	70	10	130	192
Fe	80	8	81	651
Sad	90	6	95	590
Kaf	100	4	181	651
Re	200	8	201	502
Şim	300	6	360	1077
Te	400	4	401	320
Se	500	2	501	747
Hı	600	-	601	512
Zal	700	10	731	179
Dad	800	8	805	653
Zı	900	6	901	577
Gayn	1000	10	1060	111

İsmail Yakıt, **Türk-İslam Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ankara, Ötüken Yayınları, 2010.

5.1.5. Tarih Düşürme

Belli tarihlerin kalıcı olması ve bu kalıcılığın da şifrelendirme yöntemi ile yapılması için ebcetten faydalanılmıştır.¹⁸⁵ Harflerle sayıların eşleştirilmesi ile oluşturulan sözcükler ve mısralar yardımı ile başvuru bu yöntem Türk-İslam tarihinde Fatih Sultan Mehmet döneminde yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Türk edebiyatında özel bir sanat olduğundan birçok şairin sanatını ispat yolu olarak da görülmüştür. Arap edebiyatında da sıklıkla kullanılan bu yöntemde tarih düşürme şiirlerine ‘et-Târîhu’ş-şi’rî’ denmiştir. Kullanılan yöntemde harf hesabına başvurulduğu için ‘et-Târîhu’l-harfî’ veya şiir yardımı ile tarih belirtildiği için “et Te’rîhu’ş-şi’rî: Şiirle tarihlendirmek” olarak adlandırılmıştır. Bu sanata Türk edebiyatında “tarih düşürme”

¹⁸⁵ G. S. Colin, “Hisab Al Djummal”, **The Encyclopaedia of Islam (New Edition)**, Vol. III, 1971, s.468

ya da “tarih koymak, tarih çekmek, tarihlemek”,¹⁸⁶ tarih düşürene de “tarihçi/müverrih” denmiştir.¹⁸⁷ Fars edebiyatında da kullanılan bu sanat “Mâdde-i târîh” olarak adlandırılmış, tarih düşürme de “târîh sâzî: tarih yapma”, “târîh goften: Tarih söyleme” ya da “târîh nüvişten: Tarih yazma” ifadeleriyle anılmıştır.¹⁸⁸

Tarih düşürme yazılan sözcüklerde yer alan harflerin değerlerinin toplamı olarak belirlenir. Toplamı ilgilendiren doğal veya beşeri afetlerin vuku bulduğu tarihlerin yanı sıra; padişahların tahta çıkış tarihleri, fetih gibi tarihi olaylar, doğum, ölüm, düğün gibi tarihlerin belirlenmesinin yanı sıra doğan çocuklara verilen isimlerin de bu yolla belirlenmesine çok sık rastlanır. Hatta bunun için Hayri Bey kütüğü¹⁸⁹ isimli bir tablo oluşturulmuştur.

Ahmed-i Dai'nin Arapçadan Farsçaya tercüme edilmiş bir tabirnameden Türkçeye aktardığı Kitabü-t Ta'bir adlı eserinde ebced genel açıklaması ve kullanım sahalarına yer vermiştir.¹⁹⁰ Tarih düşürme geleneği 13. yy da kullanılmaya başlanmış matbaanın yaygın bir biçimde kullanıldığı dönemde de kullanılmaya devam etmiştir. O dönemde kaleme alınan manzumelerin çoğu Hicri takvimi dikkate alarak kaleme alınıp bir tarihe gönderme yaptıklarından tarih olarak adlandırılır.¹⁹¹

Tarihler üç başlık altında toplanır. Bunlar:

Tam: Mısrada yer alan harflerin tamamının ebced değerleri dikkate alınır bu tür tarihlere tam denir.¹⁹²

Mucem: Yalnızca noktalı harflerin dikkate alındığı tarih türüdür.

Mühmel: Yalnızca noktasız harflerin dikkate alındığı tarihlere verilen addır.¹⁹³

¹⁸⁶ Rıza Oğraş, “Türk Edebiyatında Kitap Yazımına Ve Basımına Tarih Düşürme Geleneği”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, S. 214, 2007, ss. 647-669.

¹⁸⁷ Selahaddin Elker, “Kitabelerde Ebced Hesabının Rolü”, **Vakıflar Dergisi**, S.3, 1956, ss.17-25.

¹⁸⁸ Kenan Demirayak, “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri ya da Şiirle Tarih Düşürme”, **Şarkiyat Mecmuası**, C.2, S. 25, 2014, ss.87-124.

¹⁸⁹ Yakıt, **Türk-İslam**, s. 67.

¹⁹⁰ Fikret Turan, “Eski Bir Türkçe Tabirnamede Ebced Hesabı”, **Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C.9, S.10, 1998, ss. 671-679.

¹⁹¹ Reşad Ekrem Koçu, “Ebced Hesabı”, **Hayat Tarih Mecmuası**, C. 2, S. 11, 1966, s. 33.

¹⁹² Elker, s. 3.

Yukarıda yapılan sınıflamanın yanı sıra manen tarihler¹⁹⁴ olarak adlandırılan ve kelimeler arasına gizlenen şifreleme ile yazılan eserler de vardır. Hurufi veya kâhin olduğu iddia edilen Müştak Baba da eserlerinde tarih düşürmeye sıklıkla başvurmuştur. Yazmış olduğu eserlerde de genellikle manen tarihe başvurmuştur. Özellikle Ankara şiirinde bunun örneğine rastlanır.¹⁹⁵ Hacı Bayramı Veli'nin kabrini ziyaret ettiği bir dönemde yazdığı şiirde gelecekte birgün Ankara'nın başkent olacağını haber vermiş. Bu şiirin ebced değeri Ankara'nın başkent olduğu tarihi işaret etmiştir.¹⁹⁶

Me 'va-yı nazenine kim elf olursa efser,
La-büdd olur o me 'va İslambol ile hem-ser.
Nun ve 'l kalem başından alınsa nun-i Yunus,
Aldıkda harf-i diğer olur bu remz azhar.
Miftah-ı Sure-i Kaf serhaddi kaf ta kaf
Munzam olunmak ister ra-yı Resul Peygamber.
Hay huy ile ahir maksud oldu zahir,
Beyt-i veliyyü 'l-ekrem el-hac iydi ekber.
Ey padişah-ı fahham sultan Hacı Bayram,
Ruhan ister ikram Müştak abd-i çaker.¹⁹⁷

Mısraların içerisinde yer alan elf ve efser sözcükleri içinde gizlenen bir ebced hesabı ile Müştak Baba geleceğe yönelik bir kehanette bulunmuştur. Elf sözcüğü Arapçada 1000 anlamında kullanılır. Efser kelimesinin ebced değeri ise 341dir.

$$e (ا) = 1$$

$$f (ف) = 80$$

$$s (س) = 60$$

$$r (ر) = 200$$

¹⁹³ Elker, s. 3.

¹⁹⁴ Serhan Alkan İspirli, "Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Geleneği", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2000, s. 14.

¹⁹⁵ Bülent Akot, Cifr ve Ebced Temelinde Müştak Baba'nın Ankara Şiiri, **Ekev Akademi Dergisi**, S.46, 2011, s. 46.

¹⁹⁶ Akot, s. 46.

¹⁹⁷ Akot, s. 46.

Yukarıda verilen harflerin ebced değerleri toplamı 341 olur. 1000 ve 341 sayılarının toplamı ise 1341 yapar. Bu da Ankara'nın başkent olduğu tarihin Hicri karşılığıdır.¹⁹⁸

Efser'den Türkçe "A" harfinin karşılığı (elif) A

Nun'dan Türkçe "N" harfinin karşılığı

Kaftan Türkçe "K" harfinin karşılığı

Resul'den Türkçe "R" harfinin karşılığı

Hay'dan Türkçe ismin "e, a" halinin karşılığı he

Efser kelimesinin hem ebced değeri hem de baş tacı anlamında kullanılması açısından özellikle seçildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca elf kelimesi ile de İstanbul'un yaklaşık bin yıl süren başkent olması vurgulanmıştır.¹⁹⁹

Ancak geleceğe dönük tarihlerden ziyade müverrihler günün tarihini vermişlerdir. Türk edebiyatında tarih düşürmede en çok adından söz ettiren şairlerden biri de kuşkusuz Süruri'dir.²⁰⁰ Hemen hemen her konuda tarih düşürmeye örnek teşkil edecek eserler vermiştir. Bunlardan bazıları:

Nice kendi gibi iri sıçanı

Bir ısırma ile iki böldü kedi

Kuyruğu dikdi dedim Tarihin

Farenin hasretinden öldü kedi

(Ebced değeri 1213 Bu manzumenin yazılış tarihini işaret eder.)²⁰¹

Keçecizade İzzet Molla'nın Süruri'nin ölüm tarihi için yazmış olduğu mısra ise;

Süruri'nin vefatı bais-i hüzn oldu ahbaba (1229)

şeklindedir.²⁰² Tarih düşürmenin tarihten günümüze yansıyan bir başka kullanım alanı da mezar taşlarındaki dörtlüklerdir.²⁰³

¹⁹⁸ Akot, s. 46.

¹⁹⁹ Akot, s. 46.

²⁰⁰ Rıdvan Canım, "Klasik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Süruri", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.13, S.2, 2009, ss.105-120.

²⁰¹ Koçu, s. 33.

Vefk (satranç) usulü ile karelere dörtlükler yazarak tarih düşürmeler kaleme alınmıştır.²⁰⁴ Bunların dışında birçok isim ve farklı tekniklerle tarih düşürmelere farklı dönemlerde başvurulmuştur. Mesela;

Sad kevkebe ziyadesin ey meh hilalden
Ebrularunla ya'ni ki ol iki nun ile

Yukarıdaki beyitte övülen kişinin nun (ن) harfine benzeyen kaşları ile aydan yüz kez daha güzel olduğu vurgulanmıştır. Ancak bu beyitte dikkat çekici olan nun (ن) harfinin ebced değerinin 50 olması ve iki nunla 100 arasındaki ilginin ebced ile vurgulanmasıdır.²⁰⁵

Osmanlı hanedanı için birçok eser bu yolla kaleme alınmıştır. Bunlardan bir Ali Emiri'nin kaleme aldığı manzum aşağıdaki gibi örnek verilebilir.

Serire şevket ü şan ile iclasın eyleyen hakan
Bu nesl-i AI-i Osmanî' den otuz bir olup ma'dud
Birer Abdülmecid Abdülhamid Orhan İbrahim
Süleyman Bayezi'd ile ikişer geldi Han Mahmud
Selim ü Ahmed ü Osman üçerdür bil dahi dörder
Mahmud Murad u Mustafa yı kıldı şeh ma' bud
Serir-ara-yı lahd oldukça eslaf-ı selâtin Hakk
İde şah-ı cihanun ömrini nusret ile memdud
Bağışlasun Huda hakan-ı asrı ehl-i İslam a
Hezi'metle idüp düşmenlerini her zaman na-bud

---

²⁰² Koçu, s. 33.

²⁰³ Eyüp Nefes, “Samsun Merkez Kökçüoğlu Mezarlığındaki Ebced Hesaplı Mezar Taşları”, **Ekev Akademi Dergisi**, Erzurum, S.9, 2005, s. 23.

²⁰⁴ Serhan Alkan İspirli, “Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Geleneği”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, 2010, s. 14.

²⁰⁵ Ömer Zülfe, “Emri Divanında Harf Oyunları”, **Kültür Tarihimize Gizli Diller ve Şifreler Sempozyumu**, İstanbul, 2008, ss. 265-276.

Bir diğeri ise Şefik divanındaki metin olabilir. Padişahların sefer ve fetih dönemleri için tarih düşürülmüştür.

Sivastopol için uğraşıldı bir sene tam
Olundı cümle kıla'ı ile bu yıl feth
Şefik ola mübarek gaza didüm tarih
Olundı topla müjde Sivastopol feth (1272)

Doğum, vefat gibi önemli tarihler için de örnekler mevcut.

Sulb-i Han Abdü'l-mecid 'den geldi bir şehzade kim
Eyledi nur-ı kudümüyle münevver alemi
Kam-yab oldum Şefika ben de bu tarihte
Dehri kıldı ber-murad Sultan Muhammed makdemi (1252)²⁰⁶

Sayılarla yüklenen anlamlar Pythagorasçılık üzerinden farklı toplumlarda benzer biçimde yer bulurken 1, 3, 5, 7, 40 gibi sayılar özellikle Orta Asya Şaman Türk geleneğinde de sıklıkla kullanılmıştır. Alevilik içerisinde bu sayılara özellikle önem verilmiş, bazı ritüeller ve kavramlar bu sayılarla ilişkilendirilmiştir.²⁰⁷

Osmanlı döneminde Arap alfabesi ile kullanılan ebced Latin Alfabesinin kabul edilmesi ile çok küçük şekilsel değişikliklerle kullanılmaya devam etmiştir. Aşağıdaki tabloda yer alan harf değişimleri dikkate alınarak kullanılmıştır.

Tablo 15: Arap harfleri ile Latin Harflerinin Karşılaştırılması

²⁰⁶ Pervin Çapan, “Şefik Divanı Örnekleminde Manzum Tarih Düşürme Geleneği”, **Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu**, Adana, 2012, ss.73.

²⁰⁷ Mevhibe Coşar, “Alevi-Bektaşî Kültüründe Sayılara Yüklenen Terim Değeri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2011, s. 60.

Ebced	A	B	C	D
Hevez	H	V		Z
Huti	H	T		Y
Kelemen	K	L	M	N
Sa'fes	S	'	F	S
Qaraset	Q	R	Ş	T

ALTINCI BÖLÜM

MÜSLÜMAN DÜŞÜNÜRLERİN SAYI HARF İLİŞKİLERİ HAKKINDA YAPMIŞ OLDUĞU ÇALIŞMALAR

Sayı-harf ilişkileri Müslüman âlimlerden hadis, tefsir veya fıkıh gibi alanlarda çalışanlar tarafından çok dikkate alınmamıştır. Oysa mutasavvıflar tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Tasavvuf erbabı ebced olarak uygulanan sayı-harf ilişkilerine farklı anlamlar da ekleyerek kullanmışlardır. Özellikle harflerin özel anlamlar barındırdığına yönelik düşüncelerinden söz edilebilir.

İslâm âleminde harflerin bazı özelliklere sahip olduğu inancı oldukça eskidir. Huruf-u mukata'a denilen ve anlamı üzerinde ihtilafli fikirler olan bu harfler hakkındaki yorumlar da bu gibi çalışmalara örnek verilebilir. Ancak sayılar ile bağlantı kurularak harflerin anlamlandırılması fikri Pythagorasçı geleneğin İslam dünyası içerisinde hızla yayılmasına yardımcı olan İhvan-ı Safa Risaleleri ile sağlanmıştır.²⁰⁸

Sayı – harf ilişkisi üzerinde duran İslam düşünürleri arasında İbn-ül Arabî (1165-1240) ve İbn-i Haldûn (1332-1406) öne çıkmaktadır.²⁰⁹ Fakat İbn-i

Arabi klasik sayı harf ilişkisinin dışında harflerin farklı anlamlar içerdiğinden söz eder ve harfleri hem etkilendiği unsurlar hem de etkilediği varlıklarla açıklamıştır. İbn-i Haldun da benzer biçimde harflerin anlamları üzerine yoğunlaşmıştır.²¹⁰ Oysa yaygın görüş, sayılar ve harflerin ilişkisinde sayıların gizemi üzerinde durulmasıdır. Bunların yanı sıra İhvan-ı Safa ve Hurufilik akımları da bu konuda farklı fikirler ileri sürmüşlerdir.²¹¹

Bu bağlamda sayı-harf ilişkisinin İhvan-ı Safa tarafından nasıl ele alındığını incelemekte fayda vardır.

²⁰⁸ Bayram Ali Çetinkaya, “İhvan-ı Safa Felsefesinin İbnü'l-Arabî Düşüncesindeki İzdüşümleri”, **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l Arabî Özel Sayısı-2)**, S. 23, 2009, ss.131-147.

²⁰⁹ Hilmi Ziya Ülken, **İslam Felsefesi “Eski Yunan’dan Çağdaş Düşünceye Doğru”**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1983, s.2.

²¹⁰ İbn-i Haldun, s. 286-290.

²¹¹ Gernot Windfuhr, “Jafr”, **Encyclopaedia Iranica**, Vol. XIV, New York, 2008, s.369.

6.1.İHVAN-I SAFA'NIN GÖRÜŞLERİ

Pythagoras'tan önemli ölçüde etkilene²¹² İhvan-ı Safa düşünürleri Südur teorisini sayılar yardımı ile açıklamaya çalışmışlardır.²¹³ Bu ekolden etkilenen düşünürlerin kaleme aldığı eserlerde sayılara yüklenen anlamlar aşağıdaki gibidir:

Bir: Âlemin kaynağıdır. Ondan südur etmiştir. Asla bölünemez bu özelliği de kaynaklığına işaretler. Bir'in sahip olduğu ilim tevhid ile açıklanır. İhvan-ı Safa'ya göre bir Allah'ı temsil eder.²¹⁴

İki: Sayıların temeli olan birin bire eklenmesi ile oluşur. Kur'an-ı Kerim'deki ' Herşeyden çift çift yarattık ki düşünüp öğüt alasınız.'²¹⁵ ayetinde iki sayısı önemle vurgulanır. Her nesne en az iki boyutu ile (olumlu- olumsuz, iç- dış, yüksek- alçak, ince- kalın, vb) ele alınır.

Üç: Tek sayıların ilkidir. 1'i sayı kabul etmediklerinden tek sayıları üç ile başlatırlar. İhvan-ı Safa risaleleri üç sayısını kâinatın üç boyutuyla ilişkilendirirler. Zamanı da benzer biçimde üç boyutlu olarak geçmiş, şu an ve gelecek şeklinde incelerler.

Dört: Kare sayıların ilkidir ve mükemmelliği simgeler. Allah'ın kâinatta her şeyi dört unsur 'hava-ateş-toprak-su' üzere yarattığından söz edilir. Aynı zamanda kâinat üstü varlıkları Tanrı - Külli Akıl- Külli Nefs- İlk Madde olarak dört sayısı ile ilişkilendirirler. Tabii şeyleri de 'kuruluk-yaşlılık-sıcaklık-soğukluk' benzer biçimde dört ile açıklarlar.²¹⁶

Beş: Beş ilk dairesel sayıdır. Doğurgan veya dönüşlü sayı olarak da adlandırılırlar.

²¹² Ömer Faruk Altıparmak, "İhvan-ı Safa ve Tasavvuf", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, C: IX, S. 22, 2008, ss. 81-102.

²¹³ Bayram Ali Çetinkaya, **Sayıların Gizemi ve Tasavvufun Dinamikleri-İhvan-ı Safa Modeli**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2008, ss: 64-74.

²¹⁴ Bayram Ali Çetinkaya, "İhvan-ı Safa Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi", **Felsefe Dünyası**, S.1, 2003, ss.87-120.

²¹⁵ Zariyat 49

²¹⁶ Çetinkaya, **Sayıların Gizemi**, s. 72.

Altı: İlk tamsayıdır. Bunun nedeni ise çarpanlarının toplamı kendisini verir.

Yedi: İlk Kamil sayıdır. İlk tek sayı ile ikinci çift sayının toplamı olması dolayısı ile bu şekilde adlandırılırlar.

Sekiz: İlk kübik sayıdır. İlk çift sayının küpü olduğu için bu şekilde adlandırılır.

Dokuz: İlk tek kare sayı olarak adlandırılır.²¹⁷

Dört varlığı ve dört prensibi de sayılar vasıtası ile aşağıdaki gibi açıklarlar.

1	Tanrı
1+1=2	Külli Akıl
1+2=3	Külli Nefs
1+3=4	İlk Madde
4+1=5	Tabiat
4+2=6	Cisim
4+3=7	Felek
4+3+1=8	Unsurlar ve elementler
4+3+2=9	Bileşikler: Madenler, bitkiler, hayvanlar. ²¹⁸

İhvan-ı Safa düşünürlerinin sayılara dair öne sürdükleri fikirlerin Pythagorasçılığa benzer olduğu farkedilmektedir. Bu bağlamda edebiyatçıların veya mutasavvıfların kullandıkları yöntemlerden ayrılarak sayı-harf ilişkilendirmesi yerine evrenin yaratılışını ve yaratıcıyı sayılar yardımı ile açıklamaya çalışmışlardır.

6.1. İBN-ÜL ARABÎ'NİN GÖRÜŞLERİ

İbn-ül Arabî 7 Ağustos 1165'te (H. 27 Ramazan 560'da) İspanya'nın Mürsiye (Murcia) şehrinde doğan İbn-ül Arabî, saygın ve eğitilmiş bir aileden gelmektedir.

²¹⁷ Çetinkaya, *Sayıların Gizemi*, ss: 64-74.

²¹⁸ Çetinkaya, *Sayıların Gizemi*, s. 72.

Saygın bir kişi olan babası Ali b. Muhammed hem hükümdarın hem de ünlü filozof İbn-i Rüşd'ün dostuydu. Annesi ise dindarlığıyla meşhur biriydi. Ailenin diğer fertleri gibi dindar olan amcası Abdullah b. Muhammed seksen yaşından sonra tasavvuf yoluna girmişti.²¹⁹

Sekiz yaşına kadar doğduğu yer olan Mürsiye'de ilk eğitimini alan İbn-ül Arabî, daha sonra İsbiliye'ye (Sevilla) geldi. İlerleyen yaşlarda babasıyla Kurtuba'ya giderek İbn-i Rüşd (ö. 1198) ile tanıştı. Onun sorduğu felsefî sorulara tasavvufî cevaplar verdi. Yine bu yıllarda Salih Adevî'nin öğrencilerinden Ebu Ali Hasan Şekkaz isimli bir şeyhle tanıştı. 1185 senesi İbn-ül Arabî'nin tasavvufu bir hayat tarzı olarak belirlediği dönüm noktası oldu.²²⁰ Tasavvuf yoluna giren İbn-i Arabî düşünsel olarak da İhvan-ı Safa'nın yeni Eflatuncu görüşlerinden etkilenmiş ve bunu birçok eserinde ortaya koymuştur.²²¹

Tarihin önemli mutasavvıflarından ve düşünürlerinden olan İbn-ül Arabî kaleme aldığı eserlerle yaşadığı dönemi aşarak günümüze kadar ulaşmıştır. Tasavvufu felsefe ile harmanlayan İbn-i Arabî, özellikle harflere yüklenen mistik anlamların onların büyülerinden tamamiyle arınık olduğundan söz eder.²²² İbn-ül Arabî'ye göre: "Sayı, ilahî hazrette bilkuvve mevcut ilahî bir sırdır. Bu sırta muttali olup onunla amel edene sayının sırları, ruhları ve menzilleri açılır."²²³ Yazmış olduğu birçok eserin yanı sıra Fütuhât-ı Mekkiyye'de yer verdiği harfler ve anlamları konulu kısım ise bu çalışmada Müslüman düşünürlerin sayı ve harf ilişkileri açısından değerlendirmelerine ışık tutacaktır.

Yukarıda yer verilen ifadede İbn-ül Arabî sayılarda var olan mistik anlamlardan söz etmektedir. Ancak bununla birlikte ona göre harfler de özel anlamlar içermektedir.

²¹⁹ A.E.Afifi, **Muhyiddin İbnu'l- Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi**, çev: Mehmet Dağ, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975, ss. 15-16.

²²⁰ Afifi, ss. 15-16.

²²¹ Bayram Ali Çetinkaya, "İlk Ansiklopedik Metinler Olarak İhvan-ı Safa Risalelerinin Bilimsel ve Entelektüel Anlamı, Dini ve Felsefi Metinler", **Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama Sempozyumu**, C. I, İstanbul, 2012, ss. 201-229.

²²² Pierre Lory, "İbn-i Arabî Eserlerinde Dil ve Harfler Sembolizmi", **Bilimname X**, çev: M. MustafaÇakmaklıoğlu, S.1, 2006, ss.173-182.

²²³ Osman Nuri Küçük, "İbn-ül Arabî Düşüncesinde Varlığın Tasavvufi Yorumunun Sayı Metafizğine Uzanan Yorumları", **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, S.23, İstanbul, 2009, ss. 373-411.

İbn-i Arabi her bir harfin özel bir mertebesi, evrende etki ettiği bir varlık ve Allah ile ilişkisi olduğuna vurgu yapar. Aşağıda her harfin mertebesine, tabiatına ve dâhil olduğu feleğe yer verilecektir. Harflerin gruplanma biçimi Arabî'nin sınıflandırmasına özgüdür. Ebcedde yer verilen gruplandırma burada görülmemektedir. Ortak özellikleri sırası ile mertebeleridir.

6.1.1. Harfler: Mertebeleri, Felekleri, Tabiatları

İbn-ül Arabî'ye göre harfler dört mertebeden oluşur. Elif, Ze ve Lam harfleri birinci mertebededir ve yedi felekten oluşur. İkinci mertebeye harfleri Nun, Sad ve Dat'tır ve sekiz felekten meydana gelmiştir. Üçüncü mertebeye dokuz felek olan harflerdir. Bunlar Ayn, Ğayn, Sin ve Şın'dır. Dördüncü mertebeye ise on felek olan harflerdir. Bunlar ise diğer harflerdir. Bu harfler on sekiz tanedir ve her birisi on felekten meydana gelmiştir. Bu harflerin meydana geldiği feleklerin toplamı iki yüz altmış birdir.²²⁴

Yedi mertebeden meydana gelen Elif'in dışında Ze ve Lam harflerinin tabiatı sıcaklık ve kuraklıktır. Elif'in tabiatı ise sıcaklık, yaşlık, soğukluk ve kuruluktur. Yani hepsini kapsamaktadır. Elif komşu olduğu âlemlere göre tabiatını değiştirir. Yani sıcakla beraber sıcak, yaşla yaş, soğuk ile soğuk ve kuru ile kuru olarak etkisini gösterir. Sekiz felekten meydana gelen harflerin tabiatı sıcak ve kurudur. Dokuz felekten meydana gelen Ayn ve Ğayn harflerinin tabiatları soğukluk ve kuruluktur. Sin ve Şın'ın tabiatları ise sıcaklık ve kuruluktur. On felekten meydana gelen Ha ve Hı harfleri soğuk ve kuru diğerleri ise sıcak ve kurudur. Ayrıca He ve Hemze soğuk ve yaşlıdır.²²⁵

Feleklerde girişiklik ve iç içe geçmeler söz konusu olmakla beraber hareketinden sıcaklığın meydana geldiği feleklerin sayısı iki yüz üç felektir. Hareketinden kuruluğun meydana geldiği felekler ise iki yüz kırk bir felektir. Hareketinden yaşlının meydana geldiği feleklerin sayısı ise yirmi yedi felektir.

²²⁴ Muhyiddin İbn-i Arabî, **Fütuhât-ı Mekkiyye 1**, çev: Ekrem Demirli, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2015, ss. 138-140.

²²⁵ İbn-i Arabî, **Futuhât**, s.141-144.

Yedi feleğin hareketinden ilk dört unsur meydana gelmiştir. Onlardan özellikle Elif harfi var olmuştur. Yüz doksan altı feleğin hareketinden bilhassa sıcaklık ve kuruluk özellikleri taşıyan Ba, Cim, Dal, Vav, Ze, Ta, Ze, Kef, Lam, Mim, Nun, Sad, Dat, Kaf, Re, Sin, Ta, Se, Zal, Zı ve Şın harfleri meydana gelmiştir. Seksen sekiz feleğin hareketinden soğukluk ve kuruluk tabiatından olan Ayn, Ha, Ğayn, Ha harfleri oluşmuştur. Yirmi feleğin hareketinden, yaşlık ve kuruluk vasfı taşıyan He ve Hemze ortaya çıkmıştır. Lam-Elif ise yedi, yüz ve doksan altı feleğin karışımından meydana gelmiştir. He ve Hemzeyi dördüncü felek döndürür ve uzak feleği dokuz bin senede kat eder. Ha, Hı, Ayn, Ğayn'ı ise ikinci felek döndürür ve uzak feleği on bir bin senede kat eder. Diğer harfleri ise birinci felek döndürür ve uzak feleği yirmi bin senede kat eder.²²⁶ Verilen bu benzerlikler kozmik olan evrenin sembolik manalarının söze yansıması olarak görülebilir. İlk etapta hiçbir anlam ifade etmeyen bu ifadeler kâinat ile insanın harf simgesi yardımı ile Bâtını olarak karşılaştırılması olarak yorumlanabilir.

6.1.2. Harfler Âlemindeki Mertebeler

Kendisine ait harfler Ze, Elif ve Lam olan yedili mertebeye yani ilahi mertebeye aittir. İlahi mertebeyi oluşturan Elif, Ze ve Lam harfleri “ezel” başlangıcın reddine işaret eder. Bu harflerin basitleri ise sayıca birdir. Nun, Sad ve Dat harflerinin ait olduğu ikinci mertebesi ise insanın harfler âlemini temsil eder. Bunlar da beşeri mertebeyi temsil eder. Ayn, Ğayn, Sin ve Şın'ın ait olduğu dokuzlu mertebesi ise harfler âleminden cinlerde etkisini gösterir. On felekten oluşan harfler mertebesi ise meleklerde kendini gösterir.²²⁷

İlahi mertebeye ile beşeri mertebeler arasındaki karşılaştırma harfler üzerinden yapılamaya çalışılmıştır. Bu karşılaştırma özellikle Arabi ekolünü takip eden düşünürler tarafından oluşturulan metinlerde kullanılacak eş anlamlı kelimelerin seçilimi açısından harflerin mertebeleri dikkate alınarak kullanılmasına sebebiyet vermiştir. Böylece birebir sayı harf eşleştirmesi yerine sayılarla harf grupları arasında

²²⁶ İbni Arabî, **Futuhât**, s.143.

²²⁷ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 144.

bu eşleştirme yapılmıştır. Ayrıca harfler hakkında yapılan eşleştirme sayılarla sınırlandırılmamış daha kapsamlı yorumlanmıştır.

6.1.3. Harfler Hakkında

Ebced'in kullanım sahalarından olan isim belirlemede Arabî'nin harflerin anlam ve mertebelerinin önemine dikkat edilmiştir. Ancak sayısal değerlerin ebcedden farklı olması bazen kafa karışıklığına neden olmuştur. Ayrıca ifadelerin tasavvuf terimleri ile de örtüşmemesi anlaşılabilirlik açısından sıkıntı teşkil etmiştir. Bu nedenle çok yaygın bir kullanım haline dönüşmemiştir.

6.2. FAZLULLAH-I HURUFİ'NİN GÖRÜŞLERİ

İslâm Dünyası'nda Hurufilik adında bir inanç sistemi geliştiren ve bunu bir fırka halinde yayan Esterâbâdlı Fazlullâh-ı Hurufî (1339-1394)'dir. XIV. asrın sonlarında Hurufî, İran'ın Esterâbâd şehrinde görüşlerini yaymaya başlamıştır. Eski devirlerden beri ezoterik düşüncelerin kolaylıkla muhatap bulunduğu İran'da, Fazlullâh-ı Hurufî batını yorumlarıyla bilinen Şeyh Hasan-ı Cûrfî (ö. 743/1342-3) ve onun halifelerinin tesiri altında kalarak kendi fikirlerini oluşturmaya çalışmıştır. Fazlullâh, Bâtınilerin te'vil metotlarını değerlendirerek, harflerin önemini ve onların sayılarla olan ilişkilerini ortaya koymuştur. Bu çerçevede dini emir ve hükümleri Arap ve Fars alfabelerindeki yirmi sekiz ve (yirmi sekiz+dört) otuz iki harfe uyarlamıştır.²²⁸ Hurufiler, Allah'a ait sırların harf ve sayılarda gizlendiği kabul edilen manalarına ulaşmaya çalışmışlardır.

Ortadoğu'da doğmuş olmasına rağmen Helenistik ve Gnostik öğelerle süslenen bir akım olan Hurufilik sayılar ve harfler arasındaki ilişkileri temeline alarak çeşitli tılsım, sihir ve büyü gibi uygulamalarda kullanılmıştır. Tarih boyunca insanların ilgisini çeken gizil güçlere yüklenen mistik anlamlar Hurufilikte kendini net bir biçimde gösterir.

²²⁸ Hasan Hüseyin Ballı, "Hurufilik", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, C: IV, S: 2, 2011, ss. 31-48.

Hurufilik, bağımsız bir mezhep olarak şekillenmemiş ancak fikirsel anlamda bir yorum ekolü olarak lokal etkiler göstermiştir. Hurufiliğin Osmanlı'da da özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminde saraya kadar etki ettiğinden söz edilebilir. Ancak kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ışığında Hurufiliğin genel olarak müslümanlar arasında kendisine çok sağlam bir yer bulamadığı söylenebilir.²²⁹ Fazlullah-ı Hurufî'nin aşırı görüşleri sebebiyle idam edilmiş olması ve taraftarlarının hemen her dönemde çeşitli baskılar görmesi bunun başlıca nedeni olarak değerlendirilebilir.

Fazlullâh-ı Hurufî, otuz iki yaşında iken kurduğu fırkayı, önceleri Tebriz ve İsfahan'da yaymaya başlamış ve yaptığı rüyâ tabirleriyle büyük şöhret kazanmıştır. Kurduğu Hurufilik fırkası kısa bir zamanda İran'ın her tarafına yayılmıştır. Fazlullâh Arap Alfabesindeki yirmi sekiz harfe ek olarak Fars alfabesinde yer alan dört harfi dikkate alarak çeşitli yorumlar yapmıştır.²³⁰ Ancak onun İslam dünyasında tepki toplamasının en önemli gerekçesi Kur'ân-ı Kerim'i saf dışı bırakarak kendi fikirlerinin ana kaynak kitabı olan Câvid-nâme isimli eserini telif etmiş olmasıdır.²³¹

Böylece akımın kurucusu olan Fazlullâh-ı Hurufî özel bir konuma oturtulmaktadır. Bilhassa yazmış olduğu Câvid-nâme adlı eseri kutsal bir metin olarak görülmekle birlikte Kuran'ın da Fazlullah'ı işaret ettiğine inanılmaktadır. Bu bakımdan Kuran'da geçen Fazl sözcüğü üzerinde özellikle durulmaktadır. Zira bu kelime Hurufilere göre Fazlullah'ı göstermektedir. "Bu Rabbimin faziletindedir" (en-Neml, 27/40) ve "Bu Allah'ın faziletidir" (el-Maide, 5/54) ayetlerinde olduğu gibi, Kuran-ı Kerim'de geçen (Fazl: ل-ض-ف) kelimesinden kastedilenin Fazlullâh-ı Hurûfî olduğu ve insanın yüzünde de (Fazl: ل-ض-ف) isminin okunduğu iddia edilir.²³²

Hurufiliğin kurucusu Fazlullâh'a göre, mutasavvıfların da belirttiği gibi, Allah gizli bir hazinedir (*kenz-i mahfî*). Ancak Allah yarattıklarında tezahür eder. Gizli bir hazine olan Allah'ın ilk tecellisi kelâm şeklinde tezahür eden seslerdir. Sesin kemâli ise kelâmdır. Kelâm da ancak insanlarda zuhûr eder ve kendisini sözle gösterir. Söz

²²⁹ Ballı, s. 31-48.

²³⁰ Mehmet Atalan, "Şia'da Cifr İlminin Yeri", **Dini Araştırmalar**, C: 9, Mayıs-Ağustos 2006, ss.109-123.

²³¹ Abdülbaki Gölpınarlı, **Hurufilik Metinleri Kataloğu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, ss. 2-12.

²³² Gölpınarlı, ss. 2-12.

de harflerden meydana gelmiştir. Ses canlılarda bilfiil; cansız varlıklarda bilkuvve mevcuttur.²³³

Fazlullah-ı Hurufî çeşitli mistik yöntemlerle kendisine harflerin anlamlarının bildirildiğinden söz eder. Arap alfabesinin 28 harfine ilaveten 4 Farisi harfin de anlamının kendisine bildirildiğini söyler.²³⁴

Hurufilere göre Allah, tüm varlıkları yedişer hatlı iki surette yaratmıştır. Evrendeki bu yaratılış kaidesinin en bariz yansıması da insandır. Bu iki hat hutût-ı ebiyye (baba hatları) ve hutût-ı ümmiyye (ana hatları) olarak adlandırılmıştır. Ayrıca bu yansımalar insan suretinde 28 ve 32 sayıları ve bunların katları veya bu iki sayının toplamı olarak kendini gösterir.²³⁵

28 sayısına atfedilen örnek kısaca şu şekilde özetlenebilir: İnsan iki kaş, dört kırpık, bir saç olmak üzere toplam yedi hatla doğar. Bu hatlar mahâlleri ile birlikte on dört olur. Zamanla bu on dört hatta iki yanak hattı, iki sakal, iki bıyık, bir çene altı ve bunların da mahâlleri eklenir. Böylece 28 hat ile Allah'ın bir sureti olan insan tamamlanmış olur. Burada sadece erkeksi hatların varlığı üzerinden bir gönderme yapılması ve 14 hattın eksikliği ile kadının da burada göz ardı edilmesi dikkat çekicidir. Bunun dışında Kuran'ın yazıldığı Arap dili alfabesinin 28 olmasını da Allah'ın başka bir tecellisi olarak değerlendirirler.²³⁶ Bu yedi hat hava, su, ateş ve toprak gibi dört unsurdan meydana geldiği için her biri dört farklı özelliğe sahip hat gibi kabul edilerek yedi ile çarpılırsa yine yirmi sekiz elde edilir.

Eğer saçı ortadan ikiye bölersek, bu yedi hat sekiz olur. Dört unsur ile çarpımı otuz iki olur. Âlemde her ne varsa otuz ikiye tatbik olunur. Bütün kâinat dokuz felek, on iki burç ve yedi seyyareden ibaret olup, bunlara dört unsuru ilave edersek otuz ikiye çıkar. Otuz ikinin dışında başka bir şey mevcut olamaz.²³⁷

---

²³³ Gölpınarlı, ss. 16-24.

²³⁴ Ahmet Akdağ, Özer Şenödeyici, "Hurufilikte Ebced Hesabının Kullanımına Dair Bir Risale", **Mediterranean Journal of Humanities**, C. IV, S. 2, 2014, ss.227-237.

²³⁵ Fuzuli Bayat, "Hurufilik Merkezleri ve Anadolu'da Hurufilik", **Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri**, Ankara, 2004, ss. 261-277.

²³⁶ Bayat, ss. 261-277.

²³⁷ Gölpınarlı, ss. 16-24.

Hurufi gelenekte temel alınan 28 harfin katları ve toplamları üzerinden de çeşitli yorumlar yapılmıştır.²³⁸ Hurufilere göre 28'in dörtte biri olan 7, Fatiha suresinin ayet sayısına denk olması Allah'ın Kuran'da tecelli ettiğini gösterir. Benzer biçimde Besmele de yedi harften oluşur. Hurufiler bunun dışında yedi sayısının işaret ettiği belli sözcüklerle sayı harf ilişkilerine göndermede bulunurlar.²³⁹

Hurûfîler, Kuran'da manası açık ve kesin (muhkem) ayetler ile sûre başlarındaki (huruf-1 mukatta'a) ve manası anlaşılamayan yani çeşitli teville müsait (muteşâbih) ayetler hakkında, tefsir âlimleriyle aksi görüştedirler. Hurufilerce Kuran'ın sırrının yirmi dokuz surenin başında yer alan huruf-1 mukatta'ada toplandığı kabul edilmiştir. Bu harfler on dört adettir: (ن-ص-ق-م-ح-ط-س-ع-ي-ه-ك-ر-ل-ا). Bu on dört mukatta'a harflerine Hurufiler “huruf-1 muhkemât” adını verirler. Huruf-1 mukatta'a telaffuz edildiği gibi yazılırsa huruf-1 muhkemat on yedi tane olur. Bu harflerin imlâlarında 14 mukatta'a harfi arasında yer almayan elif'de “f”, sad'da “d” ve nun'da “v” harfleri bulunur. Bu üç harfin ilâvesiyle hurûf-1 muhkemât on yedi olur. Hurufi gelenekte Arap Alfabesindeki bu on yedi harfin dışında kalan on bir harfe (ش-ز-ذ-خ-ج-ث-ت-ب) “huruf-1 müteşâbihât” adı verilir.²⁴⁰

Hurufilerce asıl kelam-1 İlâhi bu on dört huruf-1 mukata'adır. İnsan yüzü de ondan oluşturulmuştur. İnsan yüzündeki ana hatlarının kendileri ve buldukları yer itibariyle toplam sayıları olan on dört ile hurûf-1 mukattaa'nın on dört eşitliği buna delil gösterilir.²⁴¹

Yaratılmış olan herşeyi alfabede bulunan harf adedi, belli sayılar ve bu sayıların katları ile açıklamaya çalışan Hurufilerde birebir sayı-harf eşleştirmesine rastlanmamaktadır. Eşleştirmenin aksine antik kültürlerde var olan kutsal yedi inancından hareketle yedinin katları ile alfabedeki harf sayısını açıklamaya çalışmışlardır. Hatta sadece bununla yetinmemişler bu sayıyı evreni ve insanı açıklamak için de kullanmışlardır.

²³⁸ Bayat, ss. 261-277.

²³⁹ Bayat, ss. 261-277.

²⁴⁰ Gölpınarlı, ss. 25-33.

²⁴¹ Gölpınarlı, ss. 25-33.

SONUÇ

Akıl nimetiyle donatılmış bir varlık olan insanoğlunun en önemli özelliklerinden biri meraktır. Görünmeyenin ya da kendisinin dışında olanın gizemini ortaya koymak kaygısı genetik kodlarla her bir nesle aktarılmıştır. Hazırlanan bu çalışmada da kadim uygarlıklardan günümüze bir gizemin peşi sıra giden insanoğlunun ortaya koyduğu bir yöntemin çok büyük değişikliklere uğramaksızın aktarımı ve kullanımı üzerinde durulmuştur.

Sayı- harf ilişkilendirmesinin temeli basit bir ihtiyaçtan mı yoksa daha kompleks bir eğilimden mi kaynaklandığı sorusuna cevap vermek oldukça zordur. Zira bunun için matematiğin bir keşif mi yoksa buluş mu olduğu sorularına cevap vermek öncelikli olmalıdır. Bu ardışıklığın önemi; kâinatın matematiksel yaratılış düzeninin sayılar üzerine şekillenmesi ile kutsal metinlerde sayıların sırrını arayanlar arasındaki ilişkiyel bağ açısından dikkate değerdir.

Bu bağlamda çalışmada yer verilen Antik Yunan filozoflarının görüşlerinin Babil'in kozmik evren ve matematiksel datalara dayandığı gerçeği ortaya konulmuştur. Sayılara yüklenen mistik anlamların bu denli karmaşık ve soyut tanımlanmasının yanı sıra sayı-harf eşleştirmesi başlangıçta gayet basit bir zorunluluk olarak açıklanabilir. Sayıların kullanımının hemen sonrasında yazının gündeme gelmesi sayı sembollerinin belli bir süre alfabetik unsurları da karşılması bu zorunluluğun gereği olarak değerlendirilebilir. Ancak bu basit gerekçe zaman içerisinde bir şifreleme metodu haline dönüşmüş ve farklı amaçlar için kullanılmıştır.

Alfabenin geçirmiş olduğu değişim çalışmada da yer verildiği gibi çok köklü değişiklikler halinde seyretmemiştir. Dolayısıyla eşleştirme de birkaç değişiklik haricinde benzer formlarla hemen hemen aynı amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Fenike alfabesinden dönüşümler geçiren farklı alfabelerin metin içerisinde tablolar halinde sunulması alfabeler arasındaki geçişin benzerliğini görmek açısından yardımcı olacaktır.

Özellikle Pythagorasçılık temelli Yunan Kültüründen Hıristiyanlığa; Yahudilikten İslamiyete yer verilen çalışmalarda sayı-harf ilişkilerine değinilmiştir. Burada alfabelerin benzerlikleri, sayılarla eşleştirilmelerinin kültürler arası geçişi verilmiştir. Özellikle Yahudilik ve İslamiyette kullanım alanlarının benzerliği de çeşitli örneklerle sunulmuştur. Böylece aynı havzadan beslenen kültürlerin hem dillerinin hem de sayı-harf ilişkilerine yaklaşımlarının benzerliği görülmüştür.

Çalışmada farklı kültürlerde sayı-harf ilişkisine yer verilmiş biçimi ve kullanımları ile ilgili örnekler verilmiştir. Özellikle ‘İslam Düşünürlerinin Yapmış Olduğu Çalışmalar’ bölümünde bu ilişkiyi farklı bir biçimde ele alıp temellendirmeleri açısından Muhyiddin ibn-i Arabî’nin ifadelerine ve Fazlullah Hurufî’nin görüşlerine ve İhvan-ı Safa’nın düşüncelerine yer verilmiştir. Ayrıca farklı düşünür ve edebiyatçıların kaleme aldığı tarih düşürme örnekleri de sunulmuştur. Verilen örneklerden de görüldüğü gibi hem İbn-i Arabî hem de Hurufî’nin görüşleri mistik anlamlar içermektedir. Her ikisi de sayılar veya harfler üzerinden Allah’ın kâinata ve insandaki yansımalarını bu mistik anlamlar üzerinden ifade etmişlerdir. Südür (Yaratılış) dâhil birçok konuyu sayılar yardımıyla açıklayan İhvan-ı Safa düşünürleri de bu bağlamda önemli ifadelerle sayı mistisizmine yer vermişlerdir.

Sayı-harf ilişkisinin tarih düşürme dışında birçok kullanım alanından söz edilmesine rağmen çalışmada yer bulmaması lokal anlamlar içermesinden kaynaklanmaktadır. Geçmiş çok daha kadim dönemlere rastlansa da özellikle Türk-İslam medeniyetindeki kullanımı açısından ebcedin temelini şekillendirmesi ve anlamlandırması bakımından hem Hurufilik hem de İbn-i Arabî’nin görüşleri bu bağlamda çalışmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Böylece hem sayıların ve harflerin ayrı ayrı anlamlarını keşfetmemiz hem de aralarındaki ilişkisel bağ neticesinde kullanımı ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Afifi, A.E.: **Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi**, çev: Mehmet Dağ, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Akdağ, Ahmet, Özer Şenödeyici: “Hurufilikte Ebced Hesabının Kullanımına Dair Bir Risale”, **Mediterranean Journal of Humanities**, C.IV, S.2, 2014, ss.227-237.
- Akot, Bülent: “Cifr ve Ebced Temelinde Müştak Baba'nın Ankara Şiiri”, **Ekev Akademi Dergisi**, S.46, 2011, ss. 171-184.
- Altıparmak, Ömer Faruk: “İhvan-ı Safa ve Tasavvuf”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, C:IX, S.22, 2008, ss.81-102.
- Arpat, Atilla: **Dini Mimaride Gizli Tasarım Yöntemleri**, İstanbul, Birsen Yayınları, 2006.
- Arslan, Ahmet Turan, Mustafa Uzun: “Elif”, **DİA**, C.11, 1995, ss.35-37.
- Arslan, Ahmet Turan: “Dal”, **DİA**, C.8,1993, s.426.
- Arslan, Ahmet Turan: “Lam”, **DİA**, C.27, 2003, ss.92-93.
- Atalan, Mehmet: “Şia'da Cifr İlminin Yeri”, **Dini Araştırmalar**, C: 9, Mayıs-Ağustos 2006, ss.109-123.
- Ayverdi, İlhan: “Harf”, **Kubbealtı Lugatı (Online)**, <http://kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=harf&mi=0> (23.11.2016).
- Azarnoosh, Azartash, T. R. Rahım, Gholamı: “Abjad”, **Encyclopaedia Islamica**, Vol. I, 2008, s. 339.
- Ballı, Hasan Hüseyin: “Hurufilik”, **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, C: IV, S: 2, Güz 2011, ss. 31-48.
- el-Baqrî, Ahmet Mâhir: “Sayıların Kuran-ı Kerim'de Kullanımına Yönelik Dilbilimsel Bir İnceleme”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi**

İlahiyat Fakültesi Dergisi, Çev.: Dursun Ali Türkmen, S.22, 2006, ss.205-229.

Bayat, Fuzuli: “Hurufilik Merkezleri ve Anadolu’da Hurufilik”, **Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri**, Ankara, 2004, ss.261-277.

Bodmer, Frederick: “Alfabenin Tarihi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, c. XXV, S. 3-4, 1967, ss. 245-276.

Bodmer, Frederick: **Die Sprachen der Welt: Geschichte, Grammatik, Wortschatz in vergleichender Darstellung**, Berlin, Büchergilde Gutenberg, 1955.

Bora, Uzey: “Bilim ve Sanatın Kesiştiği Bir Nokta: Matematik ve Müzik İlişkisi,” **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XV, S. 1, 2002, ss.53-68.

Bozkurt, Kenan, Hatice Bozkurt: “Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi”, **Batman Üniversitesi Uluslararası Katılımlı Bilim ve Kültür Sempozyumu**, Batman, 2012, ss.717-728.

Canım, Rıdvan: “Klasik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebeced Ustası: Adanalı Sururi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.13, S.2, 2009, ss.105-120.

Cevizci, Ahmet: **İlkçağ Felsefe Tarihi**, Bursa, Asa Kitabevi, 2007, ss. 49-69.

Cohn-Sherbok, Dan Lavinia Cohn-Sherbok: **Yahudiliğin Kısa Tarihi**, çev.: Bilal Baş, İstanbul, İz Yayıncılık, 2010.

Colin, G. S.: “Hisab Al Djummal”, **The Encyclopaedia of Islam (New Edition)**, Vol. III, 1971, s.468.

- Coşar, Mevhibe: “Alevi-Bektaşî Kültüründe Sayılara Yüklenen Terim Değeri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2011, ss.113-128.
- Çağıl, Necdet: **Kuran-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes Mukayesesine Özgün Bir Yaklaşım**, Ankara, Araştırma Yayınları, 2005.
- Çapan, Pervin: “Şefik Divanı Örnekleminde Manzum Tarih Düşürme Geleneği”, **Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri**, Adana, 2012, ss.69-85.
- Çetinkaya, Bayram Ali: “İhvan-ı Safa Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi”, **Felsefe Dünyası**, S.1, 2003, ss.87-120.
- Çetinkaya, Bayram Ali: “İhvan-ı Safa Felsefesinin İbnü'l-Arabî Düşüncesindeki İzdüşümleri”, **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l Arabî Özel Sayısı-2)**, 2009, ss.131-147.
- Çetinkaya, Bayram Ali: “İlk Ansiklopedik Metinler Olarak İhvan-ı Safa Risalelerinin Bilimsel ve Entelektüel Anlamı, Dini ve Felsefi Metinler” **Yirmi Birinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama Sempozyumu**, C: I, İstanbul, 2012, ss. 201-229.
- Çetinkaya, Bayram Ali: **Sayıların Gizemi ve Tasavvufun Dinamikleri: İhvan-ı Safa Modeli**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.
- Davidson, T., A. B. Keith: “Numbers”, **Encyclopaedia of Religion and Ethics**, Vol: IX, 1917, s. 406.
- Demirayak, Kenan: “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri ya da Şiirle Tarih Düşürme,” **Şarkiyat Mecmuası**, C.2, S. 25 2014, ss.87-124.
- Diringer, David: “The Alphabet”, **New Catholic Encyclopedia**, Vol:1, 1981, s.334.
- Durmuş, İsmail: “Cim”, **DİA**, C.8, 1993, ss. 1-2.

- Durmuş, İsmail: “Ha”, **DİA**, C.14, 1996, ss. 336-338.
- Durmuş, İsmail: “Ha”, **DİA**, C.14, 1996, ss. 333-334.
- Durmuş, İsmail: “Ya”, **DİA**, C.43, 2013, ss. 169-170.
- Durmuş, İsmail: “Mim”, **DİA**, C.30, 2005, ss. 87-88.
- Durmuş, İsmail; Soner Gündüzöz: “Nun”, **DİA**, C.33, 2007, ss.242-243.
- Durmuş, İsmail: “Ra”, **DİA**, C.34, 2007, ss.371-372.
- Durmuş, İsmail: “Sin”, **DİA**, C.37, 2009, ss. 220-221.
- Durmuş, İsmail: “Sad”, **DİA**, C.35, 2008, ss. 370-372.
- Durmuş, İsmail: “Ta”, **DİA**, C.39, 2010, ss. 281-283.
- Durmuş, İsmail: “Zal”, **DİA**, C.44, 2013, ss. 108-109.
- Durmuş, İsmail: “Harf”, **DİA**, C.16, 1997, ss. 158-163.
- Elker, Selahaddin: “Kitabelerde Ebced Hesabının Rolü”, **Vakıflar Dergisi**, S.3, 1956, ss. 17-25.
- Epstein, Perle: **Kabala: ‘Musevi Mistiklerinin Yolu’**, çev: Nusret Karayazgan, Şiyma Barkın, İstanbul, Dharma Yayınları, 1998.
- Erdem, Sargon: “Ba”, **DİA**, C.4, 1991, s.355.
- Ertem, Rekin: “Elifba”, **DİA**, C.11, 1995, ss.39-44.
- Fortune, Dion: **Mistik Kabala**, çev: Murat Sağlam, İstanbul, Hermes Yayınları, 2006.
- Gökberk, Macit: **Felsefe Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014.
- Göker, Lütfi: **Matematik Tarihi ve Türk-İslam Matematikçilerinin Yeri**, Ankara, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınevi, 1981.
- Gölpınarlı, Abdülbaki: **Hurufilik Metinleri Kataloğu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

- Gündüz, Şinasi: “Erken Dönem Hıristiyan Gnostisizmi”, **Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu**, Malatya, 2012, s.61-73.
- Gürkan, Salime Leyla: **Yahudilik**, İstanbul, İsam Yayınları, 2010.
- Hamidullah, Muhammed: “Allah’ın Elçisi (sav) ve Sahabe Devrinde Yazı Sanatı”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, C.2, S.7, 1988, ss.95-102.
- Hanegraaff, Wouter J.: “Numbers”, **Dictionary of Gnosis and Western Esotericism**, Boston, 2006, ss. 874-882.
- Işık, Harun: “Gnostisizmin Genel Teolojik Arka Planı ve Tarihsel Gelişimi”, **Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu**, Malatya, 2012, ss.29-43.
- İbn-i Arabî, Muhyiddin: **Fütuhat-ı Mekkiyye 1**, çev: Ekrem Demirli, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2015.
- İbn-i Haldun: **Mukaddime 1**, çev: Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, Mili Eğitim Basımevi, 1997.
- İfrah, Georges: **İslam Dünyasında Hint Rakamları, Rakamların Evrensel Tarihi III ‘Akdeniz Kıyılarında Hesap’**, çev: Kurtuluş Dinçer, Ankara, Tübitak Yayınları, 1998.
- İspirli, Serhan Alkan: “Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Geleneği”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.14, 2000, ss.79-89.
- Karacabey, Salih: “Hadislerde Geçen Bazı Sayılar Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.VI, S.6, 1994, ss.103-116.
- Karakaş, Halil İ.: “Mükemmel Sayılar”, **Matematik Dünyası**, S.3, Temmuz-2000, ss.19-22.
- Kerze, Michael A.: “Numbers: Binary System”, **Encyclopedia of Religion**, 1987, ss.6745- 6753.

- King, Jerry P.: **Matematik Sanatı**, çev: Nermin Arık, Ankara, Tübitak Yayınları, 1997.
- Kitabı Mukaddes, İstanbul, Ohan Matbaacılık, 1997.
- Kılıç, Hulusi: “Ayn”, **DİA**, C.4, 1991, ss.255-256.
- Kılıç, Yusuf, Serkan Başol: “Hitit Büyülerinde Sayı ve Renk Sembolizmi”, **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol. 9/7, Yaz 2014, ss. 51-64.
- Koçu, Reşad Ekrem: “Ebcet Hesabı”, **Hayat Tarih Mecmuası**, C:2, S.11, Aralık-1966, ss.32-34.
- Kuran-ı Kerim Meali, Ankara, Yenigün Matbaacılık, 2011.
- Küçük, Osman Nuri: “İbn-ül Arabî Düşüncesinde Varlığın Tasavvufi Yorumunun Sayı Metafizigine Uzanan Yorumları”, **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, (İbn-ül Arabî Özel Sayısı- 2)**, S.23, 2009, ss.373-411.
- Lory, Pierre: “İbn-i Arabî Eserlerinde Dil ve Harfler Sembolizmi”, **Bilimname X**, çev: M. Mustafa Çakmaklıoğlu, S.1, 2006.
- Nefes, Eyüp: “Samsun Merkez Kökçüoğlu Mezarlığındaki Ebcet Hesaplı Mezar Taşları”, **Ekev Akademi Dergisi**, S.9, 2005, ss.239-254.
- Nesin, Ali: **Temel Grup Teorisi**, İstanbul, Nesin Yayınevi, 2014.
- Oğraş, Rıza: “Türk Edebiyatında Kitap Yazımına Ve Basımına Tarih Düşürme Geleneği”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, S. 214, 2007, ss.647-669.
- Özarslan, Metin, Mukhıdın Salkhybaen, Ravan Dossymbekova: “Şark Dünya Görüşüne Göre Kutsal Sayıların Oluşumu”, **Ankara Dil**

- Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.54, S.2, 2014, ss.155-166.
- Sarı, Mehmet Ali: “Kef”, **DİA**, C.24, 2001, ss.142-143.
- Sarı, Mehmet Ali: “Kaf”, **DİA**, C.24, 2001, s.142.
- Sayılı, Aydın: **Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991.
- Schimmel, Annemarie: **Sayıların Gizemi**, çev: Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2011.
- Schimmel, Annemarie: **Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri**, çev: Ekrem Demirli, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002.
- Şehristani: **Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi**, çev: Mustafa Öz, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2011.
- Sovissi, M.: “Hisab Al Ghubar”, **The Encyclopaedia of Islam (New Edition)**, Vol. III, London, 1971, ss. 468-469.
- Starkey, Paul, Julie Scott Meisami: “Abjad”, **Encycloppedia of Arabic Literature**, Vol. I, London, 1998.
- Strathern, Paul: **Büyük Fikirler Pisagor ve Teoremi**, çev: Osman Çakmakçı, İstanbul, Gendaş Yayıncılık, 1997.
- Ülken, Hilmi Ziya: **İslam Felsefesi “Eski Yunan’dan Çağdaş Düşünceye Doğru”**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1983.
- Toprak, Mehmet Sait: **Talmud ve Hadis: Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, İstanbul, Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Turan, Fikret: “Eski Bir Türkçe Tabirnamede Ebced Hesabı”, **Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C.9, S.10, 1998, ss. 671-679
- Weber, Alfred: **Felsefe Tarihi**, çev: H.Vehbi Eralp, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1998.

- Werner, Helmut: **Ezoterik Sözlük**, İstanbul, Omega Yayıncılık, 2005.
- Windfuhr, Gernot: “Jafr”, **Encyclopaedia Iranica**, Vol. XIV, New York, 2008, ss. 367-371.
- Yakıt, İsmail: “Ebcet Düzeninde Rakam Harf İlişkisinin Tarihi Gelişimi ve Hermetizm”, **1.Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu**, Şanlıurfa, 2006, ss. 84 – 91.
- Yakıt, İsmail: **Türk-İslam Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2010.
- Yazıcıoğlu, Ramazan: “Bilgi Değeri Açısından Cifir ve Ebcet: Harfler ve Rakamlar Metafizigi”, **Milel ve Nihal Dergisi**, C.2, S.1, Aralık, 2004, ss.75-114.
- Zeki, Salih: **Asarı Bakiye Ortaçağ İslam Dünyasında Hesap ve Cebir**, Yay. Haz.: Melek Dosay Gökdoğan, C.2, Ankara, Babil Yayıncılık, 2003.
- Zevalsiz, Halit: “Fa”, **DİA**, C.12, 1995, s.71.
- Zülfe, Ömer: “Emri Divanında Harf Oyunları”, **Kültür Tarihimize Gizli Diller ve Şifreler Sempozyumu**, İstanbul, 2008, ss. 265-276.

EKLER

EK 1:

TEVARİH-İ CÜLÜS-i AL-i OSMAN

Kırk üç yaşında eyledi Ertuğrul'un Hakk neclini
Nusretle dehre padişeh-i devletle virdi iştihar
Tarih-i istiklalidür sa'de hurufi ey Şefik
Sultan Osman feyzile afaka oldu şehriyar (699)

Han Osman'un idüp necline lutf u ihsan
Kıldı kırk altı yaşında anı Hakk şah-ı cihan
Cevherin söyledi tarih-i cülüsüne Şefik
Mecdile dehrile cülus eyledi Sultan Orhan (726)

Han Bayezid'ün yigirmi dört yaşında necline Huda
İhsan idüp tac-ı mülk ile itdi mü'eyyed padişeh
Zabt eyle bu tarihle iclasını sen de Şefik
Ekvana oldu fevzle Sultan Muhammed padişeh (816)

Han Muhammed tecelli oldu on sekiz yaşında şah
Makdemiyle buldı evreng-i cihan revnakla şan
Cevherin tarihini didi gelüp bir müjde-res
Yümnile Sultan Murad oldu şehenşah-ı cihan (826)

Süleyman'un Hanun itdi necl-i pakın izz ü şevketle
Huda kırk üç yaşında şah-ı taht-ı milket-i dünya
Didüm tarih-i iclasın Şefika müjde afaka
Bu dehri eyledi Sultan Selim' i padişah Mevla (972) (976)

Oldı Han Abdü'l-mecid ikballe şah-ı cihan
Ömrini şevketle efzun eyleye Rabb-i mu'in
Bi'at olunduk da tarih-i güher didi Şefik
İtdi Hakk Abdü'l-mecid Han'ı imamü 'l-müslimin (1255)²⁴²

---

²⁴² Çapan, ss.73.

EK 2:

Padişahların tahtta buldukları süre ile ilgili düşülen tarihlerden biri:

Sultan Osman eyleyüp yigirmi yedi yıl saltanat
Yetmiş yaşında eyledi kasr-ı na' imi cilvegah
Didüm şefika fevtinün tarihini hemçün güher
Dar-ı cinanı ide ca Sultan Osman'a ilah (726)

Oldı otuz bir sene Sultan Muhammed dehre şah
Kırk tokuzidi sinni fevt oldukda ol şehriyar
Fatiha-han cevherin tarihini didi şefik
Han Muhammed kabrini pür-nur ide perverdigar (886)

Kırk sekiz yıl Han Süleyman sürdi hakka saltanat
Sinni yetmiş dört iken göçdi o sultan-ı cihan
İns ü can ah itdi gördükde güher-i tarihini
Han Süleyman'a ola kasr-ı cinan ya Rabb mekân (974)²⁴³

---

²⁴³ Çapan, ss.74.

EK 3:

İBN-ÜL ARABİ'NİN HARFLER HAKKINDAKİ İFADELERİ²⁴⁴

ELİF HARFİ

Zat Elif'i! Münezzeh oldun, acaba(Var) olanlarda bir hakikatin ve yerin var mı?

Dedi ki: Yok, İltifatımdan gayri, ben ise
Ebed harfiyim, Ezeli içeririm
İşte ben seçilmiş zayıf kulum
Ve ben sultanım, aziz ve yüce olan

HEMZE HARFİ

Bir hemze ki bir vakit keser, bir vakit birleştirir(vasl ve kat')
Ona komşu olan her ayrık
İşte o dehr'dir, kadri büyüktür
Misallerin anlatamayacağı kadar yüce

HE HARFİ

Hüviyet He'si nicesine işaret eder
Görünüşte gizli bir hüviyete sahip herkese
Resminin (beşeri kalıntı) varlığını silmedin mi?
İlk için onun gözleri hakikatleri ortaya çıktığında

AYN HARFİ

Aynların aynı (hakikatlerin hakikati) yaratmanın hakikati
Şahitlik menzilinde ona bakınız!
Zatını var edene bakarken onu görürsün
Hastanın ziyaretçisinin iyiliğine baktığı gibi
Kendi ilahından başkasına asla iltifat etmez
Ondan umar ve kullardan ummaktan sakınır

HA HARFİ

(Sure başındaki) Ha- Mim'lerin Ha'sı Allah'ın surelerdeki sırrıdır
Onun hakikatini beşer fikrinden gizlemiş
Şayet oluştan ve gölgeden ayrılmışsan
Artık ruhlar ve suretler âlemine yolculuk et
Arş'ı taşıyanlara bak, kuşkusuz bakmış olursun:
Hakikatlerinin bir ölçüde gelmiş olduğunu
Senin Ha'na ait bir otorite bulursun; izzeti ise
Kendisine yaklaşılmaması, başkalardan da korkmamaktır

ĞAYN HARFİ

Ğayn hallerinde Ayn gibidir

²⁴⁴ İbni Arabî, **Futuhât-ı Mekkiyye 1**, ss. 177-206.

Şu var ki tecellisi daha güçlü ve tehlikelidir
Gayn'da en kahredici tecelli sırları bulunur
Feyzinin hakikatini bil ve gizle
Oluşunun perdesinden ona bak
En hakir, zayıf resmim hakkında, sakınarak

HI HARFİ

Hı harfi ne zaman ki yönelir veya geri döner
Sana sırlarından verir ve gecikir
Onun yüksekliği varlıkları ister; aşağısı ise
Yaratan'ı izhar edilmiş bir hikmet gereği ister
Kendi hakikatini izhar eder, zatının çizicisi olarak
Bir vakit kirlenir, sonra temizlenir
'Yaklaştırılmış cennet'ten onun adına şaşılır
Aşağı yönünde ise kızgın ateş ve alevden şaşılır

KAF HARFİ

Kaf harfinin yetkinlik sırrı başındadır
Arapların ilimleri onun çapının başlangıç yeridir
Özlem, onu över ve görünmezliğini
Yarisına, görünen yönünü ise diğer yarisına koyar
Onun hilal gibi olan eğrisine bakınız
Dolunay gibi olan başının şekline bakınız
İlke olan başka bir yaratılışa şaşılır
Onun ilkesinin ilkesi ve asrının ilkesine

KEF HARFİ

Ümit Kef'i celali müşahede eder
İhsanı müşahede eden korku Kef'inden
Kabz ve Bast'a bak!
Birisi sana ayrılmayı, öteki kavuşmayı verir
Allah birine celalini göstermiş
Diğerine ise ufkundan cemalini gösterir

DAT HARFİ

Dat'ta bir sır var ki söylenmesi mubah olsaydı
Allah'ın ceberutundaki sırrını öğrenirdin
Ona bir olarak bak ve onun yetkinliği
Rahmetinin mertebesinde başkasındandır
İmamı ise öyle bir lafız ki varlığıyla
Rahman onu melekûtundan geceleyin yürütür

CİM HARFİ

Cim ona kavuşmak isteyeniyi yükseltir
İyilerin ve hayırlıların müşahede mertebelerine
Şu halde o bir köle-kulcağızdır; ne var ki
Başkasını tercih etmenin hakikatiyle tahakkuk etmiş

Bitim yeriyle taptığına yönelir
Başıyla eserler üzerinde yürür
O bilinen üç hakikattendir
Mizacı ise soğuk ve ateşin alevidir

ŞİN HARFİ

Düşünen kimse için Şın'da üç sır var
Bir gün ona ulaşan herkes kuşkusuz ermiştir
Sana zatını ve cisimleri durağan olarak verir
Emin bir kalbe onunla indiği vakit
İnsanlar onun içerdiği sırrı görseydi
Dolunayın silinmesiyle hilalin tamamlandığını görürdü

YA HARFİ

Risalet Ya'sı yerde zuhur etmiş bir harftir
Ulvi âlemde barınan Vav gibi
O gölgeleri olmayan cisimlere yardımcıdır
O suretlere sarılmış yardımcıdır
Hikmetiyle sizi çağırmak isterse
Okur ve surelerin harflerinin sırrını dinler

LAM HARFİ

Lam yüce ve mukaddes ezele aittir
Makamı yüce, heybetli ve nefîstir
Ne zaman kalksa zatı var edeni izhar eder
Ne zaman otursa oluş âlemini izhar eder
Sana ruh olarak üç hakikati verir
İpek elbiseler içinde yürür ve caka satar

RA HARFİ

Muhabbet Ra'sı vuslat makamında
Hiçbir zaman nimet verenin evinde mahrum olmayacak
Bir vakit der ki: Ben tekim, görmem
Başkasını; bir vakit der ki: Ey bilinmeyen 'ben'
Senin kalbin de Rabbinin katında böyle olsaydı
Sen de en yetkin sevgili ve yakın kişi olurdu

NUN HARFİ

Varlık Nun'un noktasına delalet eder
Bir hakikat olarak mabuduna
Onun varlığı mabudun cömertliğinden ve bereketindedir
Bütün yüceler o noktanın cömertliğindedir
Gözünle onun varlık hakikatının yarısına bak
Bulunmayan yönünü (diğ er yarısına) öğrenirsin

TI HARFİ

Tı'da beş saklı sır vardır

Birisi: Hükümdarlarda mülkün hakikati
Ve yaratılmıştaki hak; sırlar naiptir
Nur narda (ateş), insan melektedir
İşte bunlar beştir; bunlarla ilgilenirsen
Geminin felekte bulunduğunu anlarsın

DAL HARFİ

Dal oluş âleminde ki oluş âlemi
Oluştan intikal etmiştir; ne hakikati ne eseri vardır
Hakikatleri her göz sahibinin göremeyeceği kadar yücedir
Beşerin ulaşmasından onu tenzih ederim
Onda devam vardır; hakkın cömertliği ise onun menzildir
Çiftler ondadır, ayetler ve sureler ondadır

TE HARFİ

Te, bazen görünür, bazen gizlenir
Onun kavmin varlığından payı renkten renge girmezdir
Mertebesi zat ve sıfatları kuşatır
Onun fiil mertebesinde temkini yoktur
Ortaya çıkar, böylece sırlarından gariplikler izhar eder
Mülkü ise Levh, Kalemler ve Nun'dur (Nun Suresi)
Gece (Leyl Suresi), Güneş(Şems Suresi), daha yüce (A'la Suresi), zatındaki
yıldız(Tarık Suresi) ise
Kuşluk vakti, açılma (İnşirah Suresi) ve incirdir(Tin Suresi)

SAD HARFİ

Sad harfinde uyuyan kalbe ait bir nur vardır, onu gözler
Uyurken; uykusuzluk perdesi o sırrı gizler
Uyu, çünkü secdesinin nurunu algılayacaksın
Gönlünü aydınlatır, sırlar ise onu gözetler
İşte bu nur, şükür nurudur, artık gözle
Şükredileni; o, adetler üzere onu takip eder

ZE HARFİ

Ze'de bir sır var ki anlamını iyice araştırdığında
İşin ruhunun hakikati onu söyler hale gelir
Hikmetiyle bir kalbe tecelli ettiğinde
Tenzih halinden fena halinde, onu müstağni kılar
O halde münezzeh zatın harflerinde yoktur
O'ndan başka, bilgiyi tahkik eden ya da onu bilebilen

SİN HARFİ

Sin'de varlığın dört sırrı bulunur
Tahakkuk ve en yüce makam ona aittir
Kendisiyle ortaya çıkar, gayb âleminden
Güneşlerini örten oluşun eserleri

ZI HARFİ

Zı'da altı saklı sır vardır ki
Gizlidirler, onlar yaratıklarca bilinmez
Mecazen bilinebilir, ihsanıyla cömertlik yaptığında
Hakikatin zuhurunda onun güzelliği görünür
İlah'tan umar ve adaletinden korkar
Oluşundan gizlenirse
Hiçbir varlık ortaya çıkmaz

ZEL HARFİ

Zel bazen bedenine iner
İstemedi; bazen ise nefsimine iner
İsteyerek; bundan ve ondan kaybolur
Artık kimse üzerinde değerli bir eseri görünmez
O benzeri gibinin olmadığı önderdir
İsimleri el- Vahid ve Es-Samed diye onu çağırır

SE HARFİ

Se'nin zati özellikleri yücedir
Nitelikte ve fiilde; kalemler onları yazar
Tek başına zat sırrıyla tecelli ederse
Birinci günde (Pazar); halk ona ibadet eder
Nitelik sırrıyla sabit olarak tecelli ederse
İkinci gün, niteliği kendisini över
Fiil sırrıyla tecelli ederse
Üçüncü gününde, âlem onu mutlu eder

FE HARFİ

Fe tahkik âleminde, hatırla
Ondan başkasına bak, bir ölçüye göre gelir
Onun Ya ile varlıkta bir karışımı vardır
Karışım ile Haktan ve beşerden çözülmez
Ya'nın kavuşmasını kesersen, ona yaklaşır
Çeşitli bakımlardan ruhlara ve suretler âlemi

BA HARFİ

Arif Şibli için Ba muteberdir
Noktasında kalp için bir hatırlatıcı vardır
Yüksek ubudiyet sırrı ona karışmış
Bu nedenle Hakkın naibi oldu, dikkat ediniz!
'Adı ile (bi-ismi)' ifadesinden hakikati düşünülmez mi?
Ba onun yerini alır, işte bu ölçüdür

MİM HARFİ

Mim Nun gibidir, sırlarını incelersen
Oluşun gayesinde hakikat olarak ve başlangıçlarda

O halde Nun Hak için, kerim Mim ise benim içindir
Başlangıç için başlangıç, gayeler için gayeler
Şu halde Nun'un berzahı bilgilerindeki ruhtur
Mim'in berzahı ise yaratıklarda Rab'tir

VAV HARFİ

'İyyake'nin Vav'ı daha mukaddestir
Benim varlığımdan ve daha nefistir
O mükemmel bir ruhtur
O altılı bir sırdır
Nerede hakikati parıldarsa
Denilir ki: Mukaddes arz
Onun evi Yüce Sidre:
Bizde tesis edilmiş olan Sidre

LAMELİF HARFİ

Lamelif'in Elif'ini Bilmek

Lam'ın Elif'i ve Elif'in Lam'ı
Talut'un nehridir, avuçlama
Nehri sonuna kadar iç
Arzulu olmaktan ise ayrılma
İçici olduğun sürece, ayağa kalk
Nefsini doyurursan, kalk ve ayrıl
Bil ki: Allah onu göndermiştir
Ulaşanın kalbi için bir sınanma nehri olarak
Allah' a sığın ve ondan sakın
Sınırdı durmadığında kulu hüsrana uğratır

Lamelif'in Lam'ını Bilmek

Her şeyi bilen Elif ve Lam kucaklaştı
İki sevgili gibi; avam ise uyumakta
Yüce olan ayaklar birbirine dolandı
Bana bileşen o iki harften bir bildirim geldi
Kuşkusuz kalbi manası kucakladığında
Onda var etme ve yok etme ortaya çıkar.

Elif Harfi

Elif harfine ait mertebeler bütün mertebelendir. Ancak altıncı mertebede kendini gösterir ve etkisi bitkilerde ortaya çıkar. Bu harfin kardeşleri he ve lam'dır. Harfler âlemi ve mertebeleri toplamı Elif'e aittir. Dairenin merkezi ve çevresi; âlemlerin hem basiti hem de bileşigidir.²⁴⁵ İlahi harflerin ilki olması ve bütün mertebelerdeki harflerin ondan oluşması düşüncesi ile mutlak bir fikri benzerlik arz etmektedir. Üstelik ebced hesabında da bu ikisi de eşleştirilmiştir.

Hemze

Hemze şahadet ve melekût âleminin harflerindedir. Sayısal bir mertebesi yoktur. Âlemi Melekût, feleği dördüncü felek, feleğin dönüş süresi dokuz bin senedir. Mertebesi dördüncü, altıncı, yedinci mertebelendir. Tabiatı sıcaklık ve kuraklık, unsuru ise ateştir.²⁴⁶ Sayısal bir mertebesi olmamasına rağmen aynı mertebeden sayıların yerine kullanılabilir.

He Harfi

He gayb harflerinden biridir. Sayısal değeri beştir. Onun basit harfleri Elif, Hemze, Lam, Fe, Mim ve Zı'dır. Âlemi melekût, feleği dördüncü felek, hareket süresi dokuz bin senedir. Mertebesi altıncı mertebedir. Tabiatı önce sıcaklık ve yaşlık ardından soğukluk ve kurulukla devam eder. Teklik âlemindeydir.²⁴⁷ Sayısal değerinin ebced değeri ile aynı olması dikkat çekicidir.

Ayn Harfi

Ayn şahadet ve melekût âleminde bir harftir. Cümlelerin sayısından ona ait olanlar yetmişin katlarıdır. Feleği ikinci felek, hareket süresi ise on bir bin senedir. Mertebesi beşinci mertebedir. Tabiatı sıcaklık ve yaşlıktır.²⁴⁸ Harfleri birçok farklı özellikle nitelendiren İbn-i Arabi bu harfe sayısal bir değer vermek yerine bir dizi

²⁴⁵ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 177.

²⁴⁶ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 178.

²⁴⁷ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 178.

²⁴⁸ İbni Arabî, **Futuhât**, ss. 178-179.

sayı ile eşleştirme yapmıştır. Böylece harflerle eşleşen sayı grubunu bir nevi sonsuzla da ilişkilendirmiştir.

Ha Harfi

Ha harfi gayb âleminin harflerindendir. Sayısal değeri sekizdir. Âlemi melekût, feleği ikinci felek, hareket süresi ise on bir bin senedir. Mertebesi yedinci mertebedir. Unsuru sudur ve tabiatı soğuk ve yaştr. ²⁴⁹ Bu sayının da sayısal değeri ebced hesabındaki ile aynıdır. Gayb harflerinin sayısal değerinin değişmemesi dikkate değerdir.

Ğayn Harfi

Ğayn şahadet ve melekût âlemindeendir. Sayısal değeri dokuz yüz dür (nur ehline göre ise bin). Sayısal olarak iki farklı değerle eşleştirilmesi yazılan metinlerdeki kullanımı açısından karışıklığa yol açabilir. Feleği ikinci felek, hareket süresi ise on bir bin senedir. Mertebesi beşinci mertebedir. Tabiatı soğukluk ve yaşlıktır, unsuru ise sudur.²⁵⁰

Hı harfi

Hı gayb ve melekût âlemindeendir. Sayısal değeri altı yüzdür. Feleği ikinci felek dönüş süresi ise on bir bin senedir. Mertebesi yedinci mertebedir. Başının tabiatı soğukluk ve kuruluk, bedeninin geriye kalan kısmının tabiatı ise sıcaklık ve yaşlıktır. Büyük unsur hava ve küçük unsur ise topraktır. Dört unsura dayalı her şey ondan oluşur.²⁵¹ Bu harfi bir canlı gibi nitelendirmiş ve yaratılan herşeyin bu sayı ile var olduğu açıklanmıştır. İbn-i Arabi hem unsurları onunla bağlantılı açıklamıştır hem de bu harfin iki unsurdan oluştuğunu belirtmiştir. Bu nedenle bu harfin önemi üzerinde durulması gerekmektedir.

Kaf Harfi

---

²⁴⁹ İbni Arabî, **Futuhât**, ss.179-180.

²⁵⁰ İbni Arabî, **Futuhât**, s.181.

²⁵¹ İbni Arabî, **Futuhât**, s.181.

Kaf şahadet ve ceberut âlemindedir. Sayısal değeri yüzdür. Feleği ikinci felek, hareketi ise on bir bin süre devam eder. Mertebesi dördüncü mertebedir. Sonu sıcak ve kuru iken diğer kısımları ise soğuk ve yaştır. Unsuru su ve ateştir. Ünsiyet verir çifttir ve hareketi karışıktır.²⁵²

Kef Harfi

Kef gayb ve ceberut âlemindedir. Sayısal değeri yirmidir. Feleği ikinci felek, hareket süresi ise on bir bin senedir. Mertebesi dördüncü mertebedir. Tabiatı sıcak ve kurudur. Unsuru sudur. Tekildir ve korkutucudur.²⁵³ Bu harf gayb âleminden olmasına rağmen sayısal değeri ebced değeri ile aynı olan tek sayıdır.

Dat Harfi

Dat şahadet ve ceberut harflerinden birisidir. Sayısal değeri doksandır (nur ehline göre ise sekiz yüzdür). Feleği ikinci felek; hareketi ise on bir bin senedir. Mertebesi beşinci mertebedir. Unsuru su, tabiatı ise soğukluk ve yaşlıktır. Çifttir, saftır ve ünsiyet verir.²⁵⁴

Cim Harfi

Cim şahadet ve ceberut âlemindedir. Sayısal değeri üçtür. Feleği ikinci felek dönme süresi ise on bir bin senedir. Mertebesi dördüncü mertebedir. Başı sıcak ve kuru, bedeni ise soğuk ve kurudur. Tabiatı soğukluk, sıcaklık ve kuruluktur. Ünsiyet verir ve üçlüdür. Alameti tektir.²⁵⁵ Bu harfin de sayısal değeri ebced değeri ile aynıdır.

Şın Harfi

---

²⁵² İbni Arabî, **Futuhât**, s.182.

²⁵³ İbni Arabî, **Futuhât**, s.183.

²⁵⁴ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 184.

²⁵⁵ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 184.

Şın gayb ve ceberutun orta âleminde. Sayısal değeri bindir (nur âlemine göre ise üç yüzdür). Feleği ikinci felektir. Mertebesi beşinci mertebedir. Tabiatı kuru ve yaş unsuru ise sudur. Bu harf saf ve çifttir. Zat, sıfatlar ve fiiller ona aittir.²⁵⁶

Ya Harfi

Ya şahadet ve ceberut âleminde. Sayısal değeri on iki felek karşısında on, yedi felek karşısında ise birdir. Feleği ikinci felektir. Mertebesi yedinci mertebedir. Ünsiyet verir ve dörtlüdür.²⁵⁷ Bazı harfler nur âlemine göre farklı değerler alırken bu sayı feleklere göre sayısal değerler almıştır.

Lam Harfi

Lam şahadet ve ceberut âleminde. Sayısal değeri on iki feleğe göre otuz, yedi feleğe göre ise üçtür. Feleği ikinci felektir. Tabiatı sıcaklık, kuruluk ve soğukluktur. Büyük unsuru ateş küçüğü ise topraktır. Tekil ve korkutucudur.²⁵⁸ Bu harfin sayısal değeri de farklı iki sayı olmasına rağmen bu sayılar birbirinin katıdır.

Ra Harfi

Ra şahadet ve ceberut âleminde. Sayısal değeri on iki felekte iki yüz, yedi felekte ise ikidir. Tabiatı sıcaklık ve kuruluktur. Unsuru ise ateştir. Bunun yanında ünsiyet verir ve çifttir.²⁵⁹ Lam harfinde olduğu gibi bu harfin on iki felekteki değeri ebced değeri ile aynıdır.

Nun Harfi

Nun mülk ve ceberut âleminde. Sayısal değeri elli beştir. Feleği ikinci felektir. Mertebesi ikinci mertebedir. Etkisi ilahi mertebede kendini gösterir. Tabiatı soğukluk

---

²⁵⁶ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 185.

²⁵⁷ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 186.

²⁵⁸ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 187.

²⁵⁹ İbni Arabî, **Futuhât**, s.187.

ve kuruluktur. Unsuru ise topraktır. Hareketi karışıktır. Huylar, haller, kerametler ona aittir. Zat onda belirir.²⁶⁰

Tı Harfi

Tı mülk ve ceberut âlemindeendir. Sayısal değeri dokuzdur. Feleği ikinci felektir. Mertebesi yedinci mertebe; etkisi ise cansız varlıklarda görülür. Tabiatı soğukluk ve yaşlılık unsuru ise sudur. Saf ve etkindir. Ünsiyet verir ve çifttir.²⁶¹ Ebced değeri ile aynı sayısal değere sahiptir.

Dal Harfi

Dal mülk ve ceberut âlemindeendir. Sayısal değeri dördtür. Feleği birinci felek, hareket süresi ise on iki bin senedir. Mertebesi beşinci mertebedir. Unsuru topraktır. Tabiatı ise soğukluk ve kuruluktur. Ünsiyet verir ve çifttir.²⁶²

Te Harfi

Te gayb ve ceberut âlemindeendir. Sayısal değeri dört yüz dördtür. Feleği birinci felektir. Tabiatı kuruluk ve soğukluk unsuru ise topraktır. Huylar, haller ve kerametler ondandır. Ünsiyet verir ve dördlüdür.²⁶³

Sad Harfi

Sad, gayb ve ceberut âlemindeendir. Sayısal değeri altmışdır (nur ehline göre doksandır). Nur ehline göre değeri ebced değeri ile aynıdır. Feleği birinci felektir. Mertebesi beşinci mertebedir. Unsuru havadır. Tabiatı sıcaklık ve yaşlıktır.²⁶⁴

Ze Harfi

---

²⁶⁰ İbni Arabî, **Futuhat**, s. 188.

²⁶¹ İbni Arabî, **Futuhat**, s.189.

²⁶² İbni Arabî, **Futuhat**, s. 190

²⁶³ İbni Arabî, **Futuhat**, s. 190.

²⁶⁴ İbni Arabî, **Futuhat**, s. 191.

Ze şahadet, ceberut ve kahır âlemindedir. Sayısal değeri yedidir. Feleği birinci felektir. Mertebesi beşinci mertebedir. Unsuru ateştir. Tabiatı ise sıcaklık ve kuruluktur. Ünsiyet verir ve çifttir.²⁶⁵ Bu sayının da sayısal değeri ebced hesabındaki sayısal değerle aynıdır.

Sin Harfi

Sin gayb, ceberut ve lütuf âlemindedir. Sayısal değeri üç yüz üçtür (nur ehline göre altmış). Ebced değeri nur ehlinin eşleştirdiği sayısal değerle aynıdır. Feleği birinci felektir. Mertebesi beşinci mertebedir. Unsuru ateş tabiatı ise sıcaklık ve kuruluktur. Saftır, etkindir. Ünsiyet verir ve çifttir. Araf ondandır.²⁶⁶

Zı Harfi

Zı şahadet, ceberut ve kahır âlemindedir. Sayısal değeri sekiz yüz sekizdir (nur ehline göre ise dokuz yüzdür). Bu harfin de nur ehline göre sayısal değeri ebced değeri ile aynıdır. Feleği birinci felektir. Mertebesi yedinci mertebedir. Dairesinin tabiatı soğuk ve yaş, boyunun tabiatı ise sıcak ve yaşlır. Yani tabiatı sıcaklık, soğukluk ve yaşlıktır. Büyük unsur su, küçük unsur ise havadır. Ünsiyet verir ve çifttir. Zat ona aittir.²⁶⁷

Zel Harfi

Zel harfi şahadet, ceberut ve kahır âlemindedir. Sayısal değeri yedi yüz yedidir. Feleği birinci felektir. Mertebesi beşinci mertebedir. Unsuru havadır. Tabiatı sıcaklık ve yaşlıktır. Saftır, etkindir ve mukaddestir. Ünsiyet verir ve çifttir.²⁶⁸

Se Harfi

Se gayb, ceberut ve lütuf âlemindedir. Sayısal değeri beş yüz beştir. Feleği birinci felektir. Unsuru topraktır. Tabiatı soğukluk ve kuruluktur. Huylar, haller ve

---

²⁶⁵İbni Arabî, **Futuhat**, s. 195.

²⁶⁶İbni Arabî, **Futuhat**, s. 196.

²⁶⁷İbni Arabî, **Futuhat**, s. 197.

²⁶⁸İbni Arabî, **Futuha**, s. 197.

kerametler onda tecelli eder. Saftır, etkindir ve dörtgendir. Zat, sıfat ve fiiller ondandır.²⁶⁹ Bu harfin dışında farklı mertebeden ve farklı felekten olan Şın harfinin de zat, sıfat ve fiilleri meydana getirmekte etkisi olmuştur.

Fe Harfi

Fe harfi şahadet, ceberut, gayb ve lütf âlemindeydir. Sayısal değeri seksen sekizdir. Feleği birinci felektir. Mertebesi yedinci mertebedir. Başının tabiatı sıcaklık ve yaşlık, bedeninin geriye kalan kısmının tabiatı ise soğuk ve yaşlıktır. Küçük unsuru hava, büyük unsuru sudur. Etkindir, hem tekil hem de çifttir.²⁷⁰

Ba Harfi

Ba harfi mülk, şahadet ve kahır âlemindeydir. Sayısal değeri ikidir. Feleği birinci felektir. Mertebesi yedinci mertebedir. Etkisi cansızlarda ortaya çıkar. Unsuru ateştir. Tabiatı sıcaklık ve kuruluktur. Saftır, etkindir, dörtgendir. Ünsiyet verir. Haller, makamlar ve münazeleler ondandır.²⁷¹

Mim Harfi

Mim mülk, şahadet ve kahır âlemindeydir. Sayısal değeri dördütdür. Feleği birinci felektir. Mertebesi ikinci mertebedir. Etkisi insanda belirir. Unsuru topraktır. Tabiatı soğukluk ve kuruluktur. Etkindir, saftır ve mukaddestir. Ünsiyet verir ve tekildir.²⁷²

Vav Harfi

Vav mülk, şahadet ve kahır âlemindeydir. Sayısal değeri altıdır. Feleği birinci felektir. Mertebesi dördüncü mertebedir. Unsuru havadır. Tabiatı ise sıcaklık ve yaşlıktır.²⁷³ Korkutucudur ve tekildir.²⁷⁴

---

²⁶⁹ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 198.

²⁷⁰ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 198.

²⁷¹ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 199.

²⁷² İbni Arabî, **Futuhât**, s. 199.

²⁷³ İbni Arabî, **Futuhât**, s. 200.

²⁷⁴ İbn-i Arabî, **Fütuhât**, ss. 177-208.

Yukarıda harflerin özelliklerini belirlemek adına bazı kavramlar kullanılmıştır. Bunlardan kastedilen mana aşağıdaki gibidir.

Mertebeler: Kudsiyet, Birleme, Bileşim, Tekillik, Ünsiyet, Ürkütme.

